

SPECTRUM

VILNIAUS UNIVERSITETO ŽURNALAS 2(13)/2010
ISSN 1822-0347

**Pokyčiai odoje –
kvietimas rūpintis
sveikata**

**Ekonominės krizės
pamokos**

**Magiškoji spalvų
inžinerija**

**Paveldo
komunikacija
ir tinklaveikos
visuomenė**

**Paslaptingoji
korėjiečių kalba**

Mieli skaitytojai,

Lietuvoje – ne tik ruduo, bet ir garsiai kalbama apie krizės pabaigą. Nors prognozės ir nedžiuginančios – dar negreitai galėsime atsipūsti nuo patirtų sukrėtimų, tačiau gal jau dabar tinkamas metas sudėlioti į lentynėles šios finansinės krizės pamokas. Jas išmokti būtina, nes krizės, kaip teigia VU profesorius habil. dr. Povilas Gylys, turi tendenciją pasikartoti. Krizės pamokas mums surikiuoja ir psichologas doc. dr. Evaldas Kazlauskas bei sociologas profesorius Romas Lazutka.

Dr. Rimvydas Laužikas siūlo pažvelgti į mūsų paveldą pasinaudojant rusų mokslininko Arkadijaus Sokolovo sukurta „informacinių akinių“ teorija, kuri yra panaši į pasaką apie Smaragdo miesto burtininką. Tad dėvėdami tokius akinius visą pasaulį galime pamatyti kaip ištisinę informaciją ir komunikaciją.

Net du šio numerio straipsniai skirti šeimai. Prof. Dalia Leinartė nagrinėja lietuvių šeimos istoriją, o dr. Romos Jusienės straipsnis labai pravers tėvams, kurių vaikai nori miegoti kartu su jais.

XXI amžiaus mokslininkai ieško... šviesos? Taip, tik ne tiesiogine prasme. Jie bando rasti atsakymus į klausimus, ar gautasis šaltinis bus kokybiškas spalviniu požiūriu, palyginti su natūraliuoju. Ar įmanoma įvertinti šaltinio spalvinę kokybę, jeigu tai subjektyvi jutiminė kategorija? Šiuos teorinius ir praktinius klausimus nuo 2001 m. nagrinėja VU Taikomųjų mokslų instituto ir Matematikos ir informatikos fakulteto mokslininkų grupė, vadovaujama prof. A. Žukausko, bendradarbiaudama su Rensselaerio politechnikos instituto (JAV) šviesos tyrėjais.

Kuo prūsų kalba tokia svarbi šių dienų mokslui, sužinosite perskaitę dr. Vytauto Rinkevičiaus straipsnį „Prūsų kalba: aptrupėjęs muziejinis eksponatas ar gyvas kultūros reiškinys?“. Savitą požiūrį į Antrąjį pasaulinį karą pateikia vienas žinomiausių šiuolaikinių Rusijos istorikų Markas Soloninas.

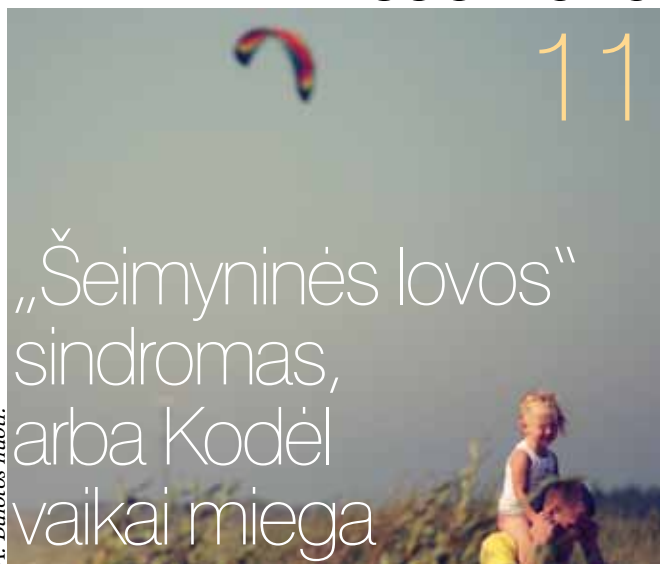
Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikų Dermatovenerologijos centro vadovė, Lietuvos dermatovenerologų draugijos prezidentė doc. dr. Matilda Bylaitė pasakoja apie odos vėžį – į ką atkreipti dėmesį, kaip ir kodėl reikia saugotis. Skaitydami „Spectrum“ galėsite gėrėtis paslaptingąja korėjiečių kalba, sužinoti, kuo VU brangūs Jašiūnai, ir dar daug mokslo, paveldo paslapčių.

Malonaus skaitymo!
„Spectrum“ redakcija

V. Naujiko nuotr.

Paveldo komunikacija
ir tinklaveikos
visuomenė

A. Bulotos nuotr.

„Šeimyninės lovos“
sindromas,
arba Kodėl
vaikai miega
kartu su tėvais?

SPECTRUM, 2010 LAPKRITIS Nr. 2 (13)

Redakcija Nijolė Bulotaitė, Liana Binkauskienė, Milda Levandraitytė, Birutė Kuklytė, Viktoras Denisenko, Vida Lapinskaitė, Sandra Pikčilingytė, Martynas Rimšelis, Edita Kirlytė. Kalbos redaktorė Ilma Dunderienė, dailininkas maketuotojas Skaidra Savickas.

Viršelyje Andriaus Bulotos nuotr.

Adresas: SPECTRUM, Vilniaus universitetas, Informacijos ir ryšių su visuomene skyrius, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

Tel. (8-5) 268 7001, faks. (8-5) 268 7096

Dėl publikacijų ir reklamos žurnale kreiptis el. paštu spectrum@cr.vu.lt

Leidinyi platinamas nemokamai. Spausdino Uždaroji dizaino ir leidybos AB „KOPA“, Kampe g. 7, LT-50153, Kaunas.

Tiražas 1500 egz. ISSN 1822-0347

© VILNIAUS UNIVERSITETAS, 2010

Platinant šio leidinio informaciją nuoroda į SPECTRUM būtina

A. Bulotos nuotr.

Ekonominės krizės pamokos

A. Bulotos nuotr.

22

A. Bulotos nuotr.

Pokyčiai odoje –
kvietimas rūpintis
sveikata

Paslaptingoji korėjiečių kalba

36

T U R I N Y S

naujienos

2

tyrinėjimai

Dr. Rimvydas LAUŽIKAS

Paveldo komunikacija ir tinklaveikos visuomenė

4

Prof. Dalia LEINARTĖ

**Lietuvių šeimos istorija: tradicija,
socialinė politika ir pasirinkimo laisvė**

8

Doc. Roma JUSIENĖ,

**„Šeimyninės lovos“ sindromas,
arba Kodėl vaikai miega kartu su tėvais?**

11

Dr. Rimantas VAICEKAUSKAS, prof. Artūras ŽUKAUSKAS

Magiškoji spalvų inžinerija:

beieškant optimalaus apšvietimo

14

Dr. Vytautas RINKEVIČIUS

**Prūsų kalba: aptrupėjęs muziejinis eksponatas
ar gyvas kultūros reiškiny?**

16

žvilgsnis

Viktoras DENISENKO

Markas Soloninas: „Istorija nėra šventa karvė“

19

Liana BINKAUSKIENĖ

Ekonominės krizės pamokos

22

sveikata

Milda LEVANDRAITYTĖ

Pokyčiai odoje – kvietimas rūpintis sveikata

26

atradimai

Nijolė BULOTAITĖ

Jašiūnai Vilniaus universiteto istorijoje

28

alumni

Birutė KUKLYTĖ

**Apie globalizacijos tėvą kunigaikštį Gediminą,
„Inkaro“ kaliošus ir neišnykusią lietuvių kalbą**

31

paveldas

Prof. Arūnas BUKANTIS

Meteorologiniams matavimams

Lietuvoje – 240 metų

32

Mindaugas RASIMAVIČIUS,

**Stanislovo Bonifaco Jundzilo indėlis
tiriant Lietuvos florą**

34

retos kalbos

Martynas ŠIAUČIUNAS

Paslaptingoji korėjiečių kalba

36

atsako ekspertai

Doc. dr. Dainius PŪRAS

**Vaikas vaikšto per miegus,
ar tėvai turėtų susirūpinti?**

40

Doc. dr. Ramunė ŽILINSKIENĖ

**Sveikos gyvensenos principai:
ar sunku jų laikytis?**

40

Prof. habil. dr. Algirdas JUOZULYNAS

Kaip išvengti peršalimo ligų?

41

naujos knygos

42

Įvertinimai

VU Medicinos fakulteto dekanė prof. Zita Aušrelė Kučinskienė išrinkta Lenkijos Alberto Schweitzerio pasaulio medicinos akademijos tikrąja nare, jai įteiktas Alberto Schweitzerio aukso medalis. Tai pirmoji Lietuvos medikė, įvertinta tokiu garbingu apdovanojimu.

V. Naujiko nuotr.

VU rektoriui akad. Benediktui Juodkai už didelį indėlį chemijos srityje ir vaisingą bendradarbiavimą suteiktas Maskvos M. V. Lomonosovo universiteto garbės profesoriaus vardas.

Lauryno Ivinskio premija paskirta Lietuvos knygotyrininkui, bibliofilui, Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtoji, VU Senato pirmininkui profesoriui Domui Kaunui. Jo sudarytas „Knygos kalendorius 2010“ pripažintas geriausiu per metus išleistu kalendoriumi Lietuvoje.

VU Teorinės fizikos ir astronomijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas, Europos akademijos narys, aka-

demikas, habilituotas mokslų daktaras profesorius Zenonas Rokus Rudzikas atstovaus Lietuvai Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitete (EESRK).

Jaunųjų teisininkų geriausio straipsnio autorių teisių ir gretutinių teisių tema konkurse VU Teisės fakulteto studentai laimėjo dvi premijas. Edgarui Cedilinui skirta pirmoji vieta, Linai Šlapimaitei – paskatinamoji premija.

V. Naujiko nuotr.

Gegužės 18 d. Šv. Jonų bažnyčioje Vilniaus universiteto garbės daktaro vardas suteiktas Budapešto Etviošo Lorando universiteto profesoriui Imre Kátai ir Tartu universiteto Estijos genomo centro direktoriui profesoriui Andresui Metspalu.

Spalio 5–6 d. Antverpene (Belgija) vyko konferencija „Youth on the Move – Achieving mobility for all“, kurios metu Vilniaus universitetui įteikta Diplomo priedėlio etiketė. Europos kreditų perkėlimo sistemos etiketė siekia paspartinti ECTS sistemos diegimą nacionalinėse aukštojo mokslo sistemose. Vykdomam nacionalinės reikšmės ECTS sistemos perkėlimo į Lietuvos aukštąjį mokslą projektui vadovauja

VU akademinį reikalų prorektorius doc. dr. J. Galginaitis.

Iš 15 Lietuvos mokslų akademijos stipendijų jauniems mokslininkams net 7 buvo paskirtos Vilniaus universiteto atstovams. Humanitarinių ir socialinių mokslų srityse jaunųjų mokslininkų stipendijos skirtos Bernardui Gailiui ir Valdemarui Klumbiui iš VU Istorijos fakulteto. Fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų srityse stipendijas pelnė Ramūnas Janavičius iš VU ligoninės Santariškių klinikų, Tadas Malinauskas ir Jūras Mickevičius iš VU Taikomųjų mokslų instituto, Giedrius Sasnauskas ir Mindaugas Zaremba iš Biotechnologijos instituto.

V. Naujiko nuotr.

V. Naujiko nuotr.

Didžiajame kieme naujai atsiskleidė restauruota karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio portretinė figūra.

Jungtinis gyvybės mokslų centras bus kuriamas Saulėtekyje

Saulėtekyje įsikurs Jungtinis gyvybės mokslų centras. Greta persikels Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetas, bus įsteigti biotechnologijų verslo inkubatoriai. Centre bus įkurta 10 biotechnologijų ir molekulinės medicinos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos centrų, kuriuose veiks 23 moderniausia įranga aprūpintos atviros prieigos mokslinės laboratorijos. Taip pat bus įrengta 18 studentams skirtų mokomųjų laboratorijų, sukurta apie 100 naujų darbo vietų mokslininkams ir tyrėjams. Jungtinį gyvybės mokslų centrą, finansuojamą ES struktūrinių fondų ir valstybės biudžeto lėšomis, kuria VU kartu su partneriais.

Stojimo į VU rezultatai – geriausi šalyje

Vilniaus universitetas jau nebe pirmus metus pasiekia geriausių studentų priėmimo rezultatų. Šiame VU priimta apie 3,9 tūkst. stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vienisąsias studijas – iš jų 2,8 tūkst. studentų į valstybės finansuojamas vietas ir apie 1,1 tūkst. į valstybės nefinansuojamas vietas. Į antrosios pakopos studijas šiame priimtas 1731 studentas – iš jų net 539 asmenys baigę bakalauro studijas kitose aukštosiose mokyklose. VU pirmauja ir pagal „šimtukininkų“ pasirinkimus. Iš 10 jų pasirinktų populiariausių studijų programų 9 priklauso VU. Populiariausios tarp „šimtukininkų“ – medicina, ekonomika, politikos mokslai, teisė, psichologija, finansų ir draudimo matematika, filosofija, taikomoji fizika, fizika.

Nauja biblioteka – jau po dvejų metų

Gegužės 20 d. kapsulė su laišku ateities kartoms iškilmingai įkasta į statomo Nacionalinės atviros prieigos mokslinės komunikacijos ir informacijos centro pamatus. Šis centras, dar žinomas tiesiog kaip Mokslinės komunikacijos ir informacijos centras (MKIC), duris pirmiesiems lankytojams turėtų atverti jau po dvejų metų.

Pagal Lietuvos mokslo tarybos įgyvendinamą 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ VP1-3.1-ŠMM-07-V priemonę „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“ Vilniaus universiteto mokslininkai vykdys net 14 projektų. Po tris projektus vykdys Fizinės fakultetas ir Taikomųjų mokslų institutas, po du – Chemijos, Filosofijos ir Matematikos ir informatikos ir po vieną – Filologijos ir Medicinos fakultetai.

VU pasirašė bendradarbiavimo sutartį su Masačusetso technologijos institutu (MTI). Mūsų mikrobangės spektroskopijos laboratorija ir MTI kristalų fizikos ir elektrokeramikos laboratorija bendradarbiaus kuriant naujas aukštųjų technologijų medžiagas telekomunikacijoms, medicinai, energetikai. Sutartis leis ne tik įgyvendinti bendrus mokslinius tyrimus su viena geriausių pasaulyje laboratorijų, bet ir keistis studentais su MTI.

Liepos mėnesį Vilniaus universitete profesines žinias gilino būsimoji Europos pedagogai. Studentai ir aštuonių universitetų dėstytojai iš Austrijos, Danijos, Italijos, Kipro, Prancūzijos, Vengrijos ir Lietuvos padėjo pagrindą Europos universitetų rengiamai jungtinei magistro programai (EMETT). Ją rengiant dalyvauja ir VU Užsienio kalbų institutas.

Vilniaus universitetas – tarp 550 geriausių pasaulio universitetų

VU pakilo geriausių pasaulio universitetų reitinge. Naujai paskelbtame tarptautinės reitingavimo agentūros QS 2010 m. sąrašė Vilniaus universitetas pateko tarp 550 geriausių pasaulio universitetų ir šiose varžytuvėse aplenkė Tartu universitetą, kuris įtrauktas į 550–600 vietas užimančių universitetų grupę. Nė vienos kitos Lietuvos aukštosios mokyklos nėra tarp 600 geriausių pasaulio universitetų, o Vilniaus universitetas šiame sąrašė – jau trečius metus iš eilės. Šiame ypač gerai įvertintas darbdavių atsiliepimas apie universitetą (261-oji vieta pasaulyje) ir universiteto akademinė reputacija (301-oji vieta).

LR Prezidentės vizitai Vilniaus universitete

LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė gegužės 26 d. lankėsi Vilniaus universiteto Botanikos sode Kairėnuose. Prezidentė pabrėžė, kad botanikos sodai yra ta vieta, kur galima puikiai suderinti botanikos studijas, specializuotus mokslinius tyrimus ir švietėjišką, pažintinį turizmą.

Birželio 21 d. LR Prezidentė D. Grybauskaitė dalyvavo Vilniaus universiteto Šv. Jonų bažnyčioje vykusioje iškilmingoje diplomų įteikimo VU Filologijos fakulteto magistrams šventėje ir kartu su VU rektoriumi akad. Benediktu Juodka įteikė absolventams magistro studijų baigimo diplomus.

Paveldo komunikacija ir tinklaveikos visuomenė

Dr. Rimvydas Laužikas,

VU Komunikacijos fakulteto
strateginės raidos prodekanas

Praėjusio amžiaus paskutiniai dešimtmečiai ir naujojo amžiaus pradžia pasižymėjo gausiomis permainomis. Svarbiausia jų – į mūsų gyvenimą įsiveržė kompiuteriai. Kadaisė buvusi kelių spintų dydžio ir vandeniui iš fontano aušinama mašina tapo tokia „mažutė“, kad net tilpo ant rašomojo stalo. Beje, ir kompiuterio kaina pasidarė „įkandama“ paprastam vartotojui. Tuo pat metu buvo suprata, kad du bendradarbiaujantys kompiuteriai yra geriau nei vienas, o trys – geriau nei du. Taip atsirado kompiuterių tinklai. Štai tada viskas ir prasidėjo...

Šiame straipsnelyje pabandysime aptarti, kaip informacinis ir komunikacinis požiūriai keičia mūsų, tinklaveikos žmonių, ryšius su praeitimi ir materialiais bei nematerialiais praeities liudininkais – paveldo objektais.

Trumpas kelias į tinklaveikos visuomenę

Atsigręždami atgal, įvykusias permainas galėtume palyginti su europiečių išgyvenimais XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kai fabrikuose rankų darbą išstūmė mašinos. Tada kaita užtruko per 150 metų, o kiek jai buvo priešintasi? Prisiminkim, ko vertas vien angliškasis luditų judėjimas. Mums šiuo požiūriu buvo kur kas sunkiau. Perėjimas nuo mechaninių mašinų prie skaitmeninių kompiuterių truko tik keliasdešimt

Skulptūra „Žemės ūkis“ ant Žaliojo tilto Vilniuje
A. Bulotos nuotr.

Freska VU Filologijos fakulteto vestibulyje (dailininkas R. Gibavičius). V. Naujiko nuotr.

metų, trumpiau nei žmogaus gyvenimas. Tai reiškia, kad dauguma mūsų, pradėję gyvenimą ir profesinę veiklą be kompiuterio, turėjome skubiai persiorientuoti. Be to, iš tikslųjų mokslų atėjusios skaitmeninės technologijos ir jomis paremti metodai ne vienam humanitarui atrodė baisūs, pavojingi ir visiškai nereikalingi. Daugelis buvo nepatenkinti, pyko, tačiau naujojo skaitmeninių mašinų lauzytojų judėjimo nesukūrėme.

XXI a. pradžioje mokslininkai pastebėjo, kad kompiuterių ir interneto plitimas paskatino pokyčius visuomenėje. Pokyčiams ir naujai visuomenei apibūdinti pradėta vartoti daug skirtingų ir sudėtingų sąvokų: „informacinė visuomenė“, „žinių visuomenė“, „tinklaveikos visuomenė“. Pastaroji sąvoka, sukurta ispanų kilmės sociologo Manuelio Castellso, buvo labai taikli ir plačiai prigijo. Joje telpa viskas: ir kompiuteriai, ir kompiuterių tinklai, ir visuomenė, ir konkrečių tos visuomenės narių elgsena prie kompiuterio (ir ne vien). Naujai besiformuojančioje kompiuterininkų ir internetų visuomenėje labai svarbu pasidarė mokėti tinkamai naudotis kompiuteriu ir tinklu. Net potencialiems XXI a. „luditams“ tapo negražu prisipažinti, kad nežinai, kuo skiriasi skleistuvai, skaitlys ir skaitytuvas ar ką reiškia santrumpa „MS“. Taigi visiems pasidarė labai reikalingi informaciniai ir komunikaciniai gebėjimai. Dėl to susiformavo net nauja mokslų kryptis – komunikacija ir informacija, Vilniaus universitete sukurtas Komunikacijos fakultetas, pradėtos komunikacijos ir informacijos studijos. Ilgainiui komunikacinis ir informacinis požiūriai į mus supantį pasaulį taip išplito, kad apėmė visas gyvenimo erdves, smelkiasi į kitus mokslus, keičia darbuotojams būtinų gebėjimų sąrašus ir įstaigų bei organizacijų veiklos pobūdį.

Paveldas kaip laikmena ir bendravimo priemonė

Rusų mokslininkas Arkadijus Sokolovas prieš keliolika metų sukūrė „informacinių akinių“ teoriją. Jis rašo, kad ši teorija yra panaši į pasaką apie Smaragdo miesto burtininką. Kiekvienas, įeinantis į Smaragdo miestą, gaudavo akinius, kurie visus miesto pastatus paversdavo žaliais. Lygiai taip ir su informaciniu bei komunikaciniu požiūriais – dėvėdami tokius akinius visą pasaulį galime pamatyti kaip ištisinę informaciją ir komunikaciją. Užsidėkime šiuos akinius ir pažvelkime į mūsų paveldą...

Kas yra paveldas Lietuvoje? Kaip rašoma įstatymuose, tai vertybė, kuri yra svarbi tautinui, istorinui, grožio ar moksliniu požiūriu. Informaciniai akiniai geriausiai mums išryškina mokslinį požiūrį. Juk būti svarbiam „moksliniu požiūriu“ reiškia, kad tame daikte yra mokslininkams svarbios informacijos. Taigi paveldo objektas tampa informacijos laikmena ir pernešikliu, tarsi koks USB raktas ar DVD diskas. Praeities kartos „įrašė“ tą informaciją, o šiuolaikinis mokslininkas, mokslo metodų ir techninių priemonių padedamas, turi šią informaciją perskaityti. Taip užsimezga mūsų komunikacija su praeities visuomene, o mokslinis tyrimas virsta informacijos išskyrimu ir valdymu. Tada paveldo išsaugojimas tampa ne tik pačių senovės objektų ar papročių, bet ir juose esančios mokslinės informacijos išsaugojimu. O kiekvienas mokslininkas, kuriam pavyko perskaityti praeities žmonių įrašus, žinoma, norės apie tai papasakoti kitiems, savo kolegoms, draugams, studentams, gal parašys straipsnį, sukurs televizijos filmą ar laidą. Taigi čia turime paveldo komunikaciją, senovinis daiktas ir mokslininko išskirta informacija bendrauja su šiuolaikine vi-

suomene, šių dienų žmonėmis. Paveldas vėl naudojamas kultūroje, bet ne pagal savo tiesioginę paskirtį, o kaip praeities ženklas. Panašiai rašoma ir Europos paveldo tinklo – *Herein* – tezaure: „...paveldas – materialių ženklų rinkinys...“ Juk akmens amžiaus kirvuku muziejuje medžių nebekertame, bet, išvydę jį, iškart prisimename tuos vargšelius, kailiais apsidangščiusius žmones, kurie neturėjo ne tik televizoriaus ar kompiuterio, bet net elektros ir automobilio!

Paveldo informacija ir komunikacija moksle

Jau sužinojome, kad informaciniai akiniai yra labai geras mokslininko tyrimų instrumentas. Dar svarbu, kad užsidėję šiuos akinius tampame komunikacijos ir informacijos mokslininkų bendruomenės dalimi, susivienijame su kai kuriomis kitų mokslininkų idėjomis, teorijomis ir taip įgyjame dar daugiau labai įdomių instrumentų. Pavyzdžiui, estų semiotikas Jurijus Lotmanas yra sukūręs vadinamąją semiosferos teoriją. Pagal ją kiekvienas pavienis pasaulio objektas (artefaktas, archeologinis radinys, buities daiktas ir pan.) yra ženklas, o sudėtiniai objektai (bažnyčia, dvaras, piliakalnis ir pan.) yra tekstai. Jie visi yra bendros prasmės erdvės – semiosferos dalis. Tik semiosfera suteikia paskiriems ženkliams ir tekstams prasmę. Taigi kiekvieną sudėtinį paveldo objektą galime skaityti ir tyrinėti panašiai, kaip skaitome ir tyrinėjame knygos tekstą: pritaikyti turinio analizę, skirti semantinius vienetų, taikyti formules, koeficientus... Tiesa, ta knyga parašyta praeities žmonių, kurių mes visai nepažįstame. Bet nieko tokio, juk skaitome tam, kad susipažintume.

Dar viena įdomi teorija – Marshallo McLuhano medijų teorija. Šis Kanados

mokslininkas teigė, kad kiekvienas aplinkos daiktas yra medija, t. y. informacijos saugotojas ir perdavėjas. Dar daugiau – medija yra žmogaus kūno tęsinys. Tai reiškia, kad kažkuria prasme žmogaus oda, žmogaus drabužiai, žmogaus namo siena ir net viso miesto gynybinė siena ar valstybės siena yra tapatūs ir gali būti tyrinėjami kaip tos pačios medijos tęsiniai. Taip kiekviename paveldo objekte mes galime atrasti žmogiškąjį (arba, kaip sakytų mokslininkai, antropologinį) matmenį ir bandyti interpretuoti praeitį antropologiniu požiūriu. Marshallas McLuhanas dar nustatė, kad kai kurie visuomenės požymiai yra priklausomi vienas nuo kito. Pavyzdžiui, visuomenės raštingumas ir gebė-

jimas naudotis pinigais. Jei tokį požiūrį pritaikome paveldui, ar tai reiškia, kad monetų dėjimo į kapus paprotys išnyko didėjant visuomenės raštingumui? Arba, jei praeities visuomenė nepažino laikrodžio ir laiką matavo pagal Saulę, ar tai reiškia, kad jie buvo prastesni prekiautojai už mus, naudojančius chronometrą? Prisimintinos ir Iljos Prigožino sistemų teorijos. Šis termodinamiką tyręs Nobelio premijos laureatas pastebėjo, kad kai kurie gamtinių sistemų bruožai tinka ir visuomenei. Pritaikius jo požiūrį paveldui, išeitų, kad bažnyčia, piliakalnis ar kapinynas yra evoliucionuojanti sistema, sukūrimo momentu išauginta iš konkretios kultūros, bet tapusi savarankiška ir nepriklausoma, turinti savo negrįžtamą

gyvavimo ciklą. Paveldo komplekso, kaip sistemos, evoliucija vyksta skirtinga kryptimi ir skirtingu greičiu nei ji sukūrusios kultūrinės sistemos. Taigi mes galime apytiksliai matematiškai modeliuoti paveldo raidos procesus.

1948 metais Claude'as Elwoodas Shannonas išspausdino straipsnį „Matematinė komunikacijos teorija“, kuris laikomas vienu pirmųjų, pamatinių komunikacijos ir informacijos moksluose. Jei paveldo kompleksai yra tekstai, tai pagal Shannono teoriją išeitų, kad galime apskaičiuoti ir lyginti tarpusavyje šių tekstų perduodamos informacijos kiekį, entropiją, kad galime kiekybiškai įvertinti informacijos praradimą laikui bėgant, kad galime pritaikyti „triukšmo“ sąvoką kalbėdami apie paveldo objektų išlikimą ir pan.

Paveldo informacija ir komunikacija visuomenei

Sugrįžkime prie mokslininko, kuris nori papasakoti kitiems apie tai, ką „perskaitė“ tyrinėdamas paveldo objektus. Manau, kad kiekvienas mokslininkas lengviausiai papasakotų apie savo atradimus kolegoms, panašioms į jį patį (kartais tokie pasakojimai vadinami sudėtinga sąvoka – mokslinė komunikacija). Pasakojant kolegoms galima nesistengti vartoti paprastus žodžius – jie vis tiek supras, galima net suklysti (truputėlį) – kolegos pataisys. Mokslinė komunikacija yra lygaus bendravimas su lygiu. Šiuo atveju pranešėjas ir auditorija yra vienodai pasirengę analizuoti pateikiamus klausimus ir problemas. Viskas apsiverčia aukštyrų kojomis tada, kai reikia apie savo atradimus papasakoti paprastiems žmonėms, plačiajai auditorijai: studentams, ūkininkams, mokytojams, bankų tarnautojams, namų šeimininkėms, vaikams ir labai mažiems vaikams... Tokiame bendravime pranešėjas ir auditorija yra nevienodai pasirengę. Pranešėjas formuoja savo pranešimo turinį, o auditorija priima jį dažniausiai nekritiškai, kaip eksperto nuomonę. Taigi pranešėjo atsakomybė tampa kur kas didesnė. Juk neteisingai parengtas pranešimas plačiajai visuomenei atlieka neigiamą ugdomąjį poveikį, tuo tarpu išplatintas neteisingas pranešimas specialistams gali susilaukti tik kolegų kritikos. Be to, labai ilgai buvo manoma, kad mokslininko kalbėjimas visuomenei – tai supaprastintas pačių didžiausių mokslo naujienų perpasakojimas. Tačiau šiuolaikiniai žmonės jau turi kompiuterį ir internetą. Kiekvienas, kuris

Freska „Metų laikai“ VU Filologijos fakulteto Lituanistikos centre (dailininkas P. Repšys)

bent kiek domisi mokslo naujienomis, net mažas vaikas, gali rasti begalę informacijos internete. Dėl ko jis tada turėtų atsikelti nuo kompiuterio kėdės, išeiti iš šiltų namų ir keliauti kur nors į muziejų ar Rotušę, kad paklaustų „nuobodžios“ mokslo naujienų paskaitos? Šiuolaikinė mokslo komunikacija yra daugiau nei informacijos perdavimas. Tai kryptingas realame gyvenime veikiančios ir asmeniui svarbios pasaulėžiūros ugdymas. O mokslo komunikaciją vykdančias pranešėjas atlieka ypatingą misiją, ugdydamas geresnę visuomenę. Kiekvieną kartą komunikuodamas jis privalo matyti savo potencialią auditoriją ir numatyti galimą poveikį. Žinoma, vienam mokslininkui toks uždavinys gali būti per sunkus. Todėl šiuolaikinėje visuomenėje yra daug paveldo komunikacijos priemonių – muziejai, televizija, kinas, kompiuteriniai žaidimai, animacija... Tačiau iššūkis ir atsakomybė – geresnės visuomenės ugdymas, pozityvus, teigiamas požiūris į praeitį bei mus supantį pasaulį ir tokio požiūrio perdavimas kitiems – lieka, nes neteisingi pranešimai grįžta su kaupu. Paveldo naikinimas prime-

na pokalbius apie etiką su paaugliais – kiekvienas jų žino ir gali pasakyti, kad prasivardžiuoti, muštis ir t. t. yra negražu, bet išėję pro duris elgiasi būtent taip. Čia susiduria žinojimas ir tikras elgesys. Žinojimas nėra jų vidinė savastis. Toks ir daugelio mūsų santykis su paveldu – žinome, kad tai vertinga, bet niokojame toliau. Arba emigracija – nesididžiujame savo kraštu, negerbiame jo, todėl keliaujame ten, kur sviesto storiau ant rieکش užtepta...

Paveldo informacijos ir komunikacijos studijos

Jeigu jau turime komunikacijos ir informacijos mokslus ir visuomenei reikia paveldo komunikacijos, vadinasi, turime parengti specialistus tokiai veiklai. Todėl Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete nuo 2009 metų vykdomos paveldo informacijos ir komunikacijos magistrantūros studijos. Informacijos ir komunikacijos specialistas šiuolaikinėje visuomenėje tampa tarpininku, siejančiu paveldo objektus, paveldo objektuose glūdinčią informaciją bei paveldo tyrimų mokslinius rezultatus su visuomene ir taip užtikrinančiu paveldo išlikimą ir tolesnį panaudojimą kultūroje. Jis konstruoja pranešimus. Juk kiekvienas Lietuvos piliakalnis gali būti vienas iš tūkstančio vienodų, bet gali tapti ir išskirtinis; kiekvieno Lietuvos krašto muziejaus ekspozicija gali būti viena iš keliasdešimties vienodų, bet gali tapti ir išskirtinė; bet kuris archyvas gali būti tik dokumentų saugykla, bet gali tapti ir atminties institucija. Viską lemia specialisto idėja ir pagal ją sukonstruotas pranešimas.

Communication of Heritage and the Network society

The last decades of the 20th century and the beginning of the 21st century are marked with the time of transition from the industrial to network society. This transition is based on the development of digital network technologies, opportunities offered by globalization, intensifying processes of vanishing boundaries of the branches, trends and even fields of science and interdisciplinary relationship of sciences, changing situation in the spread of scientific results.

The increase of significance of communication and information sciences is closely related to the development of network society. Application of information and communication paradigms to the space of heritage allows formulating the conception of heritage communication and information. From the point of view of information paradigm

an object of heritage is a medium where and via which information is stored and transmitted. Objects of heritage and their complexes become documents, texts or media. From the point of view of communication paradigm we can single out at least three communication levels of a heritage object and heritage complexes: researcher's communication with a heritage object as a source of research; communication of a heritage object and scientific information on it with an audience of professionals (scientific communication) and communication of a heritage object and information on it with the public (science communication).

We can apply the most important theories and methods of the sciences of information and communication interdisciplinarily and acquire some new information on the objects of heritage in the research based on the point of view

of information and communication of heritage. This is the way heritage research is linked to several theories important to the sciences of information and communication: the theory of Media by Marshall McLuhan, Semiospheric theory by Yuri Lotman, Systematic theory by Ilya Prigogine and Mathematical theory by Claude Elwood Shannon. The application of these theories allow to assess the objects of heritage quantitatively by determining the ratio of heritage complexes and their parts, comparing the objects and complexes of heritage with each other, seeking to identify the peculiarities of societies having created the complex: level of urbanization, micro-regional structure, social differences, religious dependence, etc.

*Vertė Loretta Chodzkienė,
VU Užsienio kalbų institutas*

Lietuvių šeimos istorija:

Tarp daugelio klausimų, kuriuos tyrinėja šeimos istorija kaip mokslo dalykas, svarbią vietą užima tarpasmeniniai santykiai. Vargu ar įtikinamas būtų tyrimas, pateikiantis skaitytojui vien tik „objektyvius“ skyrų skaičius, gimstamumo rodiklius ar įvardijantis vyraujančius šeimos tipus. Todėl nors subjektyvių vyrų ir moterų išgyvenimų santuokoje analizė yra sudėtinga, tačiau įdomi. Šiuo atveju svarbus klausimas, kiek individualūs vyrų ir moterų sprendimai lėmė vieną esminių vedybinio gyvenimo momentų – sutuoktinio pasirinkimą – ir kiek jis buvo nulemtas Bažnyčios ir religijos, valstybės bei jos socialinės politikos ir šių institutų formuojamos ideologijos. Ideologija čia suprantama kaip dominuojanti konkretaus istorinio laikotarpio vertybių sistema, įtvirtinanti ir įteisinti tam tikras šeimos gyvenimo ir tarpasmeninių santykių normas.

A. Bulotos nuotr.

Prof. Dalia Leinartė,
VU Lyčių studijų centras

XIX amžiaus tradicija

XIX amžiuje lietuvių bendruomenės vertybių sistema buvo glaudžiai susijusi su paprotine teise, patriarchaliniu kaimo gyvenimo būdu ir Katalikų bažnyčia. Ją veikiama iki pat XIX amžiaus 9-ojo dešimtmečio pradžios dominavo visuotiniai pripažįstama ir vertinama iš esmės vienintelė privatus gyvenimo forma – santuoka su tos pačios socialinės grupės nariu ir sėslus žemdirbio šeimos gyvenimas. Tad natūralu, kad XIX amžiaus pirmojoje pusėje, iki baudžiavos panaikinimo, luominiu požiūriu nelygios santuokos nesuformavo bent kiek ryškesnės tendencijos. 1835–1845 metais Vieکشnių, Varnių ir Ariogalos parapijose tik 5–6 proc. katalikų sudarė luominiu požiūriu nelygios santuokas.

Uždaras, sėslus valstietiško gyvenimo būdas ir tradicija išspraudė privatų kaimiečių pasaulį į uždarą kasdienybę, kur mezaliansai, t. y. nelygios santuokos, vargiai ar buvo įmanomi. Kaimo bendruomenės ištisomis kartomis gyveno sėsliai ir bičiuliavosi su tais pačiais gerai pažįstamais kaimynais. Kaip teigė amžininkas L. Jucevičius, „žemaičiui atsiskirti per keliasdešimt mylių nuo namų yra tas pats, kaip išvažiuoti į pasaulio galą, į atšiaurio ledyną, iš kur retas kas besugrįžta“. Socialiai sustingusi erdvė, įprasta kasdienybė, be abejonės, turėjo įtakos tarpusavio santykiams – draugais ir sutuoktiniais tapdavo ne tik tos pačios aplinkos žmonės, bet ir artimesni ar tolimesni giminaičiai, gyvenantys toje pačioje parapijoje. Ši demografinį faktą patvirtina ir 1835–1865 metų vedybų metrikų analizė. Iki 1865

metų imtinai vidutiniškai net 85 proc. Vieکشnių, Varnių ir Ariogalos parapijų katalikų savo sutuoktinius rinkosi artimiausioje aplinkoje, t. y. toje pačioje parapijoje. Kai kuriais metais šis skaičius buvo dar didesnis: 1845-aisiais – 87 proc., 1865-aisiais – 90 proc. šeimų buvo lokalias. Dera atkreipti dėmesį, kad nuotolis, iš kur atvykdavo „svetima“ nuotaka ar jaunikis į Vieکشnių, Varnių ir Ariogalos parapijas, 1835 metais neviršydavo 2,9 kilometro. 1835–1865 metais vidutiniškai tik 15 proc. katalikų tuokėsi ne su savo parapijos gyventoju, o minėtų parapijų gyventojai partnerių ieškodavo ne toliau kaip už šešių kilometrų.

Baudžiavos panaikinimas, paskesnė valstiečių žemės reforma, po sukilimo išblaškyta ir nuskurdinta bajorija, prasidėjusi valstiečių emigracija į Šiaurės

tradicija, socialinė politika ir pasirinkimo laisvė

Ameriką ir apskritai visos visuomenės modernėjimas keitė įprastą gyvenimą ir pažiūras. 1875 metais jau 27 proc. Viešinių, Varnių ir Ariogalos gyventojų savo sutuoktinį rinkosi ne gimtojoje parapijoje. Vis dažniau santuokas Lietuvoje pradėta sudaryti atsižvelgiant į ūkinę ir ekonominę, o ne į luominę jaunųjų padėtį. Tačiau tik XX amžiaus antrajame dešimtmetyje, 1915 metais, Viešinių, Varnių ir Ariogalos parapijose luomiškai mišrios santuokos sudarė 18 proc., t. y. jų buvo beveik keturis kartus daugiau nei 1835 metais. Tad iki pat Pirmojo pasaulinio karo tarpasmeninius lietuvių santykius iš esmės lėmė patriarchalinė tradicija, kurią palaikė Katalikų bažnyčia.

Tarpukariu – modernėjantys vedybiniai santykiai

1918 metais atsikūrusią nepriklausomą Lietuvos valstybę lydėjo didžiuliai struktūriniai ir mentaliniai pasikeitimai. Laisvę iškovojojausioje jaunoje Respublikoje buvo ne tik kuriama nacionalinė pramonė, žemės ūkis, švietimo ir sveikatos sistemos, bet ir siekta perimti vakarietišką gyvenimo stilių ir būdą. Bene ryškiausiai tai galėjai justi lietuvių šeimos gyvenime, jos kasdienybėje ir kardinaliai besikeičiančiuose šeimos narių tarpusavio santykiuose. Modernėjanti lietuvių santuoka vis labiau tolo nuo XIX amžiaus tradicinės šeimos ir artėjo prie vakarietiško šeimos modelio.

Tarpukario lietuvių šeimose pasoga vis labiau neteko buvusios reikšmės. Visuomenėje formavosi diametraliai priešinga šeimyninės laimės ir santuokinės meilės samprata. Tarpukario meilės idealui nebuvo priešingi jokie kiti jausmai. Mylėti visų pirma reiškė absoliučią pilnatvę ir emocinį bei psichologinį dviejų žmonių ryšį. Šiuo atveju menkai tebuvo paisoma mylimojo religinių, patriotinių įsitikinimų ar jo socialinės padėties. 1924 metais Marijos Mašiutaitės motina rašė jai nepasitenkinimo kupiną laišką dėl tėvams nepriimtino dukters pasirinkimo: „Jei nori, tai ištekek, nors ir su civiliu šliūbu,

jau iš bėdos ir ant tokio sutinku. (...) Gal mes numirsim, tai daryk ką nori, bet žinok, kad mums tai būtų mirtis (...)“.

Modernėjantys vedybiniai santykiai tarpukariu formavo naują sutuoktinių požiūrį į vienas kitą. Bene pirmą kartą lietuvių šeimos istorijoje mylimo žmogaus asmuo, o ne materialiniai, ideologiniai ar politiniai giminės tikslai tampa svarbiausia vedybų strategija. 1935 metais Vladas Šimaitis teigė laiške A. Dirmanaitėi: „Aš noriu dirbti, noriu gyventi, pagaliau noriu vargti tik dėl Tavęs.“ Meilės individualizacija ir emociškai intymių santykių „įteisinimas“ buvo bene ryškiausi tarpukario lietuvių šeimos modernumo bruožai. Šalia struktūrinės šeimos modelio kaitos jie žymėjo XIX amžiaus tradicinės lietuvių šeimos pabaigą ir modernių šeimyninių santykių aušrą.

Sovietinė socialinė politika

Sovietinė šeimos politika iš esmės skyrėsi nuo XIX amžiaus lietuvių bendruomenėje ir tarpukario Lietuvoje propagotų šeimos vertybių. Ši ideologija diegė šeimos kaip mažo ir visuomenei

atviro kolektyvo idėją. Tautiniu požiūriu sovietinė šeima nebūtinai turėjo būti lietuviška, o sudėti – nebūtinai „pilna“, t. y. susidedanti iš dviejų tėvų ir jų vaikų. Svarbiausias sovietinės šeimos tikslas buvo stabili naujų visuomenės narių reprodukcija, sklandus jų įtraukimas į jau egzistuojančią sistemą ir jos vertybių perėmimas.

Visuotinio moterų įdarbinimo sąlygomis valstybės parama turėjo tapti bene pagrindine vaikus auginančių šeimų atspirtimi. Tačiau pagrindinis šeimos įstatymas – 1944 metų liepos 8 dienos įsakas „Apie valstybinę pagalbą neščioms moterims, daugiavaikėms ir vienišoms motinoms, apie motinystės ir kūdikystės globos sustiprinimą, apie garbės vardo „Motina-didvyrė“ nustatymą, ordino „Motinos šlovė“ ir medalia „Motinystės medalis“ įsteigimą“ buvo skirtas vien daugiavaikėms ir vienišoms motinoms. Tad sovietinė socialinė politika įvardijo reprodukciją kaip esminį santuokos sudarymo motyvą, taip pat palaikė apsisprendimą nekurti šeimos ir likti vieniša motina. Sovietinė socialinė politika formavo atitinkamus tarpasmeninius santykius.

Nuotr. iš redakcijos archyvo

V. Naujiko nuotr.

Tai, kad šeimyninė laimė ir romanti-
nė meilė (propaguota tarpukariu) nėra
tapačios sąvokos, sovietinė propaganda
pradėjo teigti iškart po karo pabaigos.
1946 metais dienraštyje „Komjaunimo
tiesa“ buvo rašoma: „Kas iš jaunų žmo-
nių nenori šeimyninės laimės? Tačiau ieš-
kant laimės, argi galima vadovautis tikrai
jausmais, ar nereikia protingai apsvarstyti
padėtį?“ Straipsnyje atvirai mokoma, kad
meilė negali būti šeimos kūrimo pagrinda-
s. A. Griginis rašė: „Kai kas sako, kad
meilės užtenka gyvenimo laimei. Tai
giliai neteisinga pažiūra. Tarybinis žmo-
gus, kurdamas vedybinį gyvenimą, neturi
vien šia nuomone vadovautis. Ji nepatei-
sina pagrindinio šeimos tikslo – auklėti
naująją kartą.“

Stalininė propaganda pradėjo aršią kovą
ne tik su romantinės seksualinės meilės
raiška visuomenėje, bet stengėsi išguiti
aistrą ir iš lietuvių literatūros bei poezi-
jos. Neretai spaudoje ji buvo įvardijama
kaip „lėkštas ir lengvabūdiškas tarybinio
žmogaus jausmų traktavimas“. Vietoje jų
ideologija nuosekliai diegė naujos, sovie-
tinės meilės koncepciją. 6-ojo dešimtme-
čio pradžioje Lietuvos pedagogai nuolat
perspėdavo tėvus, kad šie apsaugotų savo
vaikus nuo romantinės meilės kančios ir
beprotybės. 1954 metais E. Levanienė,
Vilniaus pedagoginio instituto katedros
vedėja, rašė: „Daugiausia vargo tėvams ir
auklėtojams sudaro paauglių ir jaunuolių
įsimylėjimas, jis ir patiems kaltininkams
atneša daugiau kančių, negu laimės. Įsi-

mylėjimas pasireiškia staigiai atsiradusiu
ir labai stipriu potraukiu į priešingos ly-
ties asmenį. Susitikimas labai sujaudina,
sukrečia, užtemdo protą, sutrikdo svei-
ką nuovoką ir orientaciją. Atsiskyrimas
nugramzdina į apatiją, liūdesį ir ilgesį.
Tokioje būsenoje jaunuolis visai negali
mokytis, sunkiai ir kitą darbą atlieka. Šis
jausmas yra trumpalaikis.“

„Tikros“ sovietinės meilės koncep-
cija buvo suformuluota pagal stalininę
ir chruščiovinę šeimos politiką. Ji siekė
deformuoti romantinės meilės samprata-
tą, supaprastinti seksualinę kultūrą ir
sutapatinti ją su reprodukcija, o ne su
emocijomis. Atrodo, kad propagandai
tai beveik pavyko. Paskutiniais 7-ojo
dešimtmečio metais vyrai ir moterys ro-
mantinę seksualinę meilę vis dažniau ta-
patino su materialiniais būsimo šeimos
interesai. Rusų sociologas J. Riurikovas
bene pirmasis atkreipė dėmesį į aistrin-
gos romantinės meilės eliminavimą ir
jos panišką baimę sovietinėje kultūroje.
Nedrąsiai pasiremdamas Vakarų autori-
tetais, jis mėgino įtikinti, kad romanti-
nė meilė ne visada yra šeimyninės idilės
griovėja, ir teigė, kad „idealus žmogus
būna toks, koks būna mylėdamas“.

Ilgainiui „tikros“ sovietinės meilės
principai, imperatyviai mokę atskirti
aistringus romantinius išgyvenimus nuo
santuokos ir jos motyvų, nebepajėgė at-
sakyti į visuomenės keliamus klausimus
ir 8-ajame dešimtmetyje ėmė trauktis iš
savo pozicijų.

Sovietmečio moterų likimai – knygoje anglų kalba

Vilniaus universite-
to Lyčių studijų centro
profesorė Dalia Leinartė
parengė ir išleido knygą,
kurioje apie sovietinės
propagandos paženklin-
tus moterų likimus pra-
bylama anglų kalba. Nuo šiol su tokia
moksliniu požiūriu įdomia tema, kaip
žmonės prisimena sovietmetį, susipažin-
ti galės ir tarptautinė akademinė ben-
druomenė.

„Garsiausi pasaulio universitetai daug
dėmesio skiria atminties istorijai. Praėjū-
siais metais buvau pakviesta į Stenfordo
universitetą (JAV) pristatyti savo knygą
„Prijaugintos kasdienybės: 1945–1970
metai (biografiniai Lietuvos moterų
interviu)“. Ji sulaukė didelio susidomė-
jimo ir amerikiečių istorikai paragino
knygą išleisti anglų kalba“, – kalbėjo
knygos autorė.

Profesorė pažymėjo, kad tai – svarbus
žingsnis tarptautinėje mokslininkų ben-
druomenėje: pristatyti lietuvių istorio-
grafiją, skleisti žinią apie Lietuvos mote-
rų istoriją.

Mokslininkė pasakojo, kad anglų kal-
ba išleista knyga nėra tiesioginis lietuviš-
kos knygos „Prijaugintos kasdienybės:
1945–1970 metai (biografiniai Lietuvos
moterų interviu)“, išspausdintos 2007
 metais, vertimas. Ją sudaro anglakal-
biams skaitytojams pritaikyta moterų
biografijų interpretacija. Unikaliuose
dešimties moterų pasakojimuose atsi-
skleidžia jų išgyvenimai, tai, kaip jų gy-
venimą paveikė antroji Lietuvos okupa-
cija. Moterys pasakoja apie savo likimus,
šeimą ir kitus gyvenimo aspektus.

Knygą „Adopting and Remembering
Soviet Reality. Life Stories of Lithuanian
Women, 1945–1970“ („Sovietinės ti-
krovės įsisąmoninimas ir prisiminimas:
Lietuvos moterų gyvenimo istorijos,
1945–1970“) išleido tarptautinė akade-
minių knygų leidykla „Rodopi“ (Ams-
terdamas), savo padalinį turinti ir Niu-
jorke.

„Šeimyninės lovos“ sindromas, arba Kodėl vaikai miega kartu su tėvais?

Doc. Roma Jusienė,
*VU Filosofijos fakulteto
Bendrosios psichologijos katedra*

Kas iš mūsų nepamena to smagaus jausmo, kiekvieną apimdavusio vaikystėje, kai retkarčiais tekdavo pasivilioti plačioje tėvų lovoje? Nebent tie, kuriems to niekada neteko patirti. Arba tie, kuriems miegojimas tėvų lovoje buvo kasdienybė...

Dažnas tėvų klausimas: „Gal vaiką reiktų guldytis šalia savęs?“

Bene šimtmetį – turbūt nuo tada, kai radosi raidos psichologija – šalia kitų klausimų apie mažų vaikų ugdymą, palankias sąlygas sveikai vaiko psichikos ir fizinei raidai diskutuojama, ar vaikai turėtų miegoti drauge su tėvais, ar ne. Turime omenyje nuolatinį miegojimą su abiem arba vienu iš tėvų (dažniausiai mama) vienoje lovoje, ne tik viename kambaryje. Nuo kraštutinių nuomonių (viena jų: jokių būdu, nes tai labiausiai kenkia vaiko psichoseksualinei raidai ir gali lemti neurozių atsiradimą; kita: kas

čia tokio, mūsų tėvai, seneliai, proseneliai, dauguma didelėmis bendruomenėmis gyvenančių tautų praktikuoja ne tik „šeimynines“, bet ir „giminių“ lovas, ir niekam tai nekliūva) einama prie empirinių tyrimų, mėginančių atsakyti į konkrečius klausimus. Kaip dažnai ir kokie vaikai miega drauge su tėvais? Kas skatina miegojimą su tėvais – buitinės aplinkybės (vietos stoka), vaiko problemos ar tėvų vienišumas? Iki kokio amžiaus miegojimas drauge su tėvais vaikams teikia daugiau naudos negu žalos, o nuo kada – atvirkščiai?

Sakysite – na ir kas gi čia per problemos? Ir vis dėlto dauguma šeimų gydy-

tojų, kitų specialistų, dirbančių su mažais ir net mokyklinio amžiaus vaikais, pastebi, kad vienas iš dažnų tėvų nusiskundimų yra vadinamieji vaiko miego sunkumai. Vaiko nenoras eiti miegoti ir priešinimasis guldymui, negalėjimas užmigti, pabudimai ir verksmai naktį, košmariški sapnai... ir įprastas tėvų klausimas – gal vaiką reiktų guldytis šalia savęs? O gal atvirkščiai – pats laikas būtų vaiką „išskeldinti“ į nuosavą lovą, gal net į kitą kambarį? Šie klausimai aktualiausi mažų vaikų, tai yra jau ne kūdikių, bet dar ne mokyklinukų, tėvams. Daugiausia su užmigimu ir miegojimu susijusių problemų, daugelio tyrimų duomenimis,

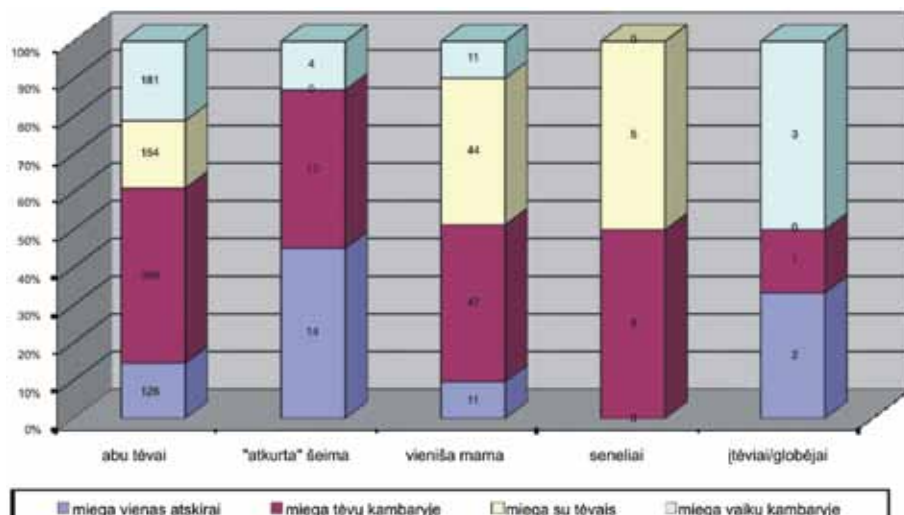
tyrinėjimai

kyla kaip tik antraisiais trečiaisiais vaiko gyvenimo metais.

Ką atskleidžia tyrimai

2007 metais mes, grupė mokslininkų iš Vilniaus universiteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos, Bendrosios psichologijos katedrų bei Medicinos fakulteto ir Mykolo Romerio universiteto Psichologijos katedros, atlikome tyrimą, kurio pagrindinis tikslas buvo aiškintis mažų vaikų aktyvumo ir dėmesio sutrikimo įvertinimo galimybes (tyrimą finansavo Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas). Surinkome duomenis apie daugiau nei tūkstančio dvejų–penkerių metų amžiaus skirtingų Lietuvos regionų vaikų elgesio ir emocinius sunkumus ir informaciją apie jų socialinę ir ugdymo aplinką. Šalia kitų dalykų aiškinomės šių vaikų miegojimo aplinkybes ir miego sunkumus.

Įvairių šalių ir kultūrų duomenys apie tai, kiek ikimokyklinio amžiaus vaikų miega kartu su tėvais, yra labai skirtingi: miegančių su tėvais ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičius kinta nuo 6 iki 70 procentų (tuo tarpu mokyklinio amžiaus drauge su tėvais miegančių vaikų skaičius, įvairių tyrimų duomenimis, yra gerokai mažesnis ir svyruoja nuo 4 iki 23 procentų). Štai, pavyzdžiui, vieno tyrimo duomenimis, Japonijoje miegančių drauge su tėvais vienerių–ketverių metų amžiaus vaikų yra net 59 procentai, o Jungtinėse Valstijose – tik 15 procentų. Šveicarijoje drauge su tėvais miegančių mažylių yra kiek daugiau nei trečdalis (38 proc.). Švedijoje, panašiai kaip Japonijoje, miegojimas su ikimokyklinio amžiaus vaikais laikomas įprasta ir net skatintina ugdymo aplinkybe, todėl čia miegančių šeimyninėje lovoje mažylių yra net iki 70 proc. Įdomu tai, kad šioje šalyje, skirtingai nei kitose, mažyliai paprastai miega ne tik su abiem tėvais arba – kaip dažniausiai praktikuojama kitose šalyse – su mama, bet ir su tėčiu. Vokietijoje, kur labai vertinamas mažo vaiko savarankiškumas ir ankstyvas atsiskyrimas nuo tėvų, miegančiųjų šeimyninėje ar tėvų lovoje yra tik apie 10 proc. Mūsų atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje 20 proc. dvejų–penkerių metų amžiaus vaikų miega su tėvais (arba vienu iš jų, paprastai mama, kartais – su močiute) vienoje lovoje. Dar 45 proc. vaikų miega tame pačiame kambaryje, kuriame miega ir tėvai (tačiau atskiroje

Dvejų–penkerių metų amžiaus vaikų pasiskirstymas pagal miegojimo aplinkybes ir šeimos sudėtį (skirtumai tarp skirtingos šeimos sudėties grupių yra statistiškai reikšmingi, $p < 0,001$)

lovoje). Kiek daugiau nei trečdalis vaikų miega visiškai atskirame kambaryje vieni arba su kitais šeimos vaikais.

Kokių šeimų vaikai miega su tėvais

Kokioje socialinėje aplinkoje augantys ir kokiais ypatumais pasižymintys ikimokyklinio amžiaus vaikai įprastai miega drauge su tėvais? Niekaip negalime nuneigti labai buitiskų ir socialinių aplinkybių: dažniau su tėvais viename kambaryje, taip pat vienoje lovoje miega vaikai iš prastesnės finansinės padėties šeimų ir turintys mažesnio išsilavinimo tėvus. Tai atskleidė mūsų tyrimas, tokios tendencijos pastebimos ir kitose šalyse.

Vienas svarbesnių veiksnių, susijusių su vaiko miegojimo aplinkybėmis, pasirodė esanti šeimos sudėtis (šio veiksnio sąsajos reikšmingos kontroliuojant kitus veiksnius). Visų pirma, brolių ir seserų turintys maži vaikai paprastai miega vaikų kambaryje. Įdomu tai, kad kaip tik šie vaikai turi mažiausiai miego sunkumų. Jie turi mažiau ir kitokių elgesio bei emocinių sunkumų, ypač nerimastingumo (ne veltui teigiama, kad elgesys dieną susijęs su elgesiu naktį). O štai pakartotinai susituokusių tėvų šeimose (šiam tyrimui mes jas vadinome „atkurtomis“ šeimomis, kai išsiskyrusi su vaiko tėvu mama gyvena su kitu sutuoktiniu ar nuolatiniu partneriu) ir įtėvių ar globėjų šeimose nėra nė vieno vaiko, miegančio tėvų lovoje (žr. pav.). Tiesa, su globėjais ar įtėviais augančių vaikų mūsų imtyje tik šeši, todėl daryti apibendrinimus neatsargu. Tačiau ši miegojimo aplinkybė akivaizdi ir patikimai reikšminga

šeimose, kur motinos yra pakartotinai ištekęsios: šiuo atveju mažyliai nemiega tėvų lovoje. Ir priešingai, tose šeimose, kur vaiką augina viena mama (netekėjusi arba išsiskyrusi), arba šeimose, kur vaiką augina seneliai (paprastai kai vaikų tėvai išvykę uždarbiauti į kitas šalis), vaikai gerokai dažniau miega „šeimyninėje lovoje“. Močiutės, kurių globai patikėti vaikai, guldo ikimokyklinukus arti savęs: arba toje pačioje lovoje, arba tame pačiame kambaryje. Nė vienas vaikas, augantis su seneliais, nemiega kitame kambaryje. Tikriausiai taip seneliai mėgina paguosti į išsiskyrimą su tėvais reaguojančius vaikus ir kompensuoti tokius svarbius ankstyvoje vaikystėje ryšius su tėvais, kurių jie laikinai neteko... O ką ir kam „kompensuoja“ vienišos mamos, guldamos mažylius šalia savęs? Remdamasi šio tyrimo rezultatais ir praktinio darbo patirtimi, galiu spėti, kad savo pačių vienvietės jausmą, artimų ryšių su mylimu žmogumi trūkumą, nors joms ir atrodo, kad to nori vaikas. Šiuo atveju daugiausia problemų gali kilti tada, kai mama ryžtasi santykiams su kitu vyru (vaikas tuomet iškeliamas į kitą kambarį, o jeigu vietos nėra – bent jau į kitą lovą, todėl patiria mažiausiai du svarbius pasikeitimus kasdieniame gyvenime), ir tada, kai mama taip ir neišteka, tačiau ir toliau miega drauge su vaiku (mokykliniame amžiuje šie vaikai, ypač berniukai, pasižymi didesniu nerimastingumu, kitomis emocinėmis ar elgesio problemomis). Mūsų atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad šeimos sudėtis svarbiausiu miegojimą šeimyninėje lovoje prognozuojančiu veiksniu tampa penkiamečių vaikų grupėje.

Dažniausiai drauge su tėvais miega dvejų–trejų metų amžiaus vaikai. Tačiau analizuojant mažylių miegojimo aplinkybes prognozuojančius veiksnius aiškėja, kad viena priežastis skirtingo amžiaus grupėse lieka ta pati – vaiko miego sunkumai. Tėvų lovoje miegantys vaikai turi daugiausia miegojimo problemų. Svarbiausia problema, mamų teigimu, – vaikas nenori miegoti vienas. Kiti dažnai nurodomi su miegu susiję sunkumai: verkimas ar kalbėjimas per miegus (apie 35 proc. atvejų), prabudinėjimas naktį (apie 27 proc. atvejų) ir košmarų sapnavimas (apie 23 proc. atvejų). Kol kas negalėtume pagrįstai teigti, kad miegojimas kartu su tėvais lemia vaiko miego sunkumus. Tačiau faktas, kad miegojimas su tėvais tikrai nepadaeda spręsti šių problemų. Be to, šie vaikai yra nerimastingesni negu tie, kurie miega atskirai vaikų kambaryje.

Leisti vaikams miegoti su tėvais ar ne?

Įvairiose šalyse atlikti tyrimai atskleidžia panašius rezultatus, nors ir neteigia miegojimo drauge su tėvais sąsąją su miego sunkumais arba kitomis elgesio ir emocinėmis problemomis. Panašu, kad skirtingas sąsąjas (nuo labai reikšmingų iki silpnų ar nereikšmingų) tarp miegojimo aplinkybių ir miego sunkumų labiausiai paaiškina vienoje ar kitoje kultūroje vyraujantis požiūris į vaiko miegojimą

drauge su tėvais. Štai Japonijoje ir Švedijoje, kur miegojimas drauge yra gana įprastas reiškinys, tėvų lovoje miegančiams mažyliams nėra būdinga daugiau miego sunkumų nei kitiems mažyliams, išskyrus tai, kad drauge su tėvais miegantys vaikai dažniau pabunda naktį. Tuo tarpu Jungtinėse Valstijose mažų vaikų miegojimas drauge su tėvais akivaizdžiai susijęs su įvairiais jų miego sunkumais.

Taigi, viena vertus, galima manyti, kad miegojimą drauge su tėvais gali „inicijuoti“ mažyliai, turintys daugiau elgesio ar emocinių problemų, dėsningai pasireiškiančių ir miego ar ėjimo gulti metu. Reaguodami į šias problemas, tėvai leidžia mažyliams miegoti drauge (tiesiog nusileidžia perdėm reikalaujančiam ar labai nerimastingam vaikui?). O gal tėvai „inicijuoja“ miegojimą kartu, nes taip patogiau jiems ar taip naudingiau visiems? Natūralu, kad „šeimyninės lovos“ sindromas dažnai suintensyvėja tuomet, kai šeima ar atskiri jos nariai išgyvena krizes (pavyzdžiui, skyrybų atveju, pasikeitus gyvenimo aplinkybėms, laikinai ar visiškai netekus artimų žmonių ir pan.). Tačiau kitais kartais miegojimas drauge su vaikais yra patogus ir naudingas tik tėvams ar vienam iš jų: pavyzdžiui, padeda sutuoktiniams išvengti nepageidaujamų intymų santykių. Be to, kai kurie tėvai (dažniau mamos) guldosi vaikus šalia savęs, kai jiems neramu, kai jaučiasi vieniši. Mūsų tyrimo duomenimis, dalis mamų

teigė ne nuolat miegančios drauge su vaiku, o tik tuomet, kai sutuoktinis yra išvykęs arba, kaip joms atrodė, tuomet, kai užsimanydavo vaikas. Beje, kaip tik ši grupė vaikų (kuriems tik kartais leidžiama miegoti drauge) pasirodė turintys bene daugiausia problemų. Pagaliau gal miegojimo aplinkybės tėra kitų, kur kas svarbesnių, tarpusavio santykių šeimoje padarinys, ir lemiantis veiksnys šiuo atveju yra santykiai, o ne tai, su kuo ir kaip vaikas miega. Deja, kol kas atlikta labai mažai tyrimų, leidžiančių atsakyti į šiuos klausimus, atskleidžiančių ilgalaikius miegojimo drauge su tėvais padarinius vėlesnei vaiko raidai, jo asmenybės brandai.

Na, o kol kas... Pasivoliojimas šeimyninėje lovoje retais ramiais savaitgalio rytais ar ilgais rudens vakarais ne miegant, o bendraujant dar niekam nėra pakenkęs. Kiekvienąsyk, kai iškyla klausimas, ar guldytis vaiką nakčiai į savo lovą – nuolat ar tik kartais, paklauskime savęs, kokie jo ir mano poreikiai. Kieno ir kurie poreikiai bus patenkinti vienu ar kitu atveju? Kitaip tariant, kas ir ką „laimi“, priėmus vieną ar kitą sprendimą, ir kokią „kainą“ kiekvienu atveju tenka mokėti...

Dėkoju savo kolegėms doc. Rasai Barkauskienei, doc. Rasai Bieliauskaitei, dr. Astai Dervinytei Bongarzoni ir ypač doc. Saulei Raižienei, drauge atlikusioms šį tyrimą.

Nuotr. iš www.sxc.hu

Magiškoji spalvų inžinerija: beieškant

Doc. dr. Rimantas Vaicekauskas,

VU Matematikos ir informatikos fakultetas

Prof. Artūras Žukauskas,

VU Taikomųjų mokslų institutas

Pasaulį mes regime spalvotą. Spalvos mums padeda orientuotis aplinkoje, o spalvinio suvokimo deficitas gali trukdyti atlikti paprastus darbus. Spalvos pojūčio atsiradimas – sudėtingas psichofiziologinis procesas, kuris prasideda šviesai sužadinus regos organus. Apšviestas paviršius matome vienos ar kitos spalvos, jeigu jie atspindi tam tikras spektro (nusakomo šviesos galios banginiu skirstiniu) dalis. Vadinasi, spalva – paviršių savybė, nors ne mažiau svarbios yra ir šviesos šaltinio ypatybės. Tuo neretai įsitikiname nusipirkę drabužį, kuris išneštas į dienos šviesą atrodo visiškai kitaip, negu matėme parduotuvės vitrinoje.

XXI amžiaus mokslininkai ieško... šviesos?

Kokio apšvietimo mums reikia? Visų pirma – kuo ryškesnio (šviesos niekada nebūna per daug) ir, savaime suprantama, energiškai našaus. Nepakeičiamas šviesos šaltinis yra natūrali dienos (saulės) šviesa, su kuria lyginame visus kitus dirbtinius apšvietimo šaltinius. Iš pastarųjų labiausiai paplitusios iki šiol buvo kaitinamosios lempos, pasižyminčios glodžiu spinduliuotės spektru, tačiau labai neefektyvios. Didžioji kaitinamosios lempų sunaudotos elektros energijos dalis yra verčiama akimi nematoma infraraudonaisiais spinduliais.

Vienas iš XXI amžiaus pažangos pavyzdžių yra efektyvių puslaidininkinių šviestukų (šviesos diodų) panaudojimas bendrajame apšvietime. Šiuolaikinės šviestukų gamybos technologijos leidžia sukurti šviestukus, skleidžiančius šviesą bet kurioje (paprastai siauroje) regimojo spektro srityje, o jų šviesinis našumas jau dabar viršija įprastųjų kaitinamųjų lempų daugiau negu 10 kartų. Panaudoję

kelis tokius šviestukus, pavyzdžiui, raudoną, mėlyną ir žalią, viename įrenginyje galime sukelti baltos spalvos išpūdį. Apskaičiuoti, kokiomis proporcijomis reikia „sumaišyti“ įvairiaspalves komponentes, kad būtų išgauta balta šviesa, – gana paprastas uždavinys. Daug sudėtingesnis yra klausimas, ar gautasis šaltinis bus kokybiškas spalviniu požiūriu, palyginti su natūraliuoju. Kaip pagaminti optimalų šaltinį, veiksmingiausią ir kokybiškiausią? Ir ar išvis įmanoma įvertinti šaltinio spalvinę kokybę, jeigu tai subjektyvi jautinė kategorija?

Šiuos teorinius ir praktinius klausimus nuo 2001 metų nagrinėja Vilniaus universiteto Taikomųjų mokslų instituto ir Matematikos ir informatikos fakulteto mokslininkų grupė, vadovaujama prof. A. Žukausko, bendradarbiaudama su Rensselaerio politechnikos instituto (JAV) šviesos tyrėjais. Vykdomas tyrimas – kompleksinis ir tapdalykinis. Per dešimtmetį paskelbta aibė publikacijų solidžiuose moksliniuose žurnaluose, pateiktos inovatyvių rezultatų patentinės paraiškos.

Ką atskleidė tyrimai?

Grįžkime prie šviesos šaltinių spalvinės kokybės. Vienas iš esminių kokybės rodiklių remiasi spalvine atgava, t. y. šaltinio gebėjimu tinkamai atkurti apšviestų objektų spalvas. Spalvinė atgava gali būti apibūdinama skaitiškai vadinamuoju bendruoju spalvinės atgavos (toliau BSA) rodikliu, kurį pasiūlė Tarptautinė šviesos standartų organizacija CIE. Nustatant BSA rodiklį, įskaitomi aštuonių (arba 14) bandinių, apšviestų etaloniniu ir tiriamuoju šviesos šaltiniais, spalviniai poslinkiai. Etaloninio šaltinio, nesukeliantio spalvinių iškraipymų, spalvinės atgavos rodiklis lygus 100. Vertinamojo šviesos šaltinio rodiklio reikšmė, mažesnė negu 50, indikuoja stiprius apšviestų objektų spalvinius iškraipymus.

Tyrimų pradžioje Vilniaus universiteto mokslininkai, išsprendę sudėtingą daugiaspalvio šaltinio optimizavimo uždavi-

nį, nustatė šviesinio veiksmingumo ir BSA kriterijų balanso sritį (Pareto ribą), kuri gali tarnauti efektyvių ir kokybiškų kietakūnių šviesos šaltinių kūrimo gairėmis.

Kaip žinome, nuo idėjų iki jų įgyvendinimo gali praėti ilgas laikotarpas (prisiminkime Jules'io Verne'o fantastinių romanų išvalgas). Mūsų tyrimų istorija kita. Taikomųjų mokslų instituto inžinieriai, ilgai nelaukę, nugalėję įvairius technologinius iššūkius, sukūrė elektroninį keturspalvių šviestukų šviesos šaltinio prototipą, kuris buvo panaudotas psichologiniams eksperimentams atlikti. Rezultatas – netikėtas. Pasirodė, kad šiuo šaltiniu apšviestos scenos spalvinio suvokimo anomalijos nevisiškai dera su šaltinio spinduliuotės banginio pasiskirstymo ypatumais. Taigi kilo naujas klausimas: ar minėtasis BSA rodiklis yra adekvati šaltinio spalvinės kokybės charakteristika? Ar iš tiesų pakanka tik aštuonių spalvinių bandinių nusakyti apšvietimo kokybę?

Mokslinėje spaudoje ir anksčiau buvo pasirodę svarstymų, kad kietakūnio apšvietimo spektras, kurį sudaro gana siauros spektrinės linijos, turi būti vertinamas kitaip negu remiantis BSA rodikliu (tą vėliau pripažino ir CIE komitetas). Tikėtina, kad, be spalvinės atgavos tikslumo, gali būti ir daugiau veiksnių, kurie daro įtaką šaltinio priimtinumui apšvietimui. VU mokslininkai pasiūlė remtis klasikiniais modeliais, o ne išvestinėmis analitinėmis ir dažnai netiksliomis spalvinių transformacijų formulėmis. Pirmoji idėja – naudoti didelį skaičių, daugiau negu tūkstantį, spalvinių bandinių, užpildančių Munsello spalvų paletę. Antroji – atsižvelgti tik į tuos spalvinius iškraipymus, kuriuos galėtų pajusti „vidutinis stebėtojas“. (Žmogaus regos spalvinę skirtį dar 1942 metais nustatė amerikiečių mokslininkas Davidas MacAdamas, genialiu spalviniu eksperimentu atskleidęs, kad skirties kontūro forma spalvų erdvėje yra elipsės pavidalo, ir apskaičiavęs 25 elipsių dydžius.) Taigi spalvinio tikslumo kriterijų galėtume apibrėžti kaip spalvinių bandinių, kuriuos

optimalaus apšvietimo

vidutinis stebėtojas matys neiškraipytus, palyginti su etaloniniu apšvietimu, procentinę dalį.

Kompiuterinis modeliavimas, naudojant statistiškai apibrėžtą spalvinio tikslumo kriterijų, atskleidė reikšmingą faktą, kad šviesos šaltinis, sudarytas iš penkių spalvų šviestukų sistemos su tinkamai parinktais šviestukų smailių bangos ilgiais, galėtų su dideliu tikslumu atgaminti visas Munsello paletės spalvas. Keturiais šviestukais įmanoma pasiekti, kad būtų iškraipoma ne daugiau kaip 10 proc. paletės spalvinių pavyzdžių. (Pagal BSA rodiklį, lygų 98, toks šaltinis jau turėtų būti laikomas idealiu!) Kitas labai svarbus rezultatas: aukšto spalvinio tikslumo šviesos šaltiniai privalo turėti tolimesios spektro srities raudonos spalvos komponentę. Ši išvada labai sudomino fosforų, naudojamų gretutinėje kietakūnio apšvietimo technologijoje – ultravioletinės spinduliuotės konversijos į regimąją šviesą, gamintojus.

Nuo ko priklauso šviesos šaltinio spalvinė kokybė?

Kitas neišspręstas klausimas, kuriam pastaruoju metu skiriama daug dėmesio – ar pakanka tik vieno rodiklio, apibrėžiančio šviesos šaltinio spalvinę kokybę? Kitaip tariant, ar spalvinis tikslumas yra svarbiausias šviesos kokybinis kriterijus? Įvairiuose šaltiniuose paskelbti psichologinių eksperimentų rezultatai atskleidė, kad apšvietimo „vartotojai“ teikia pirmenybę apšvietimo šaltiniams, kurie nebūtinai tiksliai atkuria spalvas, tačiau padidina apšviestų objektų spalvinį kontrastą, paprastai tariant, pagražina aplinką, suteikdami objektams sodresnes spalvas. Vilniaus universiteto tyrėjai išplėtojo idėją, palankiai sutiktą

mokslo bendruomenėje, kad trūkstamą papildomą šviesos šaltinio kokybinę charakteristiką, spalvinio sodrinimo faktorių, galima skaitiškai apibrėžti kaip dalį

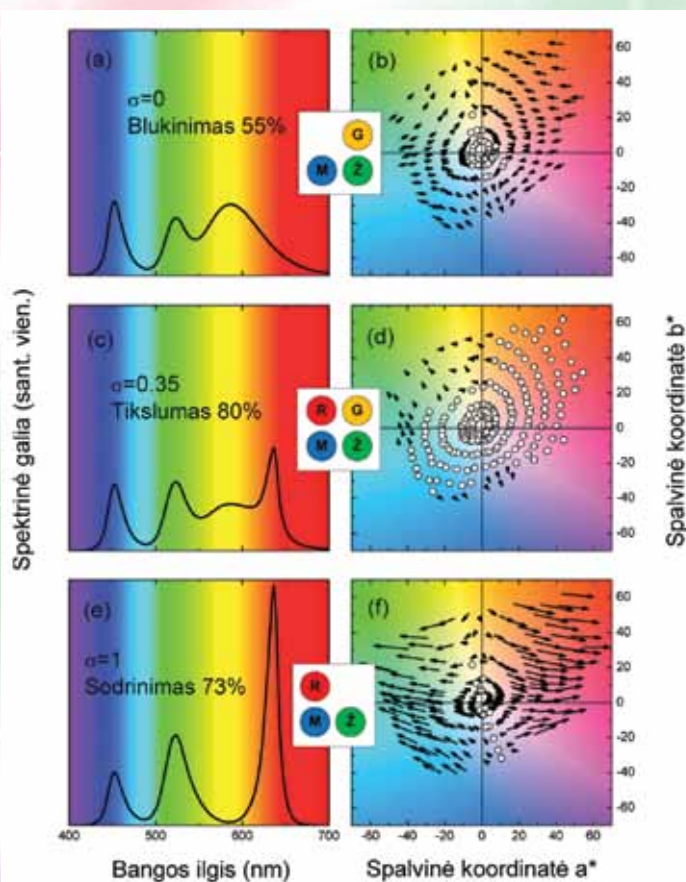
srityse, kuriose reikalingas specifinis vizualus įspūdis – eksponuojant meno kūrinius, vitrinoje patraukliai apšviečiant gaminius, operacinėje vizualiai išskiriant audinius ir pan.

Ateityje šviesos šaltinį valdys kompiuteris

Naudodami šviestukus galime sukonstruoti labai našų, tačiau iškraipantį spalvas apšvietimo šaltinį; šaltinį, kuris gana tiksliai atkuria spalvas, tačiau mažiau našų; šaltinį, kuris pagražina aplinką; šaltinį, kuris sumažina spalvinį kontrastą, ir t. t. O jeigu norime turėti visus juos vienoje vietoje? Šiuo metu vykdomame moksliniame projekte siekiama įgyvendinti inovatyvią mokslinę idėją – sukurti kompiuteriu valdomos spalvinės kokybės šviesos šaltinių technologiją. Toks šaltinis leistų pagal vartotojo poreikius pereiti iš vieno apšvietimo režimo į kitą, pavyzdžiui, iš maksimalaus spalvinio tikslumo į didžiausio spalvų sodrinimo režimą. Kaip numatyta, įrenginys susidės iš keturių skirtingų spalvų šviestukų grupių, pa-

rinktų taip, kad tarp jų atsirastų dvi trispalvės sistemos, „maišančios“ skirtingų kokybinių savybių baltą šviesą. Tada, keisdami šių sistemų santykinį įnašą suminiame apšvietime, pasieksime glodų perėjimą tarp abiejų spalvinės kokybės režimų. Teoriškai tarsi viskas aišku, tačiau praktikoje teks įveikti įvairių kliūčių. Dar nėra žinoma, kaip tokį šaltinį įvertins vartotojai, ar teoriniai skaičiavimų įverčiai tiksliai atitiks vartotojų pirmenybines nuostatas.

Taigi iššūkiai dar nesibaigia, tačiau universiteto šviesos technologijų tyrėjai pasirengę juos įveikti.

Kompiuterio valdomo keturspalvio šviestukų telkinio, veikiančio įvairiais režimais, skleidžiamos šviesos spektrai (kairėje), ir atitinkami spalvinių iškraipymų žemėlapiai (dešinėje)

minėtos spalvinės paletės bandinių, kurių spalvos atgaminamos sodriau, negu apšvietus etaloniniu šaltiniu. Kompiuterinis eksperimentas leido nustatyti sodrinančiųjų šviesos šaltinių ypatumus. Buvo atskleista, kad, naudojant šviesos šaltinį su trimis siauro spektro spalvinėmis komponentėmis, kurių viena yra raudonojoje spektrinėje srityje, o kitos dvi žaliojoje ir mėlynojoje, net 80 proc. spalvinių bandinių gali būti sodrinami. O spalvinė komponentė geltonojoje srityje sukelia atvirkštinį efektą, t. y. blukina spalvas. Sodrinantieji šaltiniai gali būti plačiai taikomi įvairiose gyvenimo

Prūsų kalba: aptrupėjęs muziejinis eksponatas ar gyvas kultūros reiškiny?

Dr. Vytautas Rinkevičius,

VU Filologijos fakulteto Baltistikos katedra

Dr. Vytautas Rinkevičius. V. Naujiko nuotr.

Prūsų kalba – tai iki šių dienų neišlikusi baltų kalba, dar iki XVIII a. pradžios vartota dabartinės Karaliaučiaus srities teritorijoje ir piečiau jos esančioje Lenkijos dalyje. Šiandien prūsų kalbos faktai yra labai svarbūs baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų istorijos tyrimams. Todėl nenuostabu, kad šia kadaise išnykusia ir daug kam nežinoma kalba jau ne pirmas šimtmetis domisi įvairių pasaulio šalių mokslininkai. Tad kuo gi prūsų kalba tokia svarbi šių dienų mokslui? Ką ir iš kur mes apie ją žinome? Kuo ji panaši ir kuo skiriasi nuo kitų kalbų, visų pirma nuo artimiausios savo giminaitės lietuvių kalbos?

Mirusi baltų kalba reikalinga... tyrimams

Kitaip nei vienintelės dvi gyvosios baltų kalbos – lietuvių ir latvių, kalbininkų vadinamos rytų baltų kalbomis, prūsų kalba priskiriama vakarų baltų kalbų pogrupiui, kuriam, manoma, galėjusios priklausyti dar ir jotvingių bei kuršių kalbos. Iš visų mirusių baltų kalbų prūsų kalba visų pirma išsiskiria tuo, kad ji apie save yra palikusi ne tik fragmentinius liudijimus ja kalbėjusių žmonių gyventos teritorijos vietovardžiuose bei istorijos šaltinių menamuose asmenvardžiuose, bet ir rašytinių paminklų – jais remdamiesi mokslininkai šiandien gali ne tik pakankamai patikimai atkurti pačią kalbą, bet ir šį tą spręsti apie prūsų materialinę bei dvasinę kultūrą.

Maždaug prieš pustrčio tūkstančio metų savarankišką raidos kelią pradėjęs vakarų baltų kalbų pogrupis, o vėliau ir iš jo išsirutuliojusi prūsų kalba iki pat išnykimo XVII–XVIII a. sandūroje (pasak vieno 1700 m. datuojamo istorinio liudijimo, 1677 m. miręs paskutinis prūsiškai kalbėjęs senelis Kuršių nerijoje, tačiau „tenai tokių dar esą“) laikui bėgant įgijo įvairių specifinių, tik sau būdingų bruožų, neaptinkamų kitose kalbose, tačiau kita vertus, besivystydama nepriklausomai nuo rytinių baltų kalbų, ji išsaugojo ir daugybę pastarosiose vėliau išnykusių senovinių ypatybių. Taigi tuo metu, kai dar buvo vartojama, prūsų kalba ne vienu atžvilgiu buvusi archajiškesnė už, pvz., lietuvių kalbą, kuri šiandien, kaip žinoma, yra archajiškiausia gyvoji indoeuropiečių kalba.

Dėl šios priežasties prūsų kalbos faktai yra labai svarbūs baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų istorijos tyrimams. Todėl

nenuostabu, kad šia kadaise išnykusia ir daug kam nežinoma kalba jau ne pirmas šimtmetis domisi įvairių pasaulio šalių mokslininkai. Galima paminėti vos keletą svarbesnių kapitalinių prūsistikos veikalų autorių: tai ir žymiausias visų laikų latvių baltistas Janis Endzelynas, Antrojo pasaulinio karo metais dviem kalbomis (latvių bei vokiečių) paskelbęs iki šiol nepasenusią prūsų kalbos gramatiką, ir žymusis rusų kalbininkas Vladimiras Toporovas, parengęs penkis nepaprastai išsamaus prūsų kalbos tezauro tomus, ir amerikietis Williamas Schmalstieg, originalios prūsų kalbos gramatikos anglų kalba autorius, ir lenkas Wojciechas Smoczyński, savo šalyje suorganizavęs kelias tarptautines mokslines prūsistikos konferencijas, be to, neseniai išleidęs

Naujosios prūsų kalbos gramatika (1989)

nemažos apimties prūsų kalbos veiksmažodžių žodyną, ir originaliomis idėjomis pasižymįs olandų indoeuropeistas Frederikas Kortlandtas, savo asmeninėje interneto svetainėje paskelbęs visus prūsų kalbos rašytinius paminklus. Ypač daug prūsistikai nusipelnęs yra ilgametis Vilniaus universiteto profesorius Vytautas Mažiulis, parengęs kelis epochinės reikšmės veikalus, kurių necituoti negali nė vienas save gerbiantis šių dienų prūsų kalbos tyrėjas: kritinį dviejų tomų prūsų kalbos tekstų leidimą, keturtomį etimologijos žodyną ir istorinę gramatiką.

Pirmasis baltiškasis eilėraštis

Prūsų kalba ypatinga tuo, kad ji yra anksčiausiai rašytiniuose šaltiniuose paliudyta baltų kalba. Seniausias iki šių dienų išlikęs baltiškasis tekstas – ilgą laiką mokslui buvęs nežinomas prūsiškasis humoristinis dvielis, įrašytas į vieną vos prieš keletą dešimtmečių Bazelio universiteto bibliotekoje atrastą XIV a. foliantą:

Kayle rekysfe. thoneaw labonache thewelyse.

Eg. koyte. poyte. nykoyte. penega doyte.

Dėl to, kaip tiksliai reikėtų skaityti šį tekstą, kalbininkai nėra priėję vieningos nuomonės, tad čia pateikiama tik viena iš galimų interpretacijų (V. Mažiulio): „Sveikas, pone! Tu nebe geras dėdelis, jeigu tu nori gerti, [bet] nenori tu pinigą duoti.“ Geriau įsiskaity, dvieilyje nesunkiai atpažįstame kai kuriuos bendrabaltiškos kilmės žodžius, nors ir ne visai tą patį reiškiančius prūsų bei lietuvių kalbose, plg. pr. *labonache, thewelyse, poyte, doyte* ir lie. *labas, tėvelis,*

puota, duoti. Iš kitų prūsų kalbos paminklų Bazelio tekstelis išsiskiria tuo, kad jo autorius turbūt buvęs gimtakalbis prūsas – manoma, kad tai galėjęs būti prūsų kilmės Prahos universiteto studentas. Tačiau yra pareikšta ir nuomonė, kad teksto autorius galėjęs būti vokietis, tik užrašęs kolegų prūsų tariamus žodžius – tą esą rodo pernelyg dažnai pasitaikanti nemotyvuota žodžių galūnė -e, atspindinti tam tikrus to meto vokiečių kalbos tarmių ir rašybos reiškinius.

Senieji žodynėliai

Dar anksčiau už Bazelio tekstą – XIII amžiaus pabaigoje ar XIV a. pradžioje – turėjęs būti parengtas ir kitas ne mažiau svarbus baltų raštijos paminklas – vadinamasis vokiečių–prūsų kalbų Elbingo žodynėlis (pavadintas pagal miestą, kuriame buvo rastas XIX a.), iki šių dienų neišlikęs ir žinomas tik iš XIV–XV a. sandūros nuorašo. Žodynėlį sudaro per 800 prūsiškų žodžių, išdėstytų pagal įvairias temines grupes, pvz., religinės sąvokos, įrankių, gyvūnų, augalų, spalvų pavadinimai ir pan. Jau pirmas žodynėlio žodis *deywis* atspindi pagrindinį prūsų kalbos garsyno skirtumą nuo rytų baltų kalbų – išlaikytą baltišką dvibalsį ei, kuris, pvz., lietuvių kalboje tam tikrais atvejais pavirto į ie, plg. lie. *dievas*. Žodynėlio duomenys rodo, kad prūsų kalboje buvusios trys daiktavardžių giminės: vyriškoji (pvz., *deywis*), moteriškoji (pvz., *saule*) ir bevardė (pvz., *assaran* [sk. *azaran*]). Taigi prūsų kalboje buvusi išlaikyta sena indoeuropiečių kalbų ypatybė – bevardė giminė, iki šių dienų išliku-

si, pvz., rusų ar vokiečių kalbose, tačiau išnykusi lietuvių kalboje: pastarojoje visi buvę bevardės giminės daiktavardžiai yra perėję į vyriškąją giminę, plg. minėtojo pr. *assaran* lietuvišką atitikmenį *ežeras*.

Tiek Elbingo žodynėlio autorius, tiek perrašinėtojas buvę vokiečiai, o ne gimtakaliai prūsai, todėl žodynėlyje yra nemaža klaidų bei netikslumų. Dar daugiau klaidų yra kitame prūsų kalbos paminkle – žodynėlyje, įdėtame į XVI a. Simono Grunau „Prūsų kroniką“. Tokių netikslumų išaiškinimas yra vienas pagrindinių šių šaltinių tiriančių mokslininkų uždavinių. Pvz., visai neseniai buvo pasiūlyta nauja Grunau žodynėlyje pateikto prūsų kalbos žodžio *mosla* interpretacija: atitaisant perrašinėtojo klaidą šio žodžio reikšmę nurodančiame vokiškame atitikmenyje *leimat* į *leinsat*, šiaudien jau galima visiškai kitaip suprasti ir patį prūsišką žodį, t. y. ne kaip reiškiantį *klįjus* (taip manyta iki šiol), o kaip *linų sėmenis*.

Tekstai

Iš senųjų žodynėlių sužinome, kaip prūsai vadindavę įvairius savo aplinkos daiktus ar reiškinius, tačiau mažai ką galime išpešti apie jų kalbos gramatinę sistemą: kad ir kokią ilgą sąrašą tik vardininko forma užrašytų daiktavardžių

Vytautas Mažiulis (1926–2009) – ilgametis Vilniaus universiteto profesorius, vienas žymiausių prūsų kalbos specialistų.

Nuotr. iš VU Baltistikos katedros archyvo

Bazelio epigrama – pirmasis išlikęs baltiškasis tekstas

turėtume, vien juo remdamiesi vis tiek negalėtume sukurti nė vieno taisyklingo prūsų sakinio. Tam reikalui būtini rišliūs tekstai. Dėl to pagrindiniais prūsų kalbos šaltiniais laikytini kad ir negausūs, bet vis dėlto iki mūsų dienų išlikę trys XVI a. Karaliaučiuje išleisti katekizmai – vieninteliai bent kiek didesnės apimties rišliūs prūsiški tekstai. Pirmasis jų, pasirodęs 1545 m., t. y. pora metų anksčiau už M. Mažvydo katekizmą, yra ne tik pirmoji prūsų, bet ir apskritai pirmoji baltiška knyga.

Ypač svarbus mokslui yra trečiasis, 1561 m. išleistas katekizmas, kurį parengė Pabečių bažnyčios pastorius vokieitis Abelis Willis, talkininkaujant parapijos

laisvajam valstiečiui Pauliui Megottui. Šis tekstas iš kitų visų pirma išsiskiria savo apimtimi (yra keliskart ilgesnis už pirmuosius du katekizmus) ir ypač tuo, kad jame specialiu diakritiniu ženklu (brūkšneliu) žymimi kirčiuoti ilgieji žodžių balsiai. Kruopšti šio ženklo vartojimo analizė leidžia atkurti gana archajišką ir ne visada su lietuvių kalba sutampančią prūsų kalbos kirčiavimo sistemą. Pvz., būdvardžius su priesaga -ing- prūsai, kitaip nei mes dabartinėje lietuvių kalboje, kirčiuodavo ne tik priesagoje (plg. lie. *gėdingas*), bet ir šaknyje, plg. pr. (*ni*) *gīdings* „begėdiškas“. Toks kirčiavimas atitinka ir senuosiuose lietuvių raštuose paliudytą formą *gėdingas*. Vietoj šaknyje kirčiuoto lie. *žėmė* prūsai turi galūnėje kirčiuotą *semmē* (tarsi būtų *žemė*), kurį vieni kalbininkai laiko senoviškesniu variantu, kiti – prūsų kalbos naujove, treti išvis mano, kad brūkšnelis šiame žodyje galėtų žymėti netgi ne kirtį, o visai kitą fonetinę ypatybę.

Kadangi katekizmus, kaip ir žodynėlius, rengė ne patys prūsai, o vokiečiai, šių tekstų kalbos taisyklingumą šiandienos skaitytojas turi vertinti labai atsargiai. Ypač ausį juose rėžia pažodinį vertimą iš vokiečių kalbos rodanti keista žodžių tvarka, plg. sakinį *Thou ni tur kittans deiwans turrettwey* „Tu neturi turėti kitų dievų“ su kaip vokiečių kalboje į sakinio galą nukelta veiksmažodžio bendratimi. Ne visi kalbininkai linkę vienodai aiškinti, kodėl tekstuose visiškai nevartojami įnagininko ir vietininko linksniai: ar tai tik pažodinio vertimo iš vokiečių kalbos, kurioje šių linksnių nėra, rezultatas, ar pačios prūsų kalbos faktas? Jeigu prūsų kalboje iš tiesų nebuvo įnagininko ir vietininko, ar tai aiškintina vokiečių kalbos įtaka, ar kaip tik laikytina – kaip manė V. Mažiulis – labai archajiška iš prokalbės paveldėta ypatybė?

Prūsų kalbos atgimimas

Skurdūs prūsų kalbos paminklai kalbininkams šiandien vis dar teikia daugiau klausimų nei atsakymų. Tad vargu ar kada mums bus lemta prūsų kalbą pažinti taip gerai, kaip pažįsta-

me kitas mirusias pasaulio kalbas, pvz., lotynų ar senąją graikų. Ir vis dėlto mūsų dienomis yra nemaža žmonių, kurie nesitenkina vien sausomis senųjų tekstų studijomis ir mėgina patys kalbėti prūsiškai. Prūsų kalbos atgaivinimo judėjimui pradžią davė prieš porą dešimtmečių kalbininko Leto Palmaičio parengta naujosios prūsų kalbos gramatika ir žodynas. Vadovaudamiesi griežtai apsibrėžtais principais ir pasitelkdamis giminiškų kalbų duomenis bei pačios prūsų kalbos žodžių darybos priemones, aktyvistai naujosios prūsų kalbos žodyną nuolatos papildė žodžiais, dėl senųjų tekstų skurdumo nepatekusiais į autentiškus prūsų kalbos paminklus, kuria terminus pavadinti įvairiems prūsų dar nežinotiems reiškiniams, pvz., traukiniui, lėktuvui ar telefonui. Naująja prūsų kalba rašomi ir į ją verčiami literatūros kūriniai, jos virtualiai mokomasi interneto pokalbių svetainėse, be didesnių susikalbėjimo sunkumų ji vartojama entuziastų elektroniniuose laiškuose – visa tai rodo, kad prūsų kalba iš aprtrupėjusio muziejinio eksponato šiandien pamažu vėl atgyja – tegu ir specifine forma – kaip gyvai funkcionuojantis kultūros reiškinys.

1545 m. katekizmas – pirmoji baltų knyga

Elbingo žodynelis

Pabečių (dabar Romanovo) bažnyčios griuvėsiai šiandien. Čia buvo parengtas III prūsų katekizmas – svarbiausias prūsų kalbos paminklas

Markas Soloninas: „Istorija nėra šventa karvė“

Viktoras Denisenko

Markas Soloninas (nuotr.) yra vienas žinomiausių šiuolaikinių Rusijos istorikų, nors ir baigęs ne kurio nors universiteto Istorijos fakultetą, o Kuibyševų aviacijos institutą. Jis nebijo diskutuoti su oficialia (ideologizuota) Rusijos istoriografija, pateikti savo požiūrį į vieną ar kitą istorinį įvykį, paremtą precizišku darbu su istoriniais dokumentais. Vilniaus universitete M. Soloninas svečiavosi 2010 metų pradžioje, VU Istorijos fakultete jis perskaitė viešą paskaitą, sulaukusią didelio dėmesio. Su M. Soloninu mums pavyko aptarti opų Sovietų Sąjungos dalyvavimo Antrajame pasauliniame kare klausimą, Stalino slapta puoselėtus Europos užgrobimo planus ir sudėtingą situaciją, kurioje paskutiniaisiais prieškario metais atsidarė trys Baltijos šalys.

V. Naujiko nuotr.

Kuo skiriasi Jūsų požiūris į Didįjį Tėvynės karą nuo oficialaus Rusijos istoriografijos požiūrio?

Sakyčiau, čia dvi susijusios problemos. Yra Antrasis pasaulinis karas ir yra didžioji istorinė problema – Sovietų Sąjungos dalyvavimas jame. Problema sudėtinga dėl to, kad viename karo etape Sovietų Sąjunga elgėsi kaip geranoriška neutrali šalis Hitlerio Vokietijos atžvilgiu, faktiškai – buvo jos bendrininkė. Tai akivaizdu – aš kalbu apie 1939 metų įvykius, kai buvo pasirašytas Molotovo–Ribbentropo paktas, padalyta Lenkija. Galima paminėti ir vėlesnius įvykius Baltijos šalyse.

Turiu prielaidų manyti, kad tolimesnis Sovietų Sąjungos dalyvavimas Antrajame

pasauliniame kare turėjo būti ne toks, koks buvo. T. y. Stalinas nesirengė Didžiajam Tėvynės karui, kuris turėjo apginti šalį nuo vokiečių agresijos. Buvo planuojamas kitoks modelis. Dar prieš prasidedant karui Stalinas pasistengė, kad išsiiebtų pirma europinis, o vėliau jau ir pasaulinis karas. Kai šis karas prasidėjo, Stalinas buvo įsitikinęs, kad jam pavyks įgyvendinti kitą savo geostrateginio plano etapą – užsitęsęs karas turėjo nualinti Europą, o tada į jos teritoriją galėtų įžengti ir Raudonoji armija. Tačiau 1941 metų birželio 22 dieną Vokietija pirma užpuolė Sovietų Sąjungą, tad Stalino planai žlugo. Prasidėjo visiškai kito pobūdžio karas.

Sovietinėje tradicinėje istoriografijoje karas tarp Sovietų Sąjungos ir hitlerinės Vokietijos visada buvo vadinamas Didžiuoju Tėvynės karu. Aš sutinku su šiuo terminu, tačiau nesutinku su oficialiai siūloma chronologija. Tradicinė sovietinė istoriografija visada skelbė, kad Didysis sovietų liaudies Tėvynės karas (toks visas pavadinimas) prasidėjo birželio 22-osios rytą sulig pirmu šūviu, o aš manau, kad viskas yra daug sudėtingiau.

Kokią Didžiojo Tėvynės karo chronologiją siūlote Jūs?

Ne kiekvienas karinis susidūrimas turi teisę vadintis tokiais vertinamaisiais žodžiais kaip Didysis ir Tėvynės. Antrasis pasaulinis karas – tai pavadinimas, kuriame nėra vertinimo. Juo konstatuojama, kad tai buvo antras toks karas, apėmęs daug pasaulio šalių. Sovietų–vokiečių karas irgi nėra vertinamasis pavadinimas – juo nurodoma, kas su kuo kariavo. Tačiau Didysis Tėvynės karas – šiame pavadinime yra vertinimas. Šis pavadinimas nėra atsitiktinis – jis įpareigoja aptariant temą laikytis tam tikros rimties ir taisyklių. Apie Didįjį Tėvynės karą buvo ir tebėra priimta kalbėti kaip apie mirusį žmogų – sakyti tai, kas yra privaloma, prisiminti apie velionį tik gerus dalykus. Tad Didžiojo Tėvynės karo pavadinimas visada diktavo tam tikrus jo tyrimo ir aptarimo rėmus. Aš manau, kad taip neturi būti – istorijos įvykiai nėra šventa karvė, juos reikia tirti. Istorikui tai yra tyrimo objektas, kurio atžvilgiu jis turi būti toks pat nejautrus kaip patologoanatomas, atliekantis savo darbą. Čia nėra vietos galantiškumui.

Kalbant apie Didžiojo Tėvynės karo temą kaip apie mokslinę problemą, galima padaryti tam tikras išvadas. Savo knygoje aš tvirtinu, kad Didysis Tėvynės karas prasidėjo 1942 metų pabaigoje –

1943 metų pradžioje ir baigėsi 1944-ųjų pabaigoje, kai sovietinė kariuomenė, išlaisvinusi Sovietų Sąjungos teritoriją, priklausiusią jai iki 1939 metų, nužingsniavo toliau į Vakarų, į Europą, Stalino režimo valia virsdama naujos agresijos instrumentu.

Kaip Jūs galėtumėte pagrįsti tokią Jūsų siūlomą chronologiją?

Kodėl aš kalbu apie 1942–1943 metus? Tai gana sąlyginė laiko riba. Negalima kalbėti apie jokią tikslią datą. Turime omeny labai sudėtingą dešimčių milijonų žmonių požiūrį į šį karą pasikeitimą. Toks grandiozinis tautos sąmonės perversmas, mano manymu, kaip tik įvyko 1942–1943 metų sandūroje. Po šio įvykio galime teigti, kad Didysis Tėvynės karas tikrai vyko. Tačiau iš kur vis dėlto atsiranda ši data? Suprantama, kad tai nėra lengva paaiškinti. Kalbėdamas apie šią datą aš remiuosi konkrečiais skaičiais ir duomenimis, kurie yra publikuoti. Pavyzdžiui, 1993 metais pasirodė oficialus statistinių duomenų rinkinys „Slaptumo žyma panaikinta. Sovietų Sąjungos karių pajėgų nuostoliai“. Šiame rinkinyje yra lentelė, kuri parodo Raudonosios armijos nuostolių struktūrą: žuvę, sužeisti, susirgę, mirę karo lauko ligoninėse, dingę be žinios. Analizuodami šiuos skaičius, matome akivaizdų lūžį, kuris įvyko mano minėtu laikotarpiu. Esmė ta, kad nuo 1942 metų pabaigos Raudonosios

armijos nuostolių struktūra tampa visiškai normali, t. y. tipiška XX amžiaus nuostolių struktūra – vienam žuvusiajam tenka trys sužeistieji. Prieš tai, nuo 1941 metų, fiksuojamas atvirkščias reiškinys. Dokumentai atskleidžia neįtikėtiną situaciją, kai vienam sužeistajam tenka trys žmonės, priskirti negrįžtamųjų nuostolių kategorijai. Negrįžtamieji nuostoliai – tai ir žuvę, ir patekę į nelaisvę, ir dezertyravę, ir dingę be žinios. Svarbu ir tai, kad, to paties rinkinio duomenimis, pagrindinę negrįžtamųjų nuostolių dalį 1941 metais sudarė ne žuvę kariai, o vadinamieji dingę be žinios, t. y. patekę į nelaisvę ir dezertyravę. Todėl mes turime objektyvius matematinis kriterijus, leidžiančius kalbėti apie tai, kad pagrindinių Raudonosios armijos dalinių elgsena nuo 1941 metų birželio 22 dienos iki 1942 metų pabaigos radikaliai keitėsi. Karo pradžioje Raudonoji armija, paprastai sakant, išsilakstydavo, o nuo 1942-ųjų iki 1945-ųjų ji pasiekė „normalią“ būklę, jeigu apskritai galima kalbėti apie kokį nors normalumą kare. Kitaip tariant, buvo momentas, kai kariuomenė nustojo byrėti, kariai jau masiškai nebedezertyravo, neieškojo išsigelbėjimo kitoje fronto pusėje – armija pradėjo kautis. Tai byloja apie giluminius pasikeitimus visos tautos sąmonėje. Todėl aš teigiu, kad Didysis Tėvynės karas tikrai vyko, tačiau jis prasidėjo vėliau, o ne 1941 metų birželio 22-ąją.

Savo knygoje Jūs minite, kad prieš karą Stalinas ruošėsi ne gynybos, bet puolimo veiksmams. Ar galėtumėte apie tai papasakoti plačiau?

Remiantis dokumentais galima pasakyti, kad tikrai buvo ruošiamasi plataus masto puolimui. Egzistuoja penki šeši šios operacijos plano variantai. Visi šie dokumentai buvo išslaptinti beveik vienu metu – 1992–1993 metais. Aš mačiau šių dokumentų originalus. Tai Aleksandro Vasilevskio ranka rašyti užrašai su nuoroda: „Vienintelis egzempliorius. Tik asmeniškai. Ypatingos reikšmės. Visiškai slaptai“. Šie užrašai buvo adresuoti Stalinui ir Molotovui. Vasilevskis buvo Gynybos liaudies komisariato Operatyvinės valdybos vadovo pirmasis pavaduotojas, tad šie dokumentai negalėjo egzistuoti be Operatyvinės valdybos vadovo Nikolajaus Vatutino, Generalinio štabo vadovo – iš pradžių Kirilo Mereckovo, vėliau Georgijaus Žukovo ir SSRS gynybos liaudies komisaro Semiono Timošenkos žinios. Kalbu apie vadinamuosius Strateginio išskleidimo plano užrašus, datuotus 1940 metų rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais, su spalio mėnesio papildymais. Taip pat apie 1941 metų kovo ir gegužės mėnesio užrašus. Iš viso – penki dokumentai. Be to, yra dar papildomų dokumentų – tokių kaip gynybos liaudies komisaro direktiva Vakarų karinei apygardai ir pan. Šiuos

„T-34“, universaliausias to meto tankas, veda į pergalingą kontrataką Raudonosios armijos karius (ilustr. iš Normano Davieso knygos „Kariaujanti Europa: 1939–1945. Sunki pergalė“, Vilnius, 2009)

dokumentus galima papildyti štabo žaidimo su žemėlapiais, kuris vyko dalyvaujant aukštiesiems Raudonosios armijos karininkams, medžiaga. Šiam žaidimui vadovavo gynybos liaudies komisaras Timošenka, o jo eigą kontroliavo pats Stalinas. Žaidimas vyko 1941 metų sausio mėnesį.

Apie ką byloja šie dokumentai?

Iš visų šių dokumentų aiškėja, kad buvo rengiamasi puolamiesiems veiksams. Pagrindinio smūgio kryptis – Lvovas, Krokuva, Katovica. Šio smūgio strateginė užduotis – maždaug 250 kilometrų prasiveržimas. Buvo planuojama užimti didžiąją dalį pietų Lenkijos ir dalį centrinės Lenkijos. Tai turėjo būti padaryta per 25–30 dienų. Toliau kalbama apie tai, kad pagal puolamosios operacijos rezultatus įmanomas tolimesnis puolimas. Pasiūlyti trys variantai – arba į vakarus, į Berlyną, arba į pietvakarius, į Prahą, Vieną, arba į šiaurės vakarus, į Dancigą (Gdanską), siekiant užimti visą Rytų Prūsiją. Apie tai kalbama mano minėtuose dokumentuose.

Išlieka klausimas: kas būtų buvę, jeigu ši planą vis dėlto būtų pradėta įgyvendinti? Skirtingai nuo kitų istorikų, aš nebijau tariamosios nuosakos. Mano prognozė šiuo atveju pesimistinė. Aš manau, kad Raudonoji armija iš esmės buvo neveiksni vien dėl žmogiškojo faktoriaus, t. y. dėl motyvacijos ir tinkamo pasiruo-

šimo stokos. Tai reiškia, kad ji ir nemokėjo, ir negalėjo, ir nenorėjo kariuotis – pradedant kareiviais, kuriuos mokė žygiuoti, bet nemokė šaudyti, ir baigiant vadovybe, kuri buvo labai demoralizuota dėl 1937–1938 metų represijų. Todėl aš manau, kad jeigu Raudonoji armija ir būtų smogusi pirmą smūgį, strategiškai nieko nebūtų pasikeitę. Vis vien būtų laukęs didelis pralaimėjimas ir sunkus atsitraukimas į Sovietų Sąjungos teritoriją. Kitas reikalas, kad sutriuškinimo mastas būtų galėjęs būti mažesnis, kaip ir atsitraukimo gylys. Aš net drįščiau teigti, kad tokioje situacijoje Raudonoji armija būtų veikusi kiek geriau, nei veikė 1941 metų birželį. Jei kariuomenė su žema motyvacija ką ir gali daryti, tai tik pulti. Kai kariuomenė puola, pasiduoti priešui sunkiau. Yra daug niuansų, tad manau, kad ši kariuomenė dar būtų galėjusi pulti, tačiau vis tiek nesugebėtų organizuotai atsitraukti, nes atsitraukimas akimirksniu būtų virtęs chaosu.

Kaip Jūs vertinate tą situaciją, kurioje Baltijos šalys atsidūrė prieš Antrąjį pasaulinį karą? Ar jos turėjo galimybę išsaugoti nepriklausomybę?

Man sunku apie tai kalbėti, nes niekada specialiai netyrinėjau klausimo, susijusio su Baltijos šalių aneksija. Jeigu bandytume kurti drąsias hipotezes, tai esu pasiryžęs manyti, kad jei trys Baltijos respublikos būtų suvienijusios savo jėgas

su Suomija, jos būtų galėjusios pridaryti Raudonajai armijai tiek nuostolių, kad armija ir Stalinas būtų buvę priversti sustabdyti puolimą (kaip ir nutiko Suomijoje). Tačiau suprantu, jog šie pasvarstymai yra labai migloti vien dėl to, kad čia kitokios gamtinės ir klimatinės sąlygos. Suomija – tai didelė teritorija, padengta miškais ir pelkėmis. Jūs taip pat turite nemažai miškų, bet čia gana kompaktiškas karinių veiksmų teatras, atskirtas nuo galimų sąjungininkų pagalbos jūra. Kiek aš suprantu, Baltijos šalių kariuomenės niekada nebuvo kuriamos turint tikslą sustabdyti milžiniškos Raudonosios armijos puolimą. Be to, pavyzdžiui, Lietuva, turėjusi sieną su Rytų Prūsija, buvo tiesiog užspausta tarp Vokietijos ir Rusijos ir todėl turėjo mažiau laisvės politiniams manevrams. Tad kai mes kalbame apie kokį nors pasipriešinimą Raudonajai armijai, nereikia pamiršti geopolitinės situacijos: visai šalia Vokietija, tuo metu susijusi su Stalino Rusija draugystės saitais, todėl tikėtis pagalbos iš jos būtų buvę neverta. Galima numanyti, kad Berlynas greičiausiai net būtų neleidęs per savo teritoriją karinio tranzito, būtų kariaujančiai Lietuvos kariuomenei aprūpinti. Todėl, ko gero, iš tų spąstų, kuriuose Baltijos šalys atsidūrė 1939 metais, nebuvo jokios išeities. Nors, noriu pasikartoti, mes čia kalbame apie labai sudėtingus ir miglotus dalykus.

Mark Solonin: „History is not a Sacred Cow“

Mark Solonin, one of the most famous contemporary Russian historians, happens to be a graduate of Kuibyshev Aviation Institute (instead of the Faculty of History). Discussions with the official (full of ideology) Russian historiography do not scare M. Solonin: they do not prevent him from presenting his point of view based on precise research into the historical documents related to one or the other historic event. At the beginning of 2010 M. Solonin visited Vilnius University and delivered an open lecture at the Faculty of History.

According to M. Solonin historic events should not be considered as an untouchable „sacred cow“, they have to be examined in a calm way, leaving emotions aside.

On the basis of the archival documents M. Solonin makes attempts to prove the

fact that until the very June of 1941, when Germany attacked the USSR, Stalin had been making preparations not for defensive but attacking war actions. „Lviv, Krakow and Katowice were the points on the main direction of the attack. The strategic task encompassed a breakthrough of about 250 kilometres. The plans covered the major part of southern Poland and part of central Poland that were expected to be seized within 25–30 days. Moreover, the feasibility of further attacks depended on the results of the previous actions. In case of success there were suggested three possible attack versions: either to the West, to Berlin, or to the southwest, to Prague, Vienna, the third version indicated northwest, to Gdansk aiming to occupy the whole East Prussia“, – M. Solonin comments on the directions of the envis-

aged attack. However, according to the historian, Germany was the first to start aggression against the Soviet Union, that ended Stalin's plans in a defeat. It led to an outbreak of a completely different war.

In Russia there is much of reproach about World War II chronology offered by M. Solonin. It is different from that one used in the official historiography.

„In my books I maintain that World War II broke out at the end of 1942 – beginning of 1943 and came to an end at the end of 1944, when the Soviet Army, having liberated the territory that had belonged to the Soviet Union by 1939, marched further to the West, to Europe, transforming itself into Stalin's regime, the instrument of the new aggression“, states M. Solonin.

Vertė Loretė Chodzkienė,
VU Užsienio kalbų institutas

Ekonominės krizės pamokos

Liana Binkauskienė

Ekonomistai, ekspertai ir politikai jau skelbia, kad Lietuva lipa iš krizės duobės. Nors prognozės ir nedžiuginančios – dar negreitai galėsime atspūsti nuo patirtų sukrėtimų – tačiau gal jau dabar tinkamas metas sudėlioti į lentynėles šios finansinės krizės pamokas. Jas išmokti būtina, nes krizės, kaip teigia Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros vedėjas profesorius habil. dr. Povilas Gylys, turi tendenciją pasikartoti.

Kaip Jūs, mokslininkas ekonomistas, apibūdintumėte šią ekonominę krizę? Kodėl pasaulis susidūrė su tokio masto problemomis kaip dabar? Ar ši krizė yra kitokia nei prieš tai buvusios, kokie jos esminiai bruožai? Kuo ji ypatinga?

Ši krizė gerokai skiriasi nuo didžiausios iki šiol 1929–1933 m. krizės, kurią prisiminę amerikiečiai ir dabar dar krūpčioja – buvo didžiulis ūkio nuosmukis, nedarbas ir t. t. Tai buvo Amerikos krizė, turėjusi pasaulinių padarinių, paveikusi net Lietuvą.

Dabartinė krizė yra kitokia – ji vyksta intensyvios globalizacijos, išplėtos pasaulinės finansų rinkos sąlygomis. Mano manymu, šios krizės priežastys – pirmiausia mūsų nesuvokimas, kad gyvename jau kitais laikais – tai yra globalus pasaulis, kitoks nei buvo 1929–1933 m., ir antra, kad žmonija iš tikrųjų neturi pakankamai galingų instrumentų diagnozuoti krizės atsiradimą, užbėgti jai už akių ir veiksmingai kovoti su jos padariniais. Tiksliau sakant, neturi sisteminių žinių ir tinkamos valdymo infrastruktūros krizėms neutralizuoti.

Pasaulio ekonomikos mokslas nesugebėjo numatyti krizės. Be to, iki šiol nėra sisteminio tos krizės valdymo. Jeigu pažįsti objektą – gali jį valdyti, jeigu nepažįsti – jo efektyviai valdyti negali. Mes kol kas prastai suvokiame tą globalizuotą pasaulį, nes jį bandome paaiškinti metodologinio individualizmo požiūriu kaip globalią rinką be sienų ir barjerų, taip pat be globalaus ekonomikos valdymo institucijų arba su tokių institucijų minimumu. Tačiau individualistinė ekonominė paradigma, filosofija, kurioje ekonomika tapatinama su rinka, yra neadekvati tikrovei, todėl ir neveiksminga. Būdamas alternatyvaus požiūrio – holizmo atstovas, matau galimybę remiantis būtent holizmo idėjomis išsiaiškinti krizės priežastis, būdus jai sušvelninti ir kartu mažiau pakenkti žmonių, įmonių, tautų ir pasaulio gerovei.

Taigi yra gnoseologinė krizė ir valdymo krizė.

Šiandien nėra tokio globalaus centro, kuris galėtų suvaldyti globalinius procesus – nei Tarptautinis valiutos fondas, nei Pasaulio bankas nėra tos institucijos, kurios galėtų tai

padaryti. Jos gali spręsti dalinius klausimus. Be to, joms trūksta galių atstovauti bendriems žmonijos interesams ir pažaboti privačių finansų rinkų žaidėjų interesus. Trūksta tiek intelektualinės, tiek politinės, tiek ekonominės galios. Aiškėja, kad krizė nemaža dalimi yra neatpažintas ir menkai valdomas objektas.

Jeigu taip, tai kaip apibūdintumėte visas priemones jai suvaldyti – gal jos bevaisės?

Jos – tik dalinės. Apgydo ligą, bet neišgydo organizmo. Nuo šios paskutinės krizės vaistų mes kol kas neišradome. Dėl to šiandien Vakarų ekonomikos moksle labai daug kalbama apie kitą galimą nuosmukį – apie *double-dip recession*, t. y. dvigubo „panirimo“ scenarijų.

Ar krizės turi tendenciją pasikartoti? Kaip jos rutuliojasi – ar gali po vienos krizės greitai užgriūti kita krizė? Ar ilgiau užtrukęs tas atsigavimo laikotarpis gali vadintis krize, ar tiesiog pokriziniu laikotarpiu?

Tradicškai XIX a. viduryje ir XX a. pirmojoje pusėje krizės būdavo periodiškos. Yra toks terminas „verslo ciklas“. Verslo krizė, paskui pakilimas, pikas, nuosmukis ir galų gale vėl krizė. Pačioje rinkoje yra įmontuoti tokie verslo ciklo režimai, kurie periodiškai veda prie krizės. Krizės kartodavosi maždaug kas 7–8 metus. Žmonės žinojo – buvo krizė, bus krizė...

Žmonija suprato, kad tai labai nuostolinga, ir pradėjo šiuos procesus valdyti. J. M. Keynesas, ko gero, autoritetingiausias mūsų profesijos atstovas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, suformulavo anticiklinės ekonominės politikos principus. Kitaip sakant, jis atskleidė būdus, kaip galima suvaldyti verslo krizes.

Bet šita krizė ne verslo pagimdyta. Jos genai, užkratas – finansų, vertybinių popierių, tiksliau, išvestinių priemonių, rinkoje. Vadinasi, ji kitokia negu XIX a. antrosios pusės ar XX a. pradžios krizės. Nuo šitos ligos dabar naudojami vaistai yra daliniai. Bet nemanau, kad sisteminiai.

Pasaulyje šiuo klausimu daug diskutuojama.

Kokia šios krizės kaina Lietuvai?

Kaina didžiulė. Pradėsiu nuo priežasčių. Kai kurios šios krizės priežastys yra už Lietuvos ribų. Kaip žinoma, ji prasidėjo Amerikoje ir paveikė visą pasaulį. Tai lėmė nuosmukį. Kita dalis „nuopelnų“ priklausomums: mes krizę pagiliname – neišmintingai didiname mokesčius tuo metu, kai reikėjo galvoti, kaip artėjančios krizės poveikį sušvelninti.

Mūsų Lietuvos elitas nesuvokia makroekonominės politikos instrumentų. Vyriausybė ir centrinis bankas turėtų turėti priemonių švelninti krizės poveikį pagal J. M. Keyneso teoriją. Bet mes to nesurandame. Mes kalbame tik apie biudžeto deficitą. Reinoldijus Šarkinas negali padėti Andriui Kubiliui, nes pas mus įdiegtas vadinamasis valiutų valdybos modelis, o tai reiškia – centrinis bankas per pinigų masės ar palūkanų normos reguliavimą negali padėti Vyriausybei ir verslui bei namų ūkiams.

O padariniai tokie. Suduotas didžiulis smūgis nacionaliniam produktui. BVP smuko 15 proc. per metus – tai be galo daug. Štai Vakaruose tas nuosmukis – 3–5 proc., bet niekur nėra keliolikos, išskyrus Lietuvą, Latviją ir Estiją. Beje, tai šalys, kurios turi valiutų valdybos modelį. Lenkų ekonomistų atlikti tyrimai rodo, kad šalyse, kuriose taikomas valiutų valdybos modelis, BVP nuosmukis daug didesnis nei tose, kur taikomas klasikinės centrinės bankininkystės modelis.

Taigi sužlugdėm nacionalinį produktą, o tai reiškia – mažiau galime surinkti mokesčių į biudžetą. Vadinasi, mažiau lėšų galime skirti viešajam sektoriui – mokykloms, ligoninėms ir kt., nes tenka kapoti išlaidas arba daugiau skolintis. Bet biudžeto kapojimas, išlaidų mažinimas turi blogą poveikį verslui. Jeigu mokyklos, ligoninės, universitetai, valdžios įstaigos mažiau perka, verslas mažiau parduoda. Jeigu jis mažiau parduoda, vadinasi, negali gaminti. Krintant gamybai, daugėja bedarbių ir t. t. Jeigu lietuviai būtų skaitę J. M. Keynesą, jie suprastų, kad vien beatodairiškas mojavimas kirviu mažinant išlaidas – nepatartinas. Tai nereiškia, kad nereikia taupyti. Taupyti reikia, bet su protu.

Blogėjant bendrosioms sąlygoms, augant nedarbui, didėja emigracija. Tai reiškia ilgalaikės netektis – darbo jėgos, mokesčių mokėtojų, protų, patirties nutekėjimą svetur. Mes per mažai apie tai kalbame. Pabrėžiame tik biudžeto deficitą nematydami visumos ir nesvarstydami visų galimų ekonominės politikos alternatyvų.

Kokias stipriausias ir silpnąsias Lietuvos ekonomikos puses atskleidė krizė?

Stipriosios pusės yra šios: esame gana išsilavinusių žmonių šalis, turime keletą eksportinių šakų (atsigaunant eksportui, šalies ekonomika toliau nesmunka), be to, esame darbštūs.

Tik mes kartais aimanuojame, užuot susikaupę ir paieškoję priežasčių – kas čia

Prof. P. Gyls, VU Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros vedėjas.

V. Naujiko nuotr.

vyksta? Aimanos nepadės. Bet pagalvoti kritiškai, ką ne taip darome, vertėtų. Ramaus, dalykiško kritinio mąstymo stoka yra silpnoji mūsų pusė. Mes per dažnai problemas „užplepame“. Nesu iš tų žmonių, kurie mano, kad dėl visko kalti tik politikai. Visi turintys galios turi prisiimti atsakomybę už susidariusią padėtį – žiniasklaida, verslas ir t. t. Aš pažįstu politinį elitą. Yra ten, tiesa, nedaug, protingų žmonių, yra ir nelabai. Silpnoji elito vieta – supaprastintas ekonominis mentalitetas, polinkis į rinkos fundamentalizmą, manymas, kad „rinka viską išspręs“.

Dar viena bėda ta, kad mūsų politikoje vyksta negatyvi atranka. Nesiseka į valdžią išrinkti pakankamo kiekio protingų žmonių, o nelabai pasirodusi valdyti ekonomiką dauguma iškraipo sprendimus. Ekonomiškai išsilavinęs Seimas nebūtų prieš krizę atakavęs verslo mokesčiais. Esu kairiųjų pažiūrų ekonomistas, stereotipiškai mąstant, turėčiau nemėgti verslo, bet manau, kad toje situacijoje reikėjo verslui padėti makroekonominės politikos priemonėmis.

Viena silpniausių mūsų ekonomikos supratimo ir valdymo vietų – elito problema. Protingi žmonės neina į valdžią. Savo studentų kartais klausiu, ar norėtų eiti į valdžią. Jie sako: ne, jokių būdu, nes ten purvina. Mano karta jau pamažu išeina iš viešojo gyvenimo, bet gabus jaunimas nenoriai įsitraukia į visuomeninį gyvenimą.

Prie problemos sprendimo neprisideda ir nuolatinis purvo ant politikų pylimas žiniasklaidoje, užuot kritiškai vertinus politinius sprendimus.

Kokios pagrindinės mūsų verslo ir politikų klaidos Jūsų, kaip mokslininko, požiūriu?

Manau, kad Lietuvoje nesuvokiamas ryšys tarp viešųjų ir privačių interesų. Be gero viešojo sektoriaus verslas negali funkcionuoti. Verslininkai šaukia: duokite laisvę, mažinkite mokesčius! Taip, dideli mokesčiai žlugdo verslą. Tai gal pasirinkime tokią mokesčių sistemą, pagal kurią verslas nebūtų žlugdomas, bet, kita vertus, prisidėtų prie viešųjų reikalų sprendimų – prie gerų kelių, ligoninių, švietimo įstaigų, mokslo ir pan.? Mūsų šalies elitas šito nesupranta. Jie suvokia tik savo privačius interesus, tačiau nesuvokia, kas yra valstybė, kam ji reikalinga. Tai yra esminė mūsų bėda.

Kas šiandien kelia didžiausių grėsmę Lietuvos ekonomikai?

Didžiausia grėsmė nacionaliniam saugumui, ekonomikai ir visa kam – neprotingi politiniai sprendimai. Nesubalansuota, neprotinga politika. Tik vien politikų dėl to nekaltinčiau. Kartais politikai bijo kai kurių kitų galios centrų – pavyzdžiui, žiniasklaidos, bet dabar padėtis po truputį gerėja, tai jaučiu kaip viešojo gyvenimo dalyvis.

Kokias krizės pamokas turi išmokti Lietuva? O gal dar anksti kalbėti apie pamokas?

Manau, kad mes dar nepasimokėm ir nelabai mokomės, dar tik prasideda vieša diskusija apie sisteminius, giluminius dalykus.

Iš tikrųjų reikia žiūrėti į krizės šaknes, neapsiriboti lapelių peržiūra. Reikia gilintis į krizės priežastis. Viską lemia pažinimas. Jeigu supranti objektą – jį valdai. Jeigu nesupranti – atrodo, kad valdai, bet iš tikrųjų – ne. Pasikartosiu – šios krizės nevaldome deramai.

Beatodairiškos reformos, kaip buvo su mokesčiais, jau nedaromos – taigi viena pamoka yra. Manau, visas politinis elitas tai suprato. Tačiau to mažai.

Nebijoti tartis su visuomene – o gal jos pasiūlymuose yra kas nors racionalaus? Tiesa, krizės metu jaučiamas didesnis poreikis kalbėtis – žiniasklaidoje yra požymių, kad bandoma įsiklausyti į mokslo žmonių nuomones, ieškoma atsakymų. Tačiau dar nėra brandžios diskusijos.

Matau, kad dalis žmonių suvokė, jog juokauti rinkimuose negalima. Tie mūsų

išrinkti linksmuoliai valstybės valdymo neišmano ir vis tiek nesimoko. Kadaise jau būdamas profesorius nuėjau į politiką ir supratau, koks sudėtingas yra valstybės valdymas, kaip man trūksta politinių žinių, kad reikia labai daug mokytis. O jie linksmi leidžia laiką, šoka ir faktiškai tyčiojasi iš valstybės, kuriai prisiekė tarnauti.

Kokios šalys iš krizės išeina kaip nugalėtojos?

Globaliniu mastu kaip nugalėtojos išeina Kinija (apie 10 proc. BVP augimas), Indija (apie 8 proc.). Ką tai reiškia? Ekonominis centras pasislenka į Rytus. Amerika dar nėra nugalėtoja, vadinasi, Vakarų ekonomika gali dar kartą slystelėti žemyn. Krikščioniškas palinkėjimas – duok, Dieve, kad taip nebūtų. Jeigu jiems bus blogai, tai ir mums bus blogai.

2011 m. biudžetas vėl bus taupymo biudžetas. Vieni įtakingiausių pasaulio ekonomistų Nobelio premijos laureatai Josephas Stiglitzas ir Paulas Krugmanas sako, kad kai valstybė ima per anksti taupyti, ji rizikuoja vėl patirti nuosmukį, kad išlaidų mažinimas iš karto po krizės negali užtikrinti gero rezultato.

Taupyti turime, tačiau yra kita medalio pusė: kai pradedama Vyriausybės išlaidas kapoti, sumažėja vartojimas. Visuomenė, namų ūkiai mažiau perka, padidėja ekonominio nuosmukio tikimybė. Dar pridėkime kreditavimo problemą. Bankai elgiasi tikrai egoistiškai ir netarnauja šalies ekonomikai – čia dar viena bėda. Nėra sveikintinas dalykas ir kitų šalių bankų dominavimas mūsų ekonomikoje ir politinėje erdvėje.

J. Stiglitzas ir P. Krugmanas yra teisūs – jie kritikuoja biudžeto deficito vanaugus. Nereikia galvoti, kad biudžeto deficitas – vienintelė ekonominė problema. Ne mažesnė problema – nedarbas. Kai taupai, reikia galvoti, kaip per daug nepakenkti verslui, viešajam sektoriui, kaip išlaikyti viešųjų paslaugų lygį, kurio reikia pačiam verslui. Deja, pas mus viešojoje erdvėje dominuoja biudžeto deficito vanagai.

J. Stiglitzas ir P. Krugmanas vadovaujasi logika, kuri ne kartą pasiteisino pasaulinėje ekonominėje istorijoje. Taupyk, bet su protu. Išlaidavimas yra pavojingas. Mojavimas kirviu, kapojant biudžeto išlaidas, taip pat kelia pavojų. Vargu ar ekonominė padėtis pagerės, jei nukirsim kuo daugiau Vyriausybės išlaidų. Štai britų patirtis: atėjęs į valdžią Davidui Cameronui buvo pradėtos reformos – iš viešojo sektoriaus atleidžiami darbuotojai, mažinamos jų algos. Ir paaiškėjo, kad tuose regionuose,

kur gyvena daug viešojo sektoriaus darbuotojų, iš karto atsirado problemų su nekilnojamuoju turtu: žmonės negali grąžinti kreditų, prasideda varžytinės, atsiranda nekilnojamojo turto perteklius. O čia tik vienas ekonomikos segmentas.

Lietuviams reikėtų daugiau skaityti J. Stiglitzą ir P. Krugmaną. Jie nėra kokie nors evangelistai, kurių kiekvieną žodį reikėtų bandyti įgyvendinti, bet įsiklausyti į jų logiką – vertėtų.

Skolas galima padengti tik tuomet, kai protingai investuojama į ateitį. Ar mes investuojame į ateitį? Kokios, Jūsų manymu, galėtų būti investicijos?

Viena dabartinių visuomenės bėdų yra ta, kad mes ateities nevertiname – mes ją nuvertiname ir į ją neinvestuojame. Ateitis yra nuvertinta remiantis metodologiniu individualizmu – na kaip nors, rinka viską išspręs... O iš tikrųjų protingi žmonės ateitį bando numatyti ir pagal galimybes formuoti. Suprantama, kad gyvenimas yra galingesnis negu prognozės. Bet atspėti kryptį, kuria linkme pasaulis juda – būtina.

Ką reiškia investavimas į ateitį? Tai investavimas į tvarią ekonominę plėtrą, į subalansuotą plėtrą. Mes gi iš esmės nekalbame apie balanso strategiją. Kas bus, jeigu gyventojų skaičius mažės tokiais tempais kaip dabar? Mes leidžiame išvažiuoti darbingiems, protingiems, išsilavinusiems žmonėms, jaunimui – ir nieko nedarome. Gerai, kad išvažiuoja mokytis, bet bėda ta, kad lietuvių, skirtingai, tarkim, nuo švedų, grįš daug mažesnis procentas. Iš dalies dėl to, kad mes čia nesukuriame kokybiškos visuomeninės ir ekonominės erdvės, karjeros, atlygio, socialinių garantijų. Mums visi tie dalykai nesvarbūs, svarbu, kad rinka veiktų laisvai. O tai yra fundamentalizmas ir fatalizmas. Toks mąstymas prisideda prie mūsų visuomenės degradacijos. Mes nesuprantame, kad investicija į mokyklą – investicija į ateitį. Į ateities ekonomiką investuojama ir tada, kai rūpinamasi sveikatos apsauga, mokslu, kultūra, socialinėmis garantijomis. Visa tai sudaro prielaidas, kad žmonės čia grįžtų.

Dar Lietuvoje nėra taip tragiškai blogai. Daug ką galima pristabdyti ir išlaikyti krizės metu.

Ar matote vilties spindulėlį?

Taip, matau. Žmonės turi tokią savybę – kai jiems blogai, jie pradeda mąstyti, darosi protingesni, ieško realių išeikių. Jaučiu tai. Ir tai teikia optimizmo.

I. Gelūno nuotr.

VU Filosofijos fakulteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros docentas dr. Evaldas Kazlauskas

Ši krizė nėra pirmą ir paskutinę. XX a. nacių ir sovietų okupacijų metu žmonės Lietuvoje buvo kankinami, žudomi, tremiami. Tai ne tik turėjo neigiamų istorinių traumų padarinių, bet ir suteikė galimybę atrasti vidinių resursų ir kitaip pažvelgti į sunkumus. Didelė dalis asmenų po sunkumų pradeda labiau vertinti tarpasmeninius santykius, pamato naujas galimybes, keičia vertybes.

Mūsų tautos istorija gali padėti plačiau pažvelgti į dabartinę situaciją ir suvokti,

Krizės suteikia galimybę atrasti vidinių resursų

kad dabar mes turime labai daug galimybių įveikti sunkumus.

Vienas svarbiausių sveikatos rodiklių yra psichologinė gerovė. Tyrimais patvirtinta, kad finansinė gerovė neužtikrina psichologinės gerovės. Yra daug apsauginių ir rizikos veiksnių, kurie turi įtakos psichologinei savijautai. Skurdas yra vienas iš rizikos veiksnių, ir jei visuomenėje daug asmenų gyvena žemiau skurdo ribos, nevilties lygis didėja.

Manychiau, kad sunku išskirti grupes, kurioms, iškilus ekonominių sunkumų, yra sunkiausia. Kiekvienai grupei savi išmėginimai. Universiteto absolventams tenka galvoti, kaip susirasti darbą. Jauniems žmonėms, kurie jau sukūrę šeimą ir paėmę paskolas, – kaip sumokėti įmokas bankams. Pensinio amžiaus žmonėms – kaip susimokėti už vaistus, būsto išlaikymą.

Nekontroliuojamos ir neprognozuojamos neigiamos situacijos gali didinti individo nevilties lygį ir sukelti išmokto bėgėškumo jausmą, kurį ištyrė žymus JAV psichologas M. Seligmanas. Asmenims, kurie neteko turto, darbo ar dėl emigracijos – savo šeimos narių, gali iškilti psichologinių sunkumų, nes dažnai šie procesai įvyksta netikėtai. Ypač sunku, jei asmenys netenka socialinės savo artimųjų paramos, o taip dažnai būna emigracijos atveju.

VU mokslininko dr. P. Skruibio atlikta Lietuvos savivadybių rodiklių dinamikos analizė parodė, kad ekonominės krizės pradžioje savivadybių pagausėjimo nebuvo. Vėliau šis skaičius pradėjo didėti. Tai gali būti susiję ir su neigiamą žiniasklaidos įtaka. Daugybė tyrimų atskleidė, kad savivadybės gali būti „užkrečiamos“. Labai svarbu, kaip visuomenė informuojama apie iškilusius ekonominius sunkumus.

V. Naujiko nuotr.

VU Filosofijos fakulteto Socialinio darbo katedros profesorius Romas Lazutka

Žvelgiant į visą Europą, į akis krinta toks dėsningumas. Nuo krizės labiausiai nukentėjo ir dar ilgai kankinsis tos šalys, kuriose valstybės vaidmuo ekonomikoje mažesnis, o socialinės politikos priemonės – kuklesnės. Tai – JK, Airija, Pietų Europos šalys. Geri pavyzdžiai visai šalia mūsų – Skandinavija, Olandija, Vokietija. Ir mūsų valdžiai krizės metu reikėtų

Kokias krizės pamokas turi išmokti Lietuva?

stengtis sutelkti visuomenę, kvieisti solidarizuotis su labiau nuo jos nukentėjusiais ir padėti išgyventi sunkų laikotarpį čia, nes pakilus ūkiui vėl grįšime prie kalbų apie užsieniečių darbininkų „atsivežimą“.

Skandinavų šalys yra puikūs ne tik pritaikymo prie krizės, bet ir ilgalaikės raidos pavyzdžiai. Šio regiono ekonomikos konkurencingos, inovatyvios, o socialiniai rodikliai geriausi pasaulyje. Atrodo, tik važiuok ir mokykis. Juo labiau kad kaimynai nuo pat 1990 m. mums buvo labai nusiteikę padėti. Dabar jau, ko gero, nusivylė kaip išdykusiais mokiniais.

Krizės pamokos neapsiriboja poreikiu keisti kokius nors pavienius socialinės apsaugos sistemos elementus. Krizė tik sustiprino įspūdį, kad mūsų socialinės ir ekonominės problemos glūdi neefektivioje politinėje sistemoje. Politinės partijos ir jų sudaromos vyriausybės deramai neatstovauja savo rinkėjams, o rinkėjai nesugeba to pareikalauti. Partijos negausios, jų viduje stinga demokratijos, viršūnėse įsitvirtinę daugiau savo asmenine gerove tesirūpinančių prisitaikėlių nei ambicingų, keisti padėtį visuomenėje

pasiryžusių žmonių. Kai kurie tyrinėtojai tokią padėtį vadina defektuota demokratija – laisvi rinkimai vyksta, tačiau išrinktos valdžios neįgalios tvarkyti tautos gerovės reikalą. Mane stebina, kodėl į valdžią patekę politiniai veikėjai, tikrai neprispaukti rūpesčių, kaip išmaitinti šeimą, net nepagalvoja, kas apie juos bus įrašyta į istoriją. Ar prisimename, pavyzdžiui, kas buvo švietimo ir mokslo ar finansų ministrai prieš 10–15 metų? Kam po kelerių metų liks įdomios šiandieninės politinės „žvaigždės“?

O piliečiai, deja, toleruoja valdžios netinkamą elgesį ar neveiklumą. Reikėtų, kad žmonės masiškiau stotų į partijas ir jas bandytų keisti iš vidaus. Kai kada atrodo, kad pakaktų susirinkus prie valdžios įstaigos sąjūdietiškai sušukti „Gėda“. Tačiau dauguma, kol turi bent kuklius darbelius – tyli, o juos praradę palinksta krautis lagaminus...

Krizė galėjo pamokyti, kad tikrai reikia mūsų pačių aktyvesnio veikimo. Tačiau atrodo, kad tik jai išrašysime sąskaitą už sutrikdytą gerovę, nors puikiai suvokiame, kad ta sąskaita niekada nebus apmokėta.

Pokyčiai odoje – kvietimas rūpintis sveikata

Milda Levandraitytė

Per pastaruosius dešimtmečius sparčiai daugėja susirgimų odos vėžiu. Į klastingos ligos spąstus pakliūna ne tik vyresni. Didėja ir jaunesnių ligonių skaičius. Dar prieš gerą dešimtmetį retai diagnozuotas odos vėžys šiandien tampa gydytojų dermatovenerologų kasdienybe.

Gydytojai aiškina, kad laiku pastebėjus pokyčius odoje ir pradėjus gydymą ligos baigtis ne visuomet būna liūdna. Tačiau kaip sužinoti, kur yra ta riba, kurios peržengti negalima?

Doc. dr. Matilda Bylaitė.
medicine.lt tinklapio nuotr.

Vengti žalingų veiksnių

Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos Dermatovenerologijos centro vadovė, Lietuvos dermatovenerologų draugijos prezidentė doc. dr. Matilda Bylaitė patvirtino, kad odos vėžio susirgimų daugėja ir jie užima antrą vietą tarp visų onkologinių ligų.

Ji pati prisimena, kad būdama rezidentė praktikoje su odos vėžiu nebuvo susidūrusi, o dabar sergančiųjų iš tiesų nemažai. Kodėl sergamumas odos vėžiu taip plinta? Medikė teigė, kad odos vėžį sukelia daug veiksnių, o ligos plitimui įtakos turi netinkama odos priežiūra, pasikeitęs žmonių gyvenimo tempas, jų įprotis dažnai degintis ir smarkiai įdegti, nuolat patiriamas stresas ir nuovargis, ir žinoma, suaktyvėjęs saulės ultravioletinių spindulių poveikis.

Visi išvardyti veiksniai labai žalingi odai. Beje, polinkis susirgti odos vėžiu priklauso ir nuo paveldimumo, odos struktūros ir žmogaus amžiaus. Senstant rizika susirgti didėja, tačiau medikai pastebi, kad liga vis dažniau renkasi jaunesnius.

Stebėti pokyčius odoje – būtina

Dar vienas veiksnys, skatinantis susirgimų odos vėžiu gausėjimą, yra abejingas pačių žmonių požiūris į savo sveikatą.

„Mūsų šalies žmonės turi labai daug baimių ir neigimo. Jie mato, kad odoje atsiranda dėmelė ar mazgelis, kuris negyja, šlapiuoja, didėja ir tamsėja, tačiau į gydytoją nesikreipia. Dar blogiau – slepia ir nuo artimųjų“, – kalbėjo dermatovenerologė doc. dr. M. Bylaitė.

Pasak jos, niekas mūsų neuoklėjo, kad reikia nors kartą per mėnesį apžiūrėti visą savo odą, ypač po vonios procedūrų. Kad tai būtina padaryti prasidedant vasarai ir lygiai taip pat vasaros pabaigoje reikia įvertinti, kokią žalą savo odai padarėme per vasarą mėgaudamiesi saulės spinduliais.

„Reikia atkreipti dėmesį į apgamų kiekį, ar jie nedidėja, ar nepakito jų kontūrai, spalva, o gal atsirado kokia žaizdelė“, – patarimus žarstė gydytoja. Pastebėjus ką nors įtartino – nesibaiminti ir kreiptis į specialistus.

Gydytoja aiškino, kad didesnę riziką sirgti odos vėžiu lemia ir lietuvių odos fototipas. „Dauguma lietuvių yra šviesios odos, šviesiaplaukiai, mėlynakai ir labiau linkę susirgti odos vėžiu, ypač tie, kurie kartą ar daugiau yra patyrę stiprių odos nudegimų vaikystėje ar paauglystėje“, – pasakojo specialistė.

Manoma, kad nemažai įtakos turi ir tautiečių pomėgis atostogauti egzotikuose kraštuose. Ilsėdamiesi karšto klimato regionuose jie gauna itin didelį saulės spindulių kiekį per trumpą laiką, o tai neigiamai veikia odą ir jai sukelia didelį stresą.

Geriau anksčiau nei vėliau

Odos vėžių įvairovė didelė ir jie gali išsivystyti iš bet kurios odos struktūros ląstelių. Dažniausias jų – bazalinių ląstelių karcinoma, kiek retesnis – plokščialąstelinis vėžys. Reta, tačiau pavojingiausia odos vėžio forma – melanoma. Mokslininkai išsiaiškino, kad per 50 proc. melanomų išsivysto iš gėrybinių odos navikų – apgamų, tačiau ji gali atsirasti ir sveikoje odoje. Kodėl ši forma yra tokia agresyvi? Nors sergamumas melanoma siekia tik apie dešimtadalį visų odos vėžių sergančių ligonių, tačiau mirtingumas nuo jos yra didelis. Jis priklauso nuo to, kada liga diagnozuota ir kokios stadijos vėžys išsivystęs. Jei melanoma nustatoma anksti, pirmoje ligos stadijoje, kai naviko gylis nesiekia 2 mm, išgydyti galima 90 proc. pacientų. Tačiau jei naviko gylis siekia 4 mm, kaip rodo statistika, išgyvena tik per 67 proc. ligonių. Todėl gydytoja ragina kreiptis į specialistus – juk geriau kartą pasitikrinti, negu laukti, kol

toje vietoje išsikeros odos vėžys. Būtina reguliariai save stebėti ir laiku kreiptis į gydytojus, ypač didesnę riziką turintiems pacientams.

Gydytoja kalbėjo, kad reikėtų atkreipti dėmesį į staiga atsiradusius ar sparčiai besikeičiančius apgamus. Rizikos grupei priskiriami tie asmenys, kurie dirba lauke ir dažnai būna saulėje, kurių artimieji sirgo melanoma ar kitu odos vėžiu.

Medikė pasakojo, kad dėl kylančio sergamumo odos vėžiu Lietuvos dermatovenerologų iniciatyva mūsų šalis prisijungė prie Tarptautinės euromelanomos dienos akcijos, kuri vyksta kiekvieną gegužės pirmą ar antrą pirmadienį. Akcijos metu visi iš anksto užsiregistravę žmonės gali nemokamai pasitikrinti odos pakitimus akcijoje dalyvaujančiose valstybinėse ir privačiose šalies gydymo įstaigose.

Soliariumai – tiksinti bomba

Doc. dr. M. Bylaitė teigė, kad mokslininkai įrodė, jog susirgti melanoma dažniau rizikuoja tie, kurie reguliariai, ilgus metus lankosi soliariumuose ar iki raudonumo kaitinasi saulėje.

Kaip ultravioletiniai spinduliai veikia mūsų odą? Daugybė tyrimų įrodyta, kad jie kenkia odai, ją sausina, oda netenka drėgmės, sutrinka apsauginės barjerinės funkcijos, silpnėja odos regeneracinės savybės, imunitetas, pažeidžiami gilieji odos sluoksniai, gilėja raukšlės, tačiau ne visi šie pažeidimai išryškėja tuoj pat, kai kurie – ne anksčiau kaip po 5 ar 10 metų.

„Yra akivaizdžių ir net nediskutuotinų įrodymų, kad per didelis ultravioletinių spindulių kiekis keičia odos savybes, pažeidžia odą ir ji nesugeba regeneruotis, todėl pradeda progresuoti navikinės ląstelės ir išsivysto navikas“, – kalbėjo dermatovenerologė.

Mokslškai išaiškinta, kad odoje ultravioletinių spindulių kiekis sumuojasi, todėl net ir deginimasis saulėje daro žalą. Žmogaus oda yra tarsi „saulės spindulių bankas“ ir reikia žinoti, kad tas bankas ir jo turis kiekvieno žmogaus yra individualus.

„Saulės radiacinis aktyvumas yra daug didesnis, nei buvo prieš dešimt ar dvidešimt metų. Anksčiau žmonės galėdavo išbūti saulėje visą dieną be apsauginių kremų, dabar ir jais tepdamiesi taip ilgai išbūti saulėje jau nebegali. Neretai besidegindami pradeda jausti nuovargį, bendrą silpnumą, atsiranda galvos skausmas,

svaigimas. Be to, atlikti tyrimai parodė, kad žmonės apsauginius kremus nuo saulės naudoja neteisingai“, – kalbėjo gydytoja.

Kremai sukuria apsaugą

Ne paslaptis, kad daugelis nežino, kaip teisingai naudotis apsauginiais kremais nuo saulės. Daugelis pacientų teigia, kad jais tepasi, ir klausia: tai kodėl jiems išsivystė vėžys?

Gydytoja sako, kad tokiu atveju reikia atsukti laikrodį atgal ir prisiminti, ką veikėte prieš dešimt ar daugiau metų. Jei nuo ryto iki vakaro lyg driežas kaitinotės saulėje, tada tai suprantama, nes oda nieko nepamiršta. O apsauginiai kremai mėgaujantis saulės voniomis yra būtini.

„Pagrindinė klaida, kad apsauginiu kremu nuo saulės žmonės tepasi ne laiku. Pasitepti reikia namuose, o ne, kaip mes įpratę, paplūdimyje, kad apsauga nuo saulės pradėtų veikti 20 min. prieš saulės vonias. Krema nereikia taupyti, o tolygiai juo padengti visą kūną ir nepraleisti jokių vietų. Atsižvelgiant į odos fototipą, reikia mokėti pasirinkti tinkamą apsaugą – filtrą. Jei pasirenkamas silpnos apsaugos kremas, po tam tikro laiko reikia pasitepti vėl, nes priešingu atveju, mėgaujantis saulėkaita be apsaugos, tai – tiesiausias kelias į vėžį“, – pasakojo gydytoja.

Be to, maudantis, sportuojant, šluostantis rankšluosčiu ar gulint smėlyje taip pat reikalinga maždaug kas 2 valandas pasitepti apsauginiu kremu. Tad teisingai naudoti kremą nuo saulės yra labai svar-

bu užkertant kelią odos vėžiui. Žinoma, nereikia pamiršti ir kūno odą dengiančių drabužių svarbos, galvos apdangalų bei akinių nuo saulės. Dar viena svarbi taisyklė norint išvengti odos vėžio ir ankstyvo odos senėjimo – nebūti saulėje nuo 11 val. iki 16 val. Tuo metu saulės aktyvumas pats didžiausias, o spinduliai intensyviausi. Tad verta prisiminti šešėlio taisyklę: jei šešėlis trumpesnis už jūsų ūgį, saulės spinduliavimas yra labai pavojingas.

Anot gydytojos, mokslškai nėra įrodyta, kad apsauginiai kremai nuo saulės patys gali sukelti odos vėžį. Pastebėta, kad žmonės tepdamiesi apsauginius kremus ilgiau praleidžia laiko degindamiesi, o tai ir galėtų lemti, kad jie gauna daugiau ultravioletinių spindulių. Ir kaip jau minėta, neretai apsauginiai kremai yra tepami netinkamai ir per mažais kiekiais. Be to, galima alerginė odos reakcija į kokią nors kremo sudedamąją medžiagą.

Žmogui oda rūpintis – būtina. „Oda atlieka labai daug įvairių gyvybiškai svarbių funkcijų, o bet kurios funkcijos sutrikimas turi padarinių. Oda yra susijusi su visais vidaus organais, ypač nervų ir endokrine sistema, joje atsispindi žmogaus išgyvenimai, vidinė įtampa ir psichologinė sveikata. Pokyčiai joje – tai pirmas signalas, kad kažkas yra ne taip. Stengiamės ugdyti žmones, kad jie tinkamai prižiūrėtų odą, o atsiradus kokiems nors pokyčiams kreiptųsi į gydytoją laiku“, – kalbėjo specialistė. Beje, gydytoja minėjo ir vieną svarbų profilaktikos būdą, kuris tinka norint apsisaugoti nuo visų ligų, – tai vidinė žmogaus ramybė ir gera nuotaika.

atradimai

Jašiūnai Vilniaus universiteto

Jašiūnų dvaro rūmų pagrindinis fasadas. A. Bulotos nuotr.

Nijolė Bulotaitė

Jašiūnai. Šiandien tai nedidelis miestelis, kurį pravažiuoji keliaudamas į Šalčininkus ar Lydą. O jei ir esi ką nors girdėjęs apie jo turtingą praeitį, pėdsakų reikės paieškoti, mat kadaise Jašiūnus garsinęs Balinskio dvaras įsikūręs nuošaliau, už poros kilometrų nuo Vilniaus–Lydos kelio. Dvaro rūmus ir kapinaites užgožia Merkio pakrantės apaugę ūksmingi medžiai.

Vilniaus universiteto profesoriai Jašiūnuose

O gal visados ir buvo šis vardas svarbus tik tiems, kas domėjosi istorija ir Vilniaus universitetu, kas pažinojo čia gyvenusius ir besilankančius žmones? Bet tie žmonės patys yra Vilniaus universiteto istorija: rektorius astronomas ir matematikas Jonas Sniadeckis, jo brolis chemikas Andrius Sniadeckis, dvaro šeimininkas istorikas Mykolas Balinskis, profesorius botanikas Stanislovas Bonifacas Jundzilas, poetas Julius Slovackis, astronomas Petras Slavinskis, dvaro kaimynas Pavlovo respublikos įkūrėjas reformatorius kunigaikštis Povilas Bžostovskis ir daugelis kitų žinomų XIX a. vardų.

Nuo XV a. iki XVIII a. pabaigos Jašiūnų dvarą valdė Radvilos, 1811 m. jį įsigijo Lietuvos tribunolo Kelių depar-

tamento viceministras Ignotas Balinskis. Po jo mirties dvaras atiteko jaunesniam sūnui Mykolui Balinskiui. Vilniaus universiteto auklėtinis, Šubravcų draugijos (Lietuvoje veikusi liberali inteligentų draugija, satyros priemonėmis kovojusi su bajorijos konservatizmu ir obskuranizmu), Topografijos draugijos narys, „Vilniaus dienraščio“ redaktorius, istorikas M. Balinskis buvo visuomenėje gerai žinomas asmuo, todėl Jašiūnuose lankėsi daug žymių žmonių. Jis žinomas kaip „Vilniaus miesto istorijos“ (nėseniai išverstos į lietuvių kalbą), Vilniaus universiteto istorijos autorius. 1820 m. M. Balinskiui vedus Sofiją Sniadeckytę, Vilniaus universiteto profesoriaus chemiko Andriaus Sniadeckio vyriausiąją dukrą, čia dažnai pradėjo lankytis ir Sniadeckių šeima. Jašiūnai tapo dar populiariesni, kai profesorius Jonas Sniadec-

istorijoje

kis, pasitraukęs iš rektoriaus pareigų, nutarė įsikurti čia su brolio dukros šeima. J. Sniadeckis laiškuose rašė, kad jam brolio šeima labai svarbi, o dar prisidėjo ir sušlubavusi sveikata, suprastėjęs regėjimas.

J. Sniadeckio iniciatyva 1824–1828 metais M. Balinskis ėmėsi statyti naujus rūmus pagal žymaus architekto Karolio Podčasinskio projektą. Rūmų statyba baigta 1828 m. birželio 24 d. J. Sniadeckis buvo labai skrupulingas, skaičiavo net savo išlaikymo Jašiūnuose išlaidas ir už viską mokėdavo. Jo poreikiai buvo kuklūs, tad pasirinko nedidelį kampinį kambarį rūmų šiaurinėje dalyje. Ten tilpo jo kabinetas, knygos ir rankraščiai. J. Sniadeckis Jašiūnuose gyveno iki mirties 1830 m. lapkričio 21 d. Per tuos metus Jašiūnai tapo kultūros centru, kur rinkdavosi profesūra, jaunimas, vykdavo diskusijos, poezijos vakarai, medžioklės.

Jašiūnų šeimininkas, vertas pašlovinti visos Lietuvos vargonais

Jašiūnų dvaras garsėjo savo biblioteka. Ją praturtino J. Sniadeckio atsigabentos knygos. VU bibliotekos Rankraščių sky-

riuje išliko bibliotekos 1899 m. katalogas, kuriame matyti daug vertingų knygų, inkunabulų. Bibliotekoje buvo ir anglų kalba 1729 m. išleistas K. Semenavičiaus „Didysis artilerijos menas“, 1640 m.

M. Smigleckio „Logikos“ leidimas. Iš viso šiame kataloge suregistruoti 1502 tomai, nors literatūroje minima, kad M. Balinskis buvo sukaupęs per 3 tūkstančius vertingų knygų, tarp jų statutų, herbariumų, vertingų autografų. Dvaro istorija buvo kupina įvykių, čia rinkdavosi 1831 ir 1863 m. sukilimo dalyviai ir jų rėmėjai, buvo slaugomi sužeistieji. Pats dvaro savininkas M. Balinskis po 1831 m. sukilimo buvo suimtas, kurį laiką gyveno Varšuvoje ir į Jašiūnus sugrįžo 1847 m. Jis garsėjo vaišingumu, tad Jašiūnuose viešėdavo nemažai svečių, gimiinių, draugų ir šeimnininko literatūrinio talento gerbėjų. 1855 m. per Užgavėnės linksną M. Balinskio talentus šlovinanti eiliuotą madrigalą sukūrė ir vėliau Vilniuje J. Zavadskio spaustuvėje išleido Antonis Edvardas Odynečas: „Kas nežino tavo nuopelnų, jog kaip antrasis Tvardauskis (tik ne burtais) mums Barboros dvasią prikėlei. [...] Ponas Mykolas,

Rūmų fragmentas. A. Bulotos nuotr.

Jašiūnų dvaro rūmų vartai. A. Bulotos nuotr.

VU rektoriaus J. Sniadeckio kapas dvaro kapinėse. L. Binkauskienės nuotr.

Jašiūnų dvaro rūmai iš parko pusės. A. Bulotos nuotr.

Jašiūnų šeimininkas, vertas pašlovinti ne tik mano liutnios stygomis, bet ir visos Lietuvos vargonais.“ Čia turimi omenyje M. Balinskio išleisti „Atsiminimai apie karalienę Barbora, Žygimanto Augusto žmoną“. Deja, 1939 m. pasitraukus šeimininkams dvaro turtai ir biblioteka nukentėjo. Minima, kad dvarą nusiaubė vieno gretimo kaimo gyventojai.

Rūmų ir parko istorija

Iki mūsų dienų neblogai išlikę, nors ir apleisti Jašiūnų dvaro rūmai verti kiek platesnio aprašymo.

Jašiūnų dvaras išsidėstęs Merkio slėnyje. Labiausiai ansamblyje išsiskiria rūmai, suprojektuoti 1824–1828 m. architektu K. Podčašinskio. Tai vėlyvojo klasiciz-

mo statinys, turintis romantizmo bruožų. Manoma, kad tai vienas geriausių šio architekto kūrinių. Rūmuose buvo 35 kambariai. Šiauriniame gale yra XIX a. antrosios pusės priestatas. 1978 m. rūmai buvo restauruojami, iš dalies atkurtas vertingas XIX a. interjeras. Priešais rūmus yra oficina, kurioje sovietmečiu kurį laiką veikė vaikų darželis, į pietus svirnas, tarnų namas su arklide ir ratine, kalvė su ratine, atokiau kumetynas, tvartai.

11 ha plotą užimantis dvaro parkas driekiasi palei Merkį, kurio kitame krante yra dvaro kapinaitės. Tai vienas iš gražiausių Lietuvos klasicistinių peizažinių parkų. Jame auga daugiau nei 30 rūšių medžių. Vingiuoti takai nuo rūmų tęsiasi išilgai upės slėnio.

1830 m., mirus dvaro šeimininkui J. Sniadeckiiui, šeima nutarė jį palaidoti miškelyje priešais rūmus, Merkio dešiniajame krante, kur jis mėgo vaikščioti. Dabar čia aptvertos ir gražiai sutvarkytos Balinskių šeimos kapinaitės, kuriose suskaičiuojama 18 palaidojimų. Iš jų svarbiausi: Vilniaus universiteto rektorius, astronomijos ir matematikos profesorius J. Sniadeckis (1756–1830), istorikas M. Balinskis (1824–1902), psichiatras, Peterburgo karo akademijos profesorius Jonas Balinskis (1824–1902) ir jų artimieji. Mykolas Balinskis planavo pastatyti kapinėse koplyčią ir kreipėsi leidimo į vietos valdžią, motyvuodamas tuo, kad Jašiūnuose nėra bažnyčios. Atsakydamas vyskupas Andrius Benediktas Klangevičius leido Jašiūnų dvare viename kambaryje (buvusiame J. Sniadeckio kabinete) įrengti koplyčią. Toji koplyčia dvare veikė beveik šimtą metų, kol pradėta statyti bažnyčia pačiuose Jašiūnuose.

Dabar dvaras priklauso Šalčininkų rajono savivaldybei. Šalčininkų rajono savivaldybės Investicijų skyriaus vedėja Donata Ašmankevičienė papasakojo, kad Šalčininkų rajonas, susirūpinęs apleistais pastatais ir parku, pateikė projektą rūmams sutvarkyti ir tikėjosi ES struktūrinių fondų finansinės paramos. Deja, paraiška paskutiniame etape buvo atmesta. Tačiau Šalčininkų rajono savivaldybė nenuleidžia rankų ir vėl teiks paraišką, nes Jašiūnų bendruomenė labai nori atstatyti dvarą. Dvaro parkas vasarą – populiari vieta, čia tradiciškai švenčiamos Joninės. Jašiūnų bendruomenė prieš keliolika metų aktyviai priešinosi dvaro privatizavimui norėdama išsaugoti pastatą ir parką, padaryti jį miesto renginių ir švenčių vieta, turizmo traukos objektu.

Meilė, nuvedusi iki Konstantinopolio

Daugelio XIX a. pradžios žymių žmonių gyvenime Jašiūnai buvo labai svarbūs, jie minimi atsiminimuose, laiškuose, meno kūriniuose. Manoma, kad senajame dvare, studijuodami Vilniuje, lankėsi filomatai A. Mickevičius, E. Odynečas, T. Zanas.

1824 m. netikėtai mirus profesoriumi Augustui Bekiu (jį bute Pilies gatvėje nutrenkė žaibas), į pensiją pasitraukęs J. Sniadeckis buvo testamentu įpareigotas pasirūpinti jo šeima. A. Bekiu kelerius metus buvo J. Sniadeckio gydytojas, ir šis negalėjo atsisakyti pagloboti jo dukteris ir

posūnį Julijų Slovackį. Būsimasis poetas J. Slovackis įsimylėjo jaunesniąją Andriaus Sniadeckio dukrą Liudviką. Tai buvo jo pirmoji, o dar ir be atsako meilė, prisimenama visą gyvenimą. Julius Liudviką susitikdavo Jašiūnuose per atostogas ir šventes. Poetas savo laiškuose motinai, rašytuose iš viso pasaulio, dažnai prisiminėdavo laiką, praleistą Jašiūnuose. Juodos Liudvikos akys ir guvus protas viliojo ne vieną. Liudvika buvo vyresnė už Julijų ir vargu ar rimtai žiūrėjo į savo jauną gerbėją. Be to, ji buvo įsimylėjusi rusų ar-

mijos karininką Vladimirą Rimskį-Korsakovą, Lietuvos generalgubernatoriaus sūnų. Jos mylimasis žuvo 1828 m. kare su turkais. Liudvika Sniadeckytė, nepaisydama aplinkinių nuomonės ir prieštaravimų, iškelio ieškoti mylimojo kapo. Tik po ilgesnės pertraukos jai pavyko pasiekti Konstantinopolį. Šioje kelionėje ji iškėlė už žmogaus, priėmusio islamo tikėjimą. Konstantinopolyje ją aplankė A. Mickevičius. Liudvika mirė ir palaidota prie Ademdago kalno, iškilusio virš Bosforo sąsiaurio.

V. Naujiko nuotr.

Apie globalizacijos tėvą kunigaikštį Gediminą, „Inkaro“ kaliošus ir neišnykusią lietuvių kalbą

Birutė Kuklytė

Ką iš tiesų žinome apie globalizaciją? Tai nauja kultūra ar tik dar viena utopija? O gal tai naujasis pasaulinis karas, kurio Lietuvai reikia saugotis kaip maro? Tokia intelektualinė provokacija birželio 12 d. pasitiko VU Botanikos sode Kairėnuose vykusio antrojo Alumnų sąskrydžio dalyvius.

Savo išvalgomis apie globalizacijos grėsmes ir naudą dalijosi istorikas doc. Arvydas Anušauskas, politologas

doc. Egdūnas Račius, filologas dr. Antanas Smetona ir filosofas dr. Kęstas Kirtiklis. Diskusijoje „Nesinoptinės prognozės. Globalizacija – kultūra, utopija ar naujas pasaulinis (rezistencinis) karas?“ iškelta ne viena įdomi idėja.

Doc. E. Račiaus manymu, svarbu skirti tikrą globalizacijos reiškinį ir globalizaciją kaip madą. „Kalbant apie kultūrą, teatras šiandien jau yra globalus – galima vykti į spektaklius Londone, Paryžiuje,

Diskusijos dalyviai (iš kairės): filosofas dr. Kęstutis Kirtiklis, istorikas doc. dr. Arvydas Anušauskas, filologas dr. Antanas Smetona ir politologas doc. Egdūnas Račius. Alumnus sveikina VU rektorius akad. Benediktas Juodka. V. Naujiko nuotr.

tačiau lietuviai to nedaro. Tai yra mūsų pasirinkimas. Ar man gerai savo kaime gerti prastą lietuvišką alų ir nenorėti kito, ar norėti kito alaus, jo ieškoti ir kartu ką nors sužinoti?“ – svarstė docentas.

Ovacijomis buvo sutikta Seimo nario Petro Auštrevičiaus išsakytą kontroversiška mintis, neva globalizaciją išrado lietuviai, o jos tėvu derėtų vadinti kunigaikštį Gediminą, kuris savo garsiais laiškais į Vilnių kvietė amatininkus iš visos Europos. Maža to, Vilniaus universitetas taip pat atliko nemenką vaidmenį – jo auklėtinių ir profesorių vardai skambėjo Europoje. Taigi iš principo Lietuva ne visada buvo tik globalizacijos objektas – ji kontroliavo šiuos procesus.

Doc. A. Anušauskas sutiko, kad globalizacija regiono plėtimosi prasme nėra naujas reiškinys, tačiau vargu ar kunigaikščių sapnuose rasime įrankių dabarčiai. „Šiandien globalizacija daugiausia siejama su kultūra ir ekonomika. Klausimas – kaip šiandien Lietuva gali įsiterpti į patį procesą? Labai nesenas pavyzdys – kadaise Kaune buvo „Inkaro“ fabrikas, kuris gamino kaliošus. Tik produkcijos modeliai nebuvo labai išvaizdūs ar spalvingi. Kompensavus šiuos trūkumus viena firma kaliošais apavė didžiąją dalį pasaulio“, – mintimis dalijosi istorikas.

„Mažstant apie globalizaciją per kalbos prizmę reikėtų prisiminti, kad „lietuviškos globalizacijos tėvas“ Gediminas laiškus rašė ne lietuviškai, garsinę Lietuvą žmonės – visoje Europoje skaitomas poetas Sarbievijus – lotyniškai, Adomas Mickevičius, nors rašė apie Lietuvą, tačiau vargiai ar lietuviškai mokėjo. Tai XIX a. susirūpinta nykstančia lietuvių kalba. Kalbininkai sakė: jeigu norite išgirsti, kaip kalbėjo mūsų protėviai – nuvažiuokite į Suvalkiją, nes dar po dešimties metų jos nebebus. Tačiau ji išliko ir mūsų valstybėje turi tvirtas pozicijas. Neverta mūsų kalbos drauge su mediniais „crocšais“ nukišti į Rumšiškės, nes Rumšiškės – tai XIX a. kultūra, su kuria šiandien iš principo mes nieko bendro neturime, bet garbiname, šloviname ir odes rašome. O su globalizacija kovojame drausdami kita kalba rašyti pavardes“, – kalbėjo dr. A. Smetona.

Diskusijos vedėjo dr. K. Kirtiklio prašyti pasidalyti ateities prognozėmis dalyviai vieningai priėjo prie išvados, kad globalizacijos baubai yra didelis mitas. Ji veikia visą pasaulį, tačiau netolygiai ir neteikia prielaidų Lietuvos ir jos kultūros išnykimui.

Meteorologiniams matavimams

Prof. Arūnas Bukantis,

VU Gamtos mokslų fakulteto Hidrologijos ir klimatologijos katedros vedėjas

Instrumentinių reguliarių meteorologinių matavimų pradžia Lietuvoje siejama su Martyno Odlianickio Počobuto (1728–1810) veikla 1780–1799 metais. M. Počobutas buvo senosios Vilniaus akademijos rektorius ir daugiau kaip keturiasdešimt metų vadovavo Vilniaus observatorijai. Vienos mokslinės kelionės po Vakarų Europos observatorijas metu jis Londone užsakė įvairių prietaisų Vilniaus astronomijos observatorijai. 1669 metų pabaigoje Vilnių pasiekė užsakytieji prietaisai: kvadrantas su dviguba liunete, 150 kartų didinantis teleskopas, dviejų objektyvų heliometras, astronominis laikrodis, du termometrai ir kita.

Senoji Vilniaus universiteto observatorija. V. Naujiko nuotr.

Lietuvoje – 240 metų

Nuo 1770 metų M. Počobutas observatorijoje pradėjo reguliarius oro temperatūros matavimus. Matavimų duomenys (Farenheito laipsniais) buvo skelbiami kasdieniame astronomijos žurnale. 1770 metais atėjo dar viena džiugi žinia – M. Počobutas tapo Londono karališkosios mokslų akademijos nariu.

Termometrai buvo pritvirtinti prie šiaurinio observatorijos pastato lango 20,6 metro aukštyje nuo žemės paviršiaus, 118 metrų virš jūros lygio. Dabar ten Vilniaus universiteto astronomijos observatorija. Deja, pirmųjų septynerių metų matavimai rasti ne visi, nenutrūkstančios oro temperatūros sekos yra išlikusios nuo 1777 metų. 1871-aisiais buvo pradėti atmosferos slėgio matavimai Fusso barometru ir atmosferos kritulių matavimai. Birželio 25 dieną pietvakariniame ir šiaurrrytiniame balkono, juosiančio observatorijos bokštą, kampuose pastatyti du lietmačiai 33,8 metro aukštyje. Kritulių matavimai buvo atliekami viename iš jų, tame, į kurį tuo metu pūtė vėjas. 1876-ųjų birželį bokšto viršūnėje, 39,6 metro aukštyje, buvo įrengtas fliugeris (vėjarodis). Iki tol vėjas buvo stebimas tik vizualiai pagal Boforto skalę.

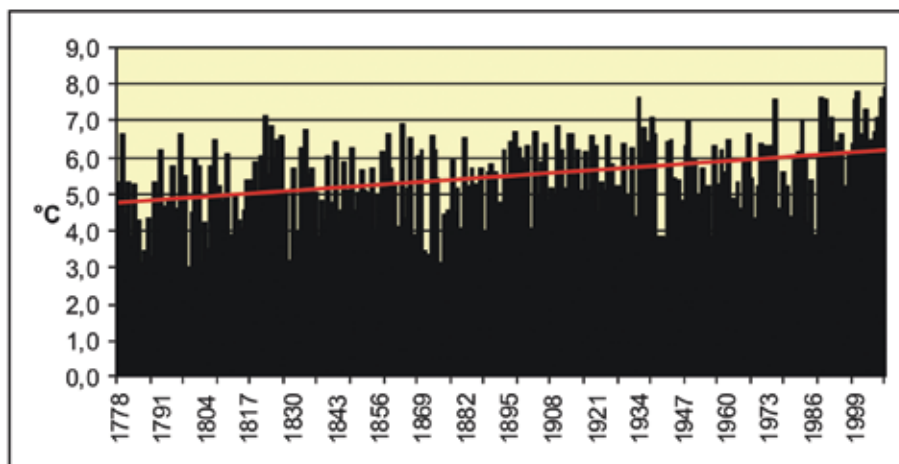
1807 metais, palikdamas observatoriją, M. Počobutas savo lešomis pirktus instrumentus ir knygas perdavė naujam jos direktoriui Jonui Sniadeckiui (1756–1830). Šis Krokuvos universiteto auklėtinis, žymus matematikas, astronomas ir filosofas XIX amžiaus pradžioje parašė straipsnių ir iš meteorologijos srities. Jis ilgus metus vadovavo Vilniaus universitetui (1807–1815) ir astronomijos observatorijai. Eidamas rektoriaus ir observatorijos vedėjo pareigas iš universiteto mokslininkų reikalavo, kad jie savo tyrimus ir dėstymą remtų astronominių bei meteorologinių stebėjimų duomenimis. Pats J. Sniadeckis išanalizavo 34 metų Vilniaus krašte atliktų meteorologinių stebėjimų duomenis, kuriuos panaudojo knygoje „Meteorologija“ (ją galima rasti rinkinyje „Historia nauki Polskiej“, t. II, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970). Čia jis pažymėjo būtinumą gerinti stebėjimų metodiką, įdiegiant daugiau astronomijos, fizikos, chemijos laimėjimų, parengė naują meteorologinių stebėjimų instrukciją. Po represinio Vilniaus universiteto uždarymo 1832 metais observatorija toliau tęsė savo veiklą paversta Vyriausiosios Pulkovo observatorijos filialu.

Juozapas Oleškevičius. Martyno Počobuto, oro temperatūros matavimų Lietuvoje pradininko portretas, 1810 m. Vilniaus universiteto istorija 1579–1994, Vilnius, 1994.

Astronomijos observatorijoje meteorologijos stotis veikė iki 1883 metų vasario pabaigos. Vėliau ji buvo perkelta į Žydų mokytojų institutą (Vokiečių g.), 1892–1916 metais veikė geležinkelio stoties rajone, 1916–1920 metais – Lukiškių g., 1920–1922 metais – Naugarduko g., 1922–1953 metais – M. K. Čiurlionio g., 1953–1964 metais – prie Žalgirio stadiono Sporto g., nuo 1964 metų – oro uoste pietiniame miesto pakraštyje. Nuo 1982-ųjų sausio 1 dienos Vilniaus meteorologijos stoties funkcijas atlieka Trakų Vokėje esanti meteorologijos stotis. Pačiame Vilniaus mieste meteorologijos stoties nėra nuo 1964-ųjų.

Vilniaus universiteto Hidrologijos ir klimatologijos katedroje šiuo metu yra rengiamas projektas įkurti mokomąją meteorologijos stotį Gamtos mokslų fakulteto kiemelyje (M. K. Čiurlionio g. 21). Čia numatoma pastatyti automatinius visų pagrindinių meteorologinių elementų matavimo prietaisus (oro temperatūros ir drėgnio, atmosferos slėgio, vėjo, kritulių, saulės spinduliuotės ir kt.). Tad po ilgos kelių dešimtmečių pertraukos Lietuvos sostinė ir Vilniaus universitetas vėl turėtų meteorologijos stotį!

Vidutinė metų oro temperatūra Vilniuje ir jos kaitos tiesinis trendas. Nuo XVIII amžiaus pabaigos oro temperatūra pakilo $\sim 1,2^{\circ}\text{C}$

Stanislovo Bonifaco Jundzilo indėlis tiriant Lietuvos florą

Mindaugas Rasimavičius,
VU Gamtos mokslų fakulteto Botanikos
ir genetikos katedros doktorantas

Vilniaus universitete XVIII amžiaus pabaigoje buvo pradėti sistemingi Lietuvos floros tyrimai, atskleidę nemažai floristikos naujovių Centrinėje Europoje ir išgarsinę Lietuvos, kaip pažangaus floros ištirtumo požiūriu krašto, vardą. Lietuvoje šiems tyrimams pamatus padėjo garsus prancūzų mokslininkas Žanas Emanuelis Žiliberas (J. E. Gilibert), visai pelnytai tituluojamas „Lietuvos botanikos tėvu“. Pagrindinis Ž. E. Žilibero floristinių tyrimų tęsėjas buvo vienas žymiausių senojo Vilniaus universiteto mokslininkų profesorius Stanislovas Bonifacas Jundzilas (S. B. Jundzill).

Profesorius Stanislovas Bonifacas Jundzilas

Istorinių įvykių verpetuose Vilniaus universiteto herbariumas neteko S. B. Jundzilo surinktos floristinės kolekcijos. Šiuo metu ji kartu su Ž. E. Žilibero herbariumo rinkiniais saugoma Kijevo botanikos institute. Lietuvoje išliko tik keletas jo sūnėno Juzefo Jundzilo surinktų pavyzdžių. Tačiau herbariume yra saugomas vienas 1823 metais herbarizuotas vadinamasis Jundzilo erškėtis. Šiuo metu tai kritiškai mokslininkų traktuojama *Rosa jundzillii* – taip šį krūmą S. B. Jundzilo garbei pavadino Wilibaldas Besseri. Universiteto istorikas Juozas Bielskis rašo, kad S. B. Jundzilo dėka „Lietuva pralenkė kitas provincijas vietinės floros mokslinių studijų atžvilgiu“.

S. B. Jundzilo ir kitų floros tyrėjų kasdieninis darbas vasarą buvo specialiai sudžiovintų augalų kolekcijos, saugomos herbariume, sudarymas. Herbariumas –

mokslinė laboratorija, kur kaupiamos, saugomos ir tiriamos augalų, grybų ir dumblių kolekcijos. Herbariumo reikšmė botanikos mokslui yra be galo didelė. Herbarinis pavyzdys – tai mokslinis dokumentas, pagalbinė priemonė, nustatant rūšis ir paplitimą. Tinkamai sutvarkyta herbariumo kolekcija visuomet turi išliekamąją mokslinio dokumento vertę: kuo ji senesnė, tuo vertingesnė. Herbariumas yra gyvosios gamtos praeities, dabarties ir ateities atspindys. Vilniaus universiteto herbariumas dar 1823 metais tapo pripažintas pasaulyje – jam buvo suteiktas garbingas WI akronimas. VU herbariumas, šiuo metu Nacionalinio herbariumo dalis, yra įtrauktas į seniausių pasaulio herbariumų penkiasdešimtuką, o tai jau daug ką reiškia. Čia yra sukaupiti ir saugomi be galo vertingi, neįkainojami botanikos mokslo turtai.

Praskleidus istorijos skraistę ir nubraukus užmaršties dulkes į mus prabyla šimtamečiai herbariniai pavyzdžiai. Iš čia mes galime išskaityti botanikos mokslo istorijos raidą ir pažinti mūsų krašto floros įvairovę. Senojo Vilniaus universiteto herbariumas reikšmingas ir istoriniu, ir floristiniu aspektais. Labai gražiai ir taikliai kadaise apie herbariumą yra pasakiusi prof. Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė: „Tai ir yra dviejų šimtmečių Lietuvos floros tyrimų istorijos pėdsakais nužymėtasis Lietuvos herbariumas, aiškiai menantis ne tik mūsų krašto žaliojo rūbo tyrimų istoriją, bet ir apskritai Lietuvos mokslo ir prie Pažinimo medžio besiveržiančios tautos istoriją.“

Apie Lietuvos augalus S. B. Jundzilas yra parašęs du veikalus. Pirmasis – „Opisanie roslin w prowincyi Wielkiego Księstwa Litewskiego, naturalnie rosnących, według układu Linneusza“ (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos natūraliai augančių augalų aprašymas pagal Linėjaus sistemą) išleistas 1791 metais. Šiame leidinyje paminėtos 1070 žiedinių ir 244 sporinių augalų rūšys. Antrasis veikalas yra pirmojo darbo papildymas, kadangi kai kurios rūšys minimos tik jame, apie jas neužsimenama pirmajame veikale. Šis darbas išleistas 1811 metais ir pavadintas „Opisanie roslin Litewskich według układu Linneusza“ (Lietuvos augalų aprašymas pagal Linėjaus sistemą). Šiame darbe aprašyta 915 žiedinių augalų, 22 sporinių induočių, taip pat 40 samanų, 20 dumblių, 7 kerpių ir 60 grybų rūšių. Už šiuos darbus Stanislovas Augustas, paskutinis Lietuvos ir Lenkijos karalius, mokslininką apdovanojo aukso medaliu su įrašu „Merentibus“ (Nusipelnęs). Antrajame veikale S. B. Jundzilas padarė keletą patikslinimų ir pakeitimų. Čia jis pažymi, kad gebenė lipikė (*Hedera helix*,

vienas rečiausių Raudonosios knygos augalų) auga Prienų miške, o pirmajame – kad ji auga tik Bresto (dabartinės Baltarusijos teritorija) apylinkėse. Taip pat padaryta ir keletas taksonominių pakeitimų, pvz., pirmajame veikale alksnis (*Alnus*) įtrauktas į beržo (*Betula*) gentį, o antrajame jau išskirtas į atskirą gentį. Pirmajame veikale yra nurodytas augalų pritaikymas medicinoje ir buityje, o antrajame tokių nurodymų nėra. Antrasis veikalas tikslesnis, daugelis jame minimų augalų yra iš Lietuvos teritorijos ir aprašyti remiantis paties autoriaus tyrimų duomenimis. Taigi norint tinkamai išaiškinti S. B. Jundzilo floristinių tyrimų duomenis reikia atidžiai išstudijuoti abu jo veikalus. Abiejuose laikomasi Linėjaus sistemos. Visi augalai suskirstyti į 23 klases: 22 klasės žiedinių ir viena klasė bežiedžių augalų. Trūksta Linėjaus 23 klasės – *Polygamia* – augalų su vienalyčiais ir dvilyčiais žiedais. Tokius augalus S. B. Jundzilas išskirtė tarp kitų klasių. Jo floristinėms pažiūroms būdinga tai, kad kai kurias rūšių formas jis laikė ne formomis, o atskiromis rūšimis.

Pirmojo veikalo įžangoje S. B. Jundzilas rašo, kad nuolat gyvendamas Vilniuje negalėjęs tirti tolimesnių sričių floros. Tik kasmet rugpjūčio mėnesį vykdavęs į Lydos apskritį ir ten per atostogas tyrinėdavęs jos florą, dažniausiai Ščiučino apylinkėse. Todėl daugiausia dėmesio skyręs Vilniaus apylinkių florai: dažniausiai mini Ribiškes ir Paluknę (apie 30 km nuo Vilniaus), taip pat yra paminėti Antakalnis, Šnipiškės, Kalvarijos, Verkiai, Vingis, Dūkštas, Mickūnai, Sudervė, daug kur tiesiog parašyta „prie Vilniaus“. Dar minimi Kaunas, Prienai, Ukmergės apskritis, Pietų Lietuva, Pajūris. S. B. Jundzilas daugiausia tyrinėjo miškų, pievų, laukų, daržų ir sinantropinę bei adventyvinę florą. Mažiausiai dėmesio skyrė vandens ir pelkių florai. Savo veikaluose mini ir dabar Lietuvos teritorijoje jau nebeaptinkamus augalus, pvz., šlaitinį beragį (*Aceras anthropophorum*, dabar botanikai mano, kad šis augalas vis dar galėtų augti Lietuvos teritorijoje). Nemažai yra aprašyta ir svetimkraščių augalų rūšių, pvz., kandinė konyza (*Conyza canadensis*), bevai-

nikė ramunė (*Matricaria discoidea*) ir kt.

Augvietes S. B. Jundzilas apibūdina labai trumpai: miškuose, kai kur – pušynuose, krūmuose, pievose, geroje pievoje, šlapiose pievose, pelkėse, patvoriuose, pakelėse, laukuose, daržuose.

S. B. Jundzilas ganėtinai išsamiai ištyrė Vilniaus apylinkių augalus. Iš jo darbų sužinome, kokios augalų rūšys augo Vilniaus apylinkėse daugiau kaip prieš du šimtus metų. Jo tyrimų duomenis palyginę su dabartiniais duomenimis galime sužinoti, kokie floros pakitimai per tą laikotarpį įvyko Vilniaus apylinkėse.

S. B. Jundzilas, vienas iškiliausių senojo Vilniaus universiteto botanikų, savo darbais išgarsino Lietuvą Europoje ir pasaulyje. Visą savo gyvenimą skyręs naujajai gamtininkų kartai auklėti, Lietuvos augalams tyrinėti, eksperimentiniams gamtos mokslams plėtoti ir populiarinti, troško, kad jo mokiniai toliau eitų jo pramintu taku. Kadaise jis yra pasakęs: „Nuoširdžiai džiaugiuosi, jei tarp mano mokinių atsiras nors vienas, kuris eis šiame rašte nurodytu keliu, o savo garbei ir tėvynainių naudai užbaigs tą svarbų mano pradėtąjį darbą.“

K. Račinskas. Botanikos sodas, 1835, litografija. VDM, inv. G–3711 (iš V. Drėmos knygos „Dingęs Vilnius“, Vilnius, 1991)

retos kalbos

Paslaptingoji korėjiečių kalba

Martynas Šiaučiūnas,
VU Orientalistikos centras

Korėjiečių kalba ir korėjiečių kultūra Vilniaus universiteto Orientalistikos centre pradėtos dėstyti 1998 metais, vėliau dėl dėstytojų stokos programa sustabdyta. Nuo 2010 metų vėl visi norintieji gali mokytis šios kalbos Rytų kalbų mokykloje prie VU Orientalistikos centro.

Iliustr. iš knygos „Korėjos muzikos instrumentai“

Vienas iš XX amžiaus stebuklų

Korėjos pusiasalis beveik iki XIX amžiaus pabaigos europiečiams buvo žinomas kaip atsiskyrėlių karalystė, į kurią įžengti nebuvo taip paprasta. Net iki šių laikų Korėją užgožia jos didžiosios kaimynės Kinija ir Japonija, tad daugelis vakariečių mažai žino apie šią šalį, kurios istorija tokia pat dramatiška kaip ir pats XX amžius: negailestinga Japonijos okupacija, Antrasis pasaulinis karas, pasibaigęs iki šiol tebesitęsiančiu šalies padalijimu į Šiaurę ir Pietus, Korėjos karas, galėjęs lengvai virsti Trečiuoju pasauliniu karu, komunistinis režimas Šiaurėje ir ne taip seniai pasibaigusi karinė diktatūra Pietuose.

Galbūt tai ir lėmė, kad Korėja tapo vienu iš XX amžiaus stebuklų. Tik pasibaigus Korėjos karui Pietų Korėja buvo viena skurdžiausių pasaulio valstybių, bet per trisdešimt metų ji sugebėjo ne tik atsitiesti, bet ir tapti viena pirmaujančių pasaulio ekonomikų, grąsinusių aplenkti Japoniją ir JAV. Ir dabar beveik kiekvieno lietuvio namuose galima rasti LG televizorių, „Samsung“ mobilųjį telefoną, „Hyundai“ automobilį ar kokį kitokią technikos stebuklą, pagamintą Korėjoje. Ne veltui Pietų Korėjos sostinė Seulas yra vienas moderniausių miestų pasaulyje.

Korėjos kultūra stebina pasaulį

Korėja stebina ne tik naujausiomis technologijomis ar ekonomikos augimu. Ilgą laiką ji buvo Kinijos ir Japonijos šešėlyje, bet pastaruoju metu vis daugiau vakariečių domisi korėjiečių kovos menu *tchekvondo*, klausosi specifinės korėjietiškos operos *pchansori*. Pasaulyje populiarėja ir korėjietiška virtuvė, kuri neapsieina be *kimčchi* – daugiau nei šimtu būdų fermentuojamų įvairiausių daržovių. Pasak vienos iš teorijų, daržovių rauginimo receptūrą į Europą mongolų užkariautojai atnešė būtent iš Korėjos.

Pastaruoju metu vis daugiau žinoma ir populiaroji Korėjos kultūra – korėjietiška šis fenomenas vadinamas *halliu*, tai reiškia „Korėjos banga“. Japonijos moterys iki šiol negali pamiršti Bae Yong-juno vaidybos seriale „Žiemos sonata“. Europos kino festivaliuose visuomet didelio susidomėjimo sulaukia režisieriaus Kim Ki-duko filmai. Azijos, Europos ir kitų šalių jaunimo fonotekose pilna žymiausių Korėjos dainininkų ir grupių „Wonder Girls“, Pi, „2pm“, „Carat“,

Seulo iškabos. Autoriaus nuotr.

„Dongbang shingi“ bei daugelio kitų vaizdo ir garso įrašų.

Korėjiečių kalbą madinga mokytis Rytų Azijos šalyse

Dėl šių priežasčių korėjiečių kalbą darosi vis madingiau mokytis Rytų Azijos šalyse. Netgi juokaujama, kad korėjiečių kalbą mokančių kinų yra gerokiau daugiau nei pačių korėjiečių. Susidomėjimas Korėja ir korėjiečių kalba didėja ir Europoje, kasmet vis daugiau studentų iš Europos šalių atvyksta studijuoti į Korėją.

Visame pasaulyje daugiau nei septyniasdešimt milijonų žmonių kalba korėjiečių kalba kaip gimtąja: beveik 50 milijonų Pietų, daugiau nei 20 milijonų Šiaurės Korėjoje, nemažos korėjiečių

Haein-sa Šventykla, Pietų Kyongsang provincija, 1997

Seulas prie Han upės laikomas vienu didžiausių pasaulio miestų. Autoriaus nuotr.

Buda su žibintų atspindžiais. Autoriaus nuotr.

bendruomenės Kinijoje, Centrinėje Azijoje, JAV, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje. Kalbininkai tradiciškai korėjiečių kalbą priskiria Uralo–Altajaus kalbų šeimai, tunguskų–mandžiūrų kalbų grupei. Tad korėjiečių kalba būtų giminiška mūsų kaimynų suomių ir estų kalboms. Tačiau pastaruoju metų pradedama vis labiau abejoti tiek korėjiečių kalbos priklausymu šiai šeimai, tiek pačios Uralo–Altajaus kalbų šeimos egzistavimu.

Tačiau net jei šios šeimos ir nėra, galima rasti nemažą panašumą tarp korėjiečių, japonų, suomių, kazachų, turkų ir kitų aplinkinių kalbų. Korėjiečių kalba kaip ir visos šios kalbos yra agliutininė, joje yra lietuviams kiek neįprasta balsių harmonija. Sakoma, kad korėjiečių kalbos žodžių tvarka laisva, kadangi joje, kaip ir lietuvių kalboje, žodžių ryšiai sakinyje nurodomi linksnių galūnėmis, kurias galbūt tiksliau būtų vadinti linksnių priesagomis. Tačiau yra vienas dalykas, neįprastas lietuviams: sakinyse visuomet baigiasi tariniu.

Korėjiečių raštas ir gramatika

Įdomi ir korėjiečių rašto istorija. Jau nuo pirmųjų amžių prieš mūsų erą, tai yra nuo tada, kai susikūrė pirmos istorinės korėjiečių valstybės, Korėjos pusiasalyje buvo bandoma rašyti kiniškais hieroglifais. Hieroglifais korėjiečiai ne tik užrašė savo dokumentus, juos kartu su budizmu ir kitomis kultūrinėmis vertybėmis iš žemyno perdavė tuo metu ne tokiai civilizuotai Japonijai. Tačiau kiniški hieroglifai, puikiausiai tinkantys kinų kalbai,

visiškai netiko korėjiečių. Ilgą laiką buvo bandoma juos pritaikyti korėjiečių kalbai – supaprastinus, keičiant jų paskirtį buvo sukurtos *idu*, *kugiol*, *chiangčchial* rašymo sistemos. Nors nė viena jų neprijė Korėjoje, jos turėjo įtakos Japonijos skiemeninių abėcėlių *hiraganos* bei *katakanos* sudarymui. Galiausiai 1446 metais karalius Sedžiongas, paprastai vadinamas Didžiuoju, išanalizavęs įvairias Azijos rašymo sistemas, sukūrė korėjiečių abėcėlę, kurią dabar įprasta vadinti hangiliu (*hangeul*). Iki šiol ši abėcėlė tiksliau nei kitos rašymo sistemos perteikia korėjiečių kalbos garsus. Galbūt dėl to ji buvo įtraukta ir į UNESCO pasaulinio paveldo sąrašą. Bet net ir sukūrus hangilį dar ilgą laiką oficialūs dokumentai buvo rašomi kiniškai. Tik po Antrojo pasaulinio karo Šiaurės Korėja vienareikšmiškai jų atsisakė, o Pietų Korėja stengėsi laipsniškai mažinti jų vartojimą.

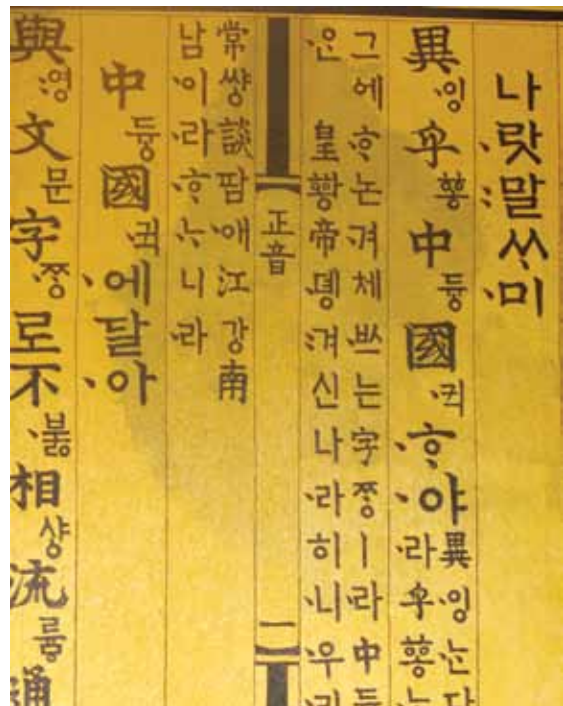
Korėjiečių abėcėlė jos sukūrimo metu ir dabar šiek tiek skiriasi, panaikintos kelios raidės, kitos papildytos, keitėsi jų tarimas. Dabartinėje literatūrinėje korėjiečių kalboje yra dešimt balsių ir devyniolika priebalsių, bet jų skaičius gerokai svyruoja priklausomai nuo tarmės. Lietuviams nėra labai lengva ištarti korėjiečių garsus, galbūt didžiausias sunkumas – kitokia priebalsių sistema: lietuviški skardūs–duslūs, kieti–minkšti priebalsiai korėjiečiams skamba visiškai vienodai, tuo tarpu lietuvių ausiai sunku atskirti korėjiečių puikiausiai skiriamus paprastus–aspiruotus–įtemptus priebalsius.

Gramatiškai korėjiečių kalba kur kas paprastesnė nei lietuvių. Nors linksnių

Keramikos dirbiny su inkrustuotais gervių ir debesų atvaizdais, Koryo dinastija, XIII a. pab.–XIV a. pr.

Pirmoji knyga hangiliu. Autoriaus nuotr.

yra gerokai daugiau ir kai kuriuos niuansus suvokti nėra labai paprasta, tačiau korėjiečiai neturi linksniuotųjų, visi daiktavardžiai kaitomi beveik pagal tą pačią paradigmą. Panašiai ir su veiksmažodžiais: visi jie kaitomi pagal tą patį modelį. Reikėtų pridurti, kad nėra netgi asmenų: einu, eini, einame, einate, eina korėjietišškai sakoma visiškai taip pat. Didžiausias skirtumas, kad laikai, nuosakos, netgi įvairūs jungtukai korėjietišškai reiškiami įvairiomis priesagomis, priduriamomis prie veiksmažodžio kamieno.

Karalius Sedziongas. Autoriaus nuotr.

Namų sienas puošia daugybė nuorodų.
Autoriaus nuotr.

Nemaža sunkumų besimokantis korėjiečių kalbos lietuvis patirs ir su būdvardžiais. Korėjiečių kalbos būdvardis neturi linksnių, giminių, laipsnių, bet turi laikus ir nuosakas, tad jis dažniausiai ir priskiriamas veiksmažodžio kategorijai.

Tačiau galbūt didžiausią galvos skausmą sukelia įvairūs kalbos ir mandagumo lygiai. Nors lietuvių kalboje irgi yra „tu“ ir „jūs“, bet jų net nepalyginsi su iki šiol egzistuojančiais šešiais korėjiečių kalbos mandagumo lygiais. Atsižvelgiant į tai, su kuo ir apie ką kalbama, prie to paties kamieno priduriamos skirtingos priesa-

gos. Lietuviai ir daugelis europiečių pasakys tiesiog „nuėjo“, tuo tarpu korėjietišškai tai gali nuskambėti *kašiosimnida*, jei dėstytojui sakysite, kad kitas dėstytojas išėjo, *kašiotta*, jei apie tą patį dėstytoją kalbėsėte su artimu draugu, *kašiossojo*, jei jūsų pašnekovas – mama, *kassimnida*, jei su viršininku kalbate apie savo kolegą, *kasso*, jei viršininkas apie tą patį kolegą sako jums, ir taip toliau. O kur dar įvairūs kreipiniai: vyresnis brolis, vyresnė sesuo, vyresnysis kolega, broliukas, sesutė, drauge, tu... Ir visi jie vartojami kalbant su artimu draugu. Kai atstumas tarp pašnekovų didesnis, gerokai sudėtingėja ir kreipinių sistema.

Šiek tiek neįprasta ir korėjiečių kalbos leksika. Ją sudaro trys sluoksniai. Pirmasis sluoksnis – tai korėjietiškos kilmės žodžiai, kurie neturi nieko bendra su Europos kalbomis. Vėliau su kiniškais hieroglifais į korėjiečių kalbą atėjo ir nemaža kiniškos kilmės žodžių, kurie dabar sudaro daugiau nei pusę žodyno. Tarimas šiek tiek pakito, tačiau kinai ar japonai ir dabar nesusiduria su didesniais sunkumais juos mokydami, tuo tarpu eiliniam europiečiui, neturinčiam jokio supratimo apie Azijos kalbas, teks gerokai pavargti besimokant šių žodžių ar skiriant įvairius reikšmės atspalvius. Juk ne visada bus aišku, kad *ččiapččiarhada* yra ne taip sūru kaip *ččiada*, o korėjiečiui tai aišku tiesiog iš skambesio. Pastaruoju metu daugėja ir skolinių iš Europos kalbų, labiausiai anglų. Žinoma, tarimas šiek tiek skiriasi, kartais gerokai pakinta ir reikšmė, tačiau mokant anglų kalbą ši leksikos dalis daug sunkumų nesukels.

Korėja – kontrastų ir netikėtumų šalis

Korėjiečių kalba tokia pat spalvinga ir įvairialypė kaip ir pati Korėja. Bevaikstant po prašmatnų stiklinių dangoraižių rajoną, netikėtai pasukus į bet kurią aklagatvį galima netikėtai atsidurti valgykloje, kur ant plastikinių kėdžių prisės ir paprasti darbininkai, ir kostiumuoti įstaigų darbuotojai ar visai netikėtai išgerti *makkolli* (raugintas alkoholinis gėrimas iš ryžių) užsuks pats dangoraižio savininkas. Šalia neoninių bažnyčių kryžių, kuriais nusmaigstyta visa šalis, plazda šamanų vėliavos. Čia paskaitys iš rankų, veido linijų, pagal gimimo datą išburs ateitį ir praeitį ar iškels visą dieną trunkančią ceremoniją, kurios metu bus kviečiamos tradicinės korėjietiškos dvasios, daosistinės dievybės, budistų bodhisatvos, mirę protėviai... Išvarginti nesibaigiančio mašinų gausmo ir gatvių dulkių užsukite į kurį nors iš daugybės parkų ar paupių, kurių šlaitai pavasarį prazysta magnolijomis, azalijomis, vyšniomis, slyvomis, kriaušėmis, o rudenį nusi-dažo visomis paletės spalvomis. O jei jums atsibos miesto maišatis ir skubėjimas, siauru takeliu, vingiuojančiu pro ryžių laukus, pasukite į žydrus kalnus. Čia daugybėje šventyklų kas rytą skamba varpas, sutarška medis gongas ir pasigirsta monotoniška vienuolio malda: *Namu Amitcha-bul, Kvanseim-bosal* (Amida Buda ir bodhisatva Avalokitešvara)...

Vaikas vaikšto per miegus: ar tėvai turėtų susirūpinti?

Atsako VU Medicinos fakulteto Psichiatrijos klinikos docentas dr. Dainius Pūras.

Vaikų vaikščiojimas per miegus yra gana dažnas reiškinys. Jei vaikas per miegus vaikšto retai – pavyzdžiui, keletą kartų per metus, dėl to nereikėtų per daug nerimauti. Kaip naktinės baimės, taip ir vaikščiojimas naktimis dažniausiai yra susijęs su vaiko normalios emocinės raidos procesais, patirtais stipriais įspūdžiais. Šiandien yra žinoma, kad miegant vyksta labai intensyvūs, dieną gautos informacijos apdorojimo procesai, ir tai gali pasireikšti ne tik audringais sapnais, bet ir naktinėmis baimėmis ar naktiniu vaikščiojimu. Paprastai šie reiškiniai vyksta pirmoje nakties miego pusėje. Taigi absoliuti dauguma naktinio vaikų vaikščiojimo atvejų yra savaime praeinantys reiškiniai. Kai vaikas linkęs vaikščioti naktimis, tėvai turi pasirūpinti saugia aplinka namuose, kad vaikas nesusižalotų. Tik retais atvejais tai gali būti kokio nors psichikos sutrikimo ar centrines nervų sistemos ligos simptomai. Jeigu vaikščiojimas naktimis nepraeina arba tampa vis dažnesnis, tuomet tėvai turėtų kreiptis į specialistus. Bendrus patarimus dėl dienos ir miego režimo, streso įveikimo gali suteikti bendrosios praktikos gydytojas. Jei kyla įtarimų dėl to, kad naktinis vaikščiojimas gali būti kokios nors ligos simptomas, vaiką turėtų konsultuoti vaikų ir paauglių psichiatras. Gali būt rekomenduojama profesionali psichologo pagalba.

Nuotr. iš www.sxc.hu

Sveikos gyvensenos principai: ar sunku jų laikytis?

Atsako VU Sveikatos ir sporto centro direktorė doc. dr. Ramunė Žilinskienė.

Pasaulinė sveikatos organizacija kaip pagrindinius sveikos gyvensenos komponentus įvardija racionalią mitybą, optimalų fizinį aktyvumą ir žalingų įpročių atsisakymą. Kai kurie autoriai prie šio „komplekto“ dar siūlo pridėti ir grūdinimąsi, asmens higieną, rūpinimąsi savo psichologine gerove, racionalių poilsį. Visi daugiau ar mažiau žinome ir apie žalingus įpročius bei jų keliamą grėsmę sveikatai, apie sveiką mitybą, mitybos piramidę, „sveikus“ ir „nesveikus“ maisto produktus. Jau mokykloje gauname nemažai žinių apie tai, kaip ir kiek turėtume judėti, kad būtume sveiki, kaip turėtume koreguoti laikyseną, kad netektų vargti su stuburo ir kitomis problemomis. Žinome, kad reikia vengti streso, išmokyti jį suvaldyti ir atsipalaiduoti, rūpintis savo higiena. Jei ko ir nežinome, tai pilnas internetas informacijos, daugybė knygų ir straipsnių, kaip turėtume organizuoti savo kasdienį gyvenimą, kad kuo ilgiau liktume sveiki, energingi, besidžiaugiantys gyvenimu.

Žinome, bet... Būkime atviri – kasdienybė mus įsiurbia ir nepaleidžia. Neretai nerandame laiko sau, nes turime rūpintis mokslais, karjera, pinigais, buitimi, kitais ir t. t. Maža to, kad žinome – sveikai gyventi paprastai pradėdame ne nuo šiandien, bet nuo kito pirmadienio, nuo kito mėnesio, nuo Naujų metų, ir tai nusikelia iki „švento niekados“.

Kas mums trukdo laikytis šių sveikatą saugančių principų ir kas padėtų? Pirmiausia – būtina rimta ir giliai suvokta motyvacija, kam mums to reikia. Dažnai rimtu spyriu tampa pavojaus signalai – pablogėjusi sveikata ar rimta liga, priverčianti rimtai

pergalvoti, ką darau ne taip. Svarbu sau aiškiai įvardyti – kodėl MAN svarbu gyventi sveikai – čia, dabar, šiame gyvenimo etape. Ir – tiesiog įtraukti sveikos gyvensenos principus į kasdienę dienotvarkę.

Nereikėtų užsibrėžti didžiulių tikslų artimiausiam pusmečiui ar metams. Ir teorija, ir praktika rodo, kad gerokai efektyviau eiti nedideliais žingsneliais ir planuoti artimam laikotarpiui – porai savaitės ar mėnesių.

Tikslai turėtų būti realistiški ir išmatuojami – t. y. jei nusprendžiame koreguoti savo mitybą, nepakanka nutarti, kad maitinsitės sveikai – tiksliau būtų, pvz., numatyti, kad per artimiausią savaitę sieksite kasdien suvalgyti vieną dviem porcijom daugiau vaisių ir daržovių, nei valgydavote iki šiol, ir bent kartą per dieną valgyti šilto maisto; kai tai tampa įpročiu, po 2–3 savaitės įtraukite naujus tikslus – pvz., valgyti 4–5 kartus per dieną ir pan. Jei mažai judate – nebūtina imtis iš karto bėgioti ilgų distancijų, pradžiai verta sau užsibrėžti, pvz., 4–5 kartus per savaitę ateiti į universitetą pėstute, apsieiti be lifto ir pan., o paskui tikslus pamažu didinti.

Veikla, kurią pasirinksite stengdamiesi gyventi sveikai, turi būti Jums patraukli: jei mėgstate važinėti dviračiu, bet nepakenčiate treniruoklių salių ar bėgimo, tai ir rinkitės tai, ką mėgstate. Taip pat svarbu ir įvairovė – vienoda, monotoniška fizinė veikla, net ir mėgstama, galiausiai nusibosta, tada ieškokite kitos.

Lengviau „neužmesti“ ėjimo į sveiką gyvenseną, jei užrašysite savo laimėjimus, rašysite savotišką dienoraštį – kantriai, kasdien. Tai padės vaizdžiau jausti pažangą, taip pat stebėti savo savijautą ir tai, kas jai turi didžiausią poveikį, gerą ar blogą.

Taigi būkim sveiki – ir netingėkim padirbėti savo sveikatos labui!

Nuotr. iš www.sxc.hu

Kaip išvengti peršalimo ligų?

Atsako VU Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos instituto profesorius habil. dr. Algirdas Juozulynas.

Apie peršalimo ligų profilaktiką turime galvoti labai anksti, dar šaltuoju metų laiku. Būtent nuolat būdami gryname ore, poilsiaudami, mėgaudamiesi gamta, saule, grūdindami savo organizmą maldynėmis ežeruose, upėse, jūrose kaupiamė jėgas žvarbiam rudenii.

Šaltuoju metų laiku užsitarome prastai vėdinamose darbo patalpose, namuose – mūsų organizmo apsauginės jėgos pradeda mažėti, žmogus mažiau juda ir organizmas ima depresuoti ir reaguoti lygiai taip pat, kaip tikro pavojaus atveju.

Dauguma bakterijų ir virusų, sukeliančių įvairias peršalimo ligas, gyvena žmogaus organizme, dažniausiai nosiaryklėje ir ryklėje. Žiemą mūsų imuninė sistema, ribojanti bakterijų ir virusų dauginimąsi, susilpnėja, todėl sergama dažniau. Organizmo imunitetą reikia stiprinti nuolat vartojant įvairias imunitetą stiprinančias priemones: svogūnus, česnakus, ežiuoles, imbiero šaknis, vitaminus, medų ir kita. Patariama valgyti daugiau vaisių, daržovių, kitų vitaminų turinčių produktų, gerti natūralias žolelių arbatas.

Išvengti peršalimo ligų labai padeda organizmo grūdinimas. Naudinga kasdien bent pusvalandį pasivaikščioti gryname ore, daugiau judėti ar reguliariai užsiimti aktyvia fizine veikla. Organizmas turi būti grūdinamas nuolat visus metus ir įvairiais būdais. Sportas ir fizinis krūvis labai išjudina visą organizmą, teigiamai veikia širdies ir kraujagyslių sistemą, padeda išvengti peršalimo ligų.

Atsparumą ligoms mažinsime, jei neperšalsime, vengsime didelių oro temperatūros skirtumų ir skersvėjų. Labai svarbu palaikyti tinkamą patalpų mikroklimatą. Patalpose turėtų būti ne per šalta ir ne per šilta, net ir šaltuoju metų laiku reikia vėdinti patalpas – sudaryti skersvėjų ir atidaryti langus nors 10 min. Tai mažina patalpose esančių virusų plitimą, aprūpina mūsų organizmą deguonimi, labai svarbiu veiksnio prieš įvairias infekcijas. Nevėdinamose patalpose pirmiausia į deguonies trūkumą reaguoja smegenys. Šiandieninis spartus gyvenimo tempas ir socialinės aplinkos keliama

reikalavimai verčia žmogaus smegenis dirbti gerokai intensyviau – daugybės darbų darymas vienu metu ir galvojimas iš karto apie daugelį problemų suardo natūralią žmogaus psichoemocinę būseną ir labai silpnina imuninę sistemą. Nervinis nuovargis, susilpnėjęs dėmesys, galvos skausmas ir svaigimas – visa tai sutrikusios kraujo apytakos ir blogo smegenų aprūpinimo deguonimi požymis.

Labai svarbi tinkama, sezoną atitinkanti apranga. Geriausiai šilumą išsaugoti padeda natūralaus pluošto apatiniai drabužiai. Juos šaltuoju metų laiku privaloma dėvėti, nes susidaręs oro sluoksnis tarp apatinių ir viršutinių drabužių puikiai laiko šilumą ir taip apsaugo organizmą nuo peršalimo.

Ypač svarbu asmens higiena – patartina dažnai plauti rankas, išlaikyti vieno metro atstumą tarp kosinčio, sergančio asmens.

Vienas iš svarbesnių imuninės sistemos stiprinimo būdų – tinkama ir subalansuota mityba. Organizmas turi gauti visų

reikalingų medžiagų: baltymų, riebalų ir angliavandenių. Daug vertingų baltymų yra varškėje, kiaušiniuose, svarbu valgyti žuvį, vaisius, daržoves, vartoti pakankamai skysčių. Šaltuoju metų laiku nerekomenduojama laikytis specialių dietų ar organizmo valymo priemonių.

Būtent šaltuoju metu labai suaktyvėja herpio virusas ir išberia lūpas. Esama mokslinių duomenų, rodančių, kad bloga nuotaika, ilgalaikis stresas lemia imuninės sistemos išsiterinimą, bendro kortizolo lygio organizme sumažėjimą ir padidina įvairių peršalimo ligų riziką. Reakcija į stresą yra labai individuali, ji priklauso nuo paveldimumo ir nuo asmenybės savybių, užsigrūdinimo laipsnio ir kt.

Tad atėjus žvarbiam rudenii nereikia pasiduoti neigiamų emocijų poveikiui ir toliau stengtis stiprinti organizmą visomis šiuo laikotarpiu įmanomomis grūdinimo priemonėmis. XXI a. žmogus gali pats sau padėti ir nuolat puoselėti savo sveikatą.

FILOLOGIJA

Aldonas PUPKIS

Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010

Knygoje spausdinami kalbininko A. Pupkio 1962–2010 m. parašyti rinktiniai moksliniai ir mokslo populiarinamieji straipsniai, nekrologai ir atsiminimai apie lietuvių kalbos normintojus ir ugdytojus – kalbininkus, vertėjus, redaktorus, kraštotyrininkus, taip pat apie autoriui brangius žmones, mokiusius jį gimtosios kalbos. Dalis rašinių spausdinama pirmą kartą iš rankraščių.

Juozas PIKČILINGIS

Stilistikos darbų rinktinė

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010

Į rinktinę sudėti žinomo Vilniaus universiteto profesorius J. Pikčilingio straipsniai, gvildenantys stilistikos problemas, kalbos ir stiliaus kultūros, mokinių stiliaus ugdymo, teksto stilistikos, mokslinio, meninio, publicistinio ir kanceliarinio stiliaus dalykus. Taip pat pateikiama žiupsnelis recenzijų, atsiminimų apie garsiuosius zanavykus, paties autoriaus vaizdingo ir įtaigaus stiliaus pavyzdžių, rodančių jo meilę gyvajai šnekamajai kalbai.

Kęstutis NASTOPKA Literatūros semiotika

Vilnius, „Baltos lankos“, 2010

Tai pirmasis Lietuvoje veikalas, kuriame susistemintos svarbiausios semiotikos idėjos, temos, sąvokos. Knygoje išsamiai pristatoma A. J. Greimo semiotikos mokyklos teorija nuo pat jos ištakų iki mūsų dienų. Aptariamos pagrindinės Tartu-Maskvos (J. Lotmano) ir amerikietiškosios (Ch. S. Pierce'o) semiotikos nuostatos. Teoriniai samprotavimai derinami su konkrečių lietuvių literatūros tekstų semiotine analize.

Viktorija DAUJOTYTĖ Tragiškasis meilės laukas: Apie Sigitą Gedą: iš poezijos, užrašų, refleksijų

Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010

Tai originalus, impulsyviai parašytas eseistinis veikalas, aprėpiantis vieno didžiausių lietuvių poetų gy-

venimo ir kūrybos savitumus. Jis išsiskiria atvira niuansuota kalba apie prieštarą kūrejo charakterį, jo unikalumo supratimu, kūrybos tragizmo analize. Reikšmingai skamba didelis paties poeto įžvalgų srautas, įterptas į knygos audinį. Išryškėja pamatinės išpūdingo menininko kūrybos apmąstymų atramos.

ISTORIJA

Yuri SLEZKINE

Žydų šimtmetis: Žydai šiuolaikiniame pasaulyje

Vilnius, „Tyto alba“, 2010

Kalifornijos universiteto istorijos profesoriaus knyga (vadinama „interpretacinės istorijos šėdėvru“) prasideda drąsiu pareiškimu: modernioji epocha yra žydų epocha, ir visi mes esame žydai. Žinoma, tai sakoma perkeltine prasme, bet įtikinamai aiškinama, kad gyventi šių laikų pasaulyje žydai prisitaikę geriau negu dauguma kitų grupių.

Mathias NIENDORF

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1569–1795

Vilnius, „Mintis“, 2010

Pateikiama plati LDK istorijos po Liublino unijos apžvalga. Remdamasis įvairiomis istoriografijomis (lenkų, lietuvių, baltarusių, ukrainiečių ir kt.) autorius tiria lietuvių bajorų tautos likimą Abiejų Tautų Respublikoje. Nagrinėjami svarbūs to meto istorijos aspektai – istorinė savimonė, šventųjų kultai, kalbos, valstybėje gyvenusių įvairių tautų ir etnokonfesiinių grupių tarpusavio kontaktai ir kt.

Vilniaus Bernardinų kapinės, 1810–2010

Vilnius, „Versus aureus“, 2010

Vilniaus Bernardinų kapinės – vienas iš garsiausių ir gražiausių Lietuvos nekropolių, kuriam 2010-ųjų spalį sukako 200 metų. Leidinyje išsamiai analizuojama kapinių istorija, aptariamos miestiečių laidotuvės ir laidojimo tradicijos, paminklų užrašai. Autoriai, remdamiesi įvairiais šaltiniais, pirmąsyk pateikia detalų asmenų, palaidotų Bernardinų kapinėse, sąrašą, įvertina kapinių restauravimo patirtį. Leidinį papildė restauruotų paminklų sąrašas, žymių krašto žmonių ir vilniečių biografijos. Sudarytoja Vida Girininkienė.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didelių giminės

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010

Šioje knygoje skaitytojui pristatomos su Lietuvos istorija susijusios kelios didelių giminės: Chodkevičių, Čartoriskų, Oginskių, Ostrogiškių, Pacų, Radvilų, Sanguškų, Sapiegų ir Tiškevičių. Jų šaknys eina nuo Gediminaičių arba siekia LDK viduramžius. Vienos giminės suvito ir užgeso LDK didelių žvaigždynė, kitos perėjo per kelis šimtmečius ir pasiekė mūsų laikus.

FILOSOFIJA, PSICHOLOGIJA

Evaldas NEKRAŠAS

Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2010

Knygoje nagrinėjama pozityvizmo raida nuo D. Hume'o iki R. Carnapo, tos raidos vidiniai ir išoriniai veiksniai, tyrinėjamos skirtingos pozityvizmo formos ir aiškinami jo santykiai su kitomis filosofijos kryptimis, tiek palyginti artimomis, tokiomis kaip marksizmas, pragmatizmas, kritinis racionalizmas, analitinė filosofija, istorinė mokslo filosofijos mokykla, tiek ir tolimesnėmis, kaip kritinė teorija ir postmodernizmas.

Sigmund FREUD Totemas ir tabu

Vilnius, „Vaga“, 2010

Tai pirmasis didelis S. Freud'o kultūros teorijos veikalas, kuris išlieka svarbus ne tiek atskleidždamas kultūros darinių genezę priešistoriniais laikais, kiek nušviesdamas šiandieninių institucijų atsiradimą, prievartą, viešpatavimą ir maištą mūsų dienų visuomenėje.

Vytautas RUBAVIČIUS Postmodernusis kapitalizmas

Kaunas, „Kitos knygos“, 2010

Knygoje aiškinamasi, kaip įmanoma nusakyti postmodernybės būvį modernybės atžvilgiu ir kaip į abu būvius žvelgti kapitalizmo sistemos raidos požiūriu. Remiamasi nuomone, kad kapitalo savidauga ar kaupimas yra esminė kapitalizmo raidą skatinanti galia, kuri įgauna socialinę ir kultūrinę visuomeninės saviorganizacijos pavidalą, o sykiu ir nustato tos saviorganizacijos gaires.

TEISĖ

Armanas ABRAMAVIČIUS, Valentinas MIKELĖNAS **Autotransporto priemonių valdytojų teisinė atsakomybė**

Vilnius, Registrų centras, 2010

Šioje knygoje siekta pateikti sisteminiu požiūriu (t. y. kelių teisės šakų aspektu) grindžiamą automobilių savininkų (valdytojų) teisinės atsakomybės analizę – knygoje aptariama automobilių savininkų (valdytojų) administracinė, baudžiamoji ir civilinė atsakomybė.

Gintautas BUŽINSKAS **Darbo ginčai: teorija ir praktika**

Vilnius, Registrų centras, 2010

Monografijoje daug dėmesio skiriama teismų praktikai, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimams. Bendros kompetencijos teismų praktika lyginama su administracinių teismų praktika tarnybinių ginčų nagrinėjimo srityje, kartu sudaromos prielaidos teismų praktikai unifikuoti ir vienodiems standartams kurti.

Renata VOLODKO **Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje**

Vilnius, Registrų centras, 2010

Monografija apima pačius reikšmingiausius neturtinės žalos atlyginimo aspektus: neturtinės žalos sampratą, dydžio nustatymą, įrodinėjimą, aplinkybių, turinčių įtakos nustatant neturtinės žalos dydį, vertinimą ir reikšmę, atsižvelgiant į vertybių ir teisių, dėl kurių pažeidimo reikalaujama neturtinės žalos atlyginimo, pobūdį ir kt.

VADYBA, FINANSAI

Stasys VALENTINAVIČIUS **Investicijų valdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai**

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2010

Monografijoje nagrinėjami aktualūs teoriniai ir praktiniai investicijų valdymo klausimai. Daugiausia dėmesio skiriama šioms temoms: investicijos ir investuotojai, investicinių pajamų vertinimo metodai, investicijų grąža ir rizika, investicijų rinka, funda-

mentilioji ir techninė analizė, verslo plėtros investicinė strategija.

Rick A. MORRIS, Brette McWhorter SEMBER **Sėkminga projektų vadyba**

Vilnius, „Verslo žinios“, 2010

Praktinių pavyzdžių kupina knyga suteikia žinių, kaip bendrauti su savo komanda ir suinteresuotais asmenimis, priversti savo komandą puikiai funkcionuoti, organizuoti mažiau ir produktyvesnių susirinkimų, išgelbėti žlungančius projektus, tinkamai pasinaudoti informacija ir emocinius pokalbius paversti neemociniais, žinoti, kada projektas iš tiesų yra baigtas.

MEDICINA

Algimantas RAUGALĖ **Tėvams apie vaikus skiriamus vaistus**

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2010

Knygoje supažindinama su vaikų vartojamais nereceptiniais vaistais, aprašomas tų vaistų dozavimas įvairaus amžiaus vaikams, vaistų vartojimo būdai, nepageidaujamas jų poveikis. Nurodomos pagrindinės būklės ir ligos, kurių simptomams palengvinti tėvai patys gali duoti kai kurių vaistų, kol vaiką apžiūrės gydytojas.

Klinikinė gastroenterologija

Vilnius, „Vaistų žinios“, 2010

Knygoje aprašomos dažniausiai pasitaikančios virškinimo trakto ligos ir sindromai, išsamiai nagrinėjama jų etiologija, patogenėzė, klinika ir šiuolaikiniai diagnostikos bei gydymo metodai.

Nagrinėjamos ūmios būklės gastroenterologijoje, pateikiami jų diagnostikos ir gydymo algoritmai, daug dėmesio skiriama kepenų ligoms, pateikiamos kepenų histologinio tyrimo nuotraukos.

GAMOS MOKSLAI

Alfonsas ŽVILIUS **Lietuvos gamta**

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010

Tai enciklopedinis iliustruotas leidinys apie šalies gamtą. Jame pateikiami apžvalginiai straipsniai apie

Lietuvos paviršių, geologinę sandarą, naudingąsias iškasenas, klimatą, vidaus vandenį, dirvožemius, augaliją, gyvūniją, aplinkos apsaugą ir kraštovaizdį, žymiausias Lietuvos gamtos objektus.

Aurelija MALCIŪTĖ, Jonas Remigijus NAUJALIS **Rododendrai dekoratyvinėje sodininkystėje**

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2010

Knygoje aptariamos rododendro bendrosios biologinės savybės, šios genties augalų klasifikacijos problemos, apžvelgiamos galimos rododendro invazijos ir jų apsaugos ypatumai. Ypač daug dėmesio skiriama rododendro sezoninės raidos, dauginimo, sodinimo ir agrotechnikos problemoms.

INFORMATIKA

Matt KLOSKOWSKI **Sluoksniai. Photoshop pradmenys**

Kaunas, „Kitos knygos“, 2010

Skaitydami šį aiškų, lengvą ir glaustą vadovėlį išmoksite taisyti ir tvarkyti sudėtinius sluoksnius, kurti daugelio sluoksnių paveikslėlius, sulieti sluoksnius, iš daugiau nei 25 sluoksnių sąrašo tipų pasirinkti reikalingiausius, naudoti sluoksnių kaukes, naudoti sluoksnius nuotraukų grąžinimui ir retušavimui.

Dainius DULINSKAS, Jolanta DULINSKIENĖ **ECDL 5.0 visiems**

Kaunas, „Prografika“, 2010

Knygoje pateikta medžiaga skirta siekiantiems įgyti Europos kompiuterio vartotojo pažymėjimą. Tai puiki vaizdinė mokymosi priemonė rengianti laikyti testus pagal 4.0 ir 5.0 ECDL programų versijas. Leidinys aprobuotas ECDL fondo atstovybės Lietuvoje.

Jon ERICKSON **Hakingas: Programų kodo narstymo menas**

Kaunas, „Smaltija“, 2010

Sistemų kodo narstymas – tai menas kūrybingai spręsti sudėtingas problemas arba rasti nerūpestingai sukurtų programų saugumo spragas. Šioje knygoje atskleidžiami paslaptieji hakingo metodai. Supažindinama su programavimo C kalba pagrindais, kuriuos privalo žinoti kiekvienas hakeris, o apie hakingo meną ir mokslą pasakojama taip, kad suprastų kiekvienas.

kitame numeryje skaitykite:

Nuotr. iš www.sxc.hu

Prof. Rimvydas Petrauskas
Senujų LDK didikų
giminių likimai

Dr. Radvilė Malickaitė
Organų persodinimas:
kodėl audinių
suderinamumas iki šiolei svarbus

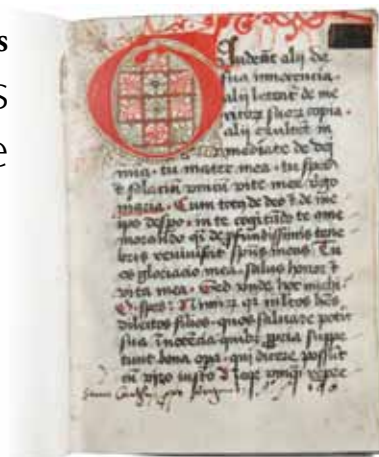
Nuotr. iš www.sxc.hu

Nuotr. iš www.sxc.hu

Vytautas Gričius
Ankstyvosios antikos
piešiniai – XV a. kodekse

Doc. dr. Laima Bulotaitė
Neblaivus už vairo:
atsitiktinumas ar
kasdienybė?

R. Malaiškos nuotr.

**2011 m. sausio – vasario mėn. –
VU Vaikų universiteto
žiemos sesija!**

**Studentais galės tapti
8-12 metų vaikai!**

**Sekite informaciją:
www.vu.lt/lt/vaiku_universitetas**

Į d o m u

**Kaip VU Didžiajame kieme atsirado
karaliaus S. A. Poniatovskio portretas**

Žymus astronomas ir universiteto rektorius M. Počobutas 1770 m. buvo išrinktas Londono karališkosios mokslo draugijos nariu. 1770-1771 m. jis aprašė atrastą naują žvaigždyną, kurį pavadino Poniatovskio Tauru. Šis žvaigždynas vaizduojamas VU bibliotekos lubų freskoje (nuotr.). 1775 metais karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis įsakė nukalti varinį aukso medalį su Martyno Počobuto portretu. Kiek žinoma iš istorinių šaltinių, Stanislovas Augustas Poniatovskis Akademijoje apsilankė 1797 metais, vykdamas į Sankt Peterburgą, kai po trečiojo padalijimo jis neteko sosto. P. Smuglevičiaus piešinyje „Vilniaus universiteto Didysis kiemas“ (1786 m.) S. Poniatovskis jau pavaizduotas. Taigi, freska nutapyta anksčiau, matyt 1770-1780 metais.

Parengė Nijolė Bulotaitė

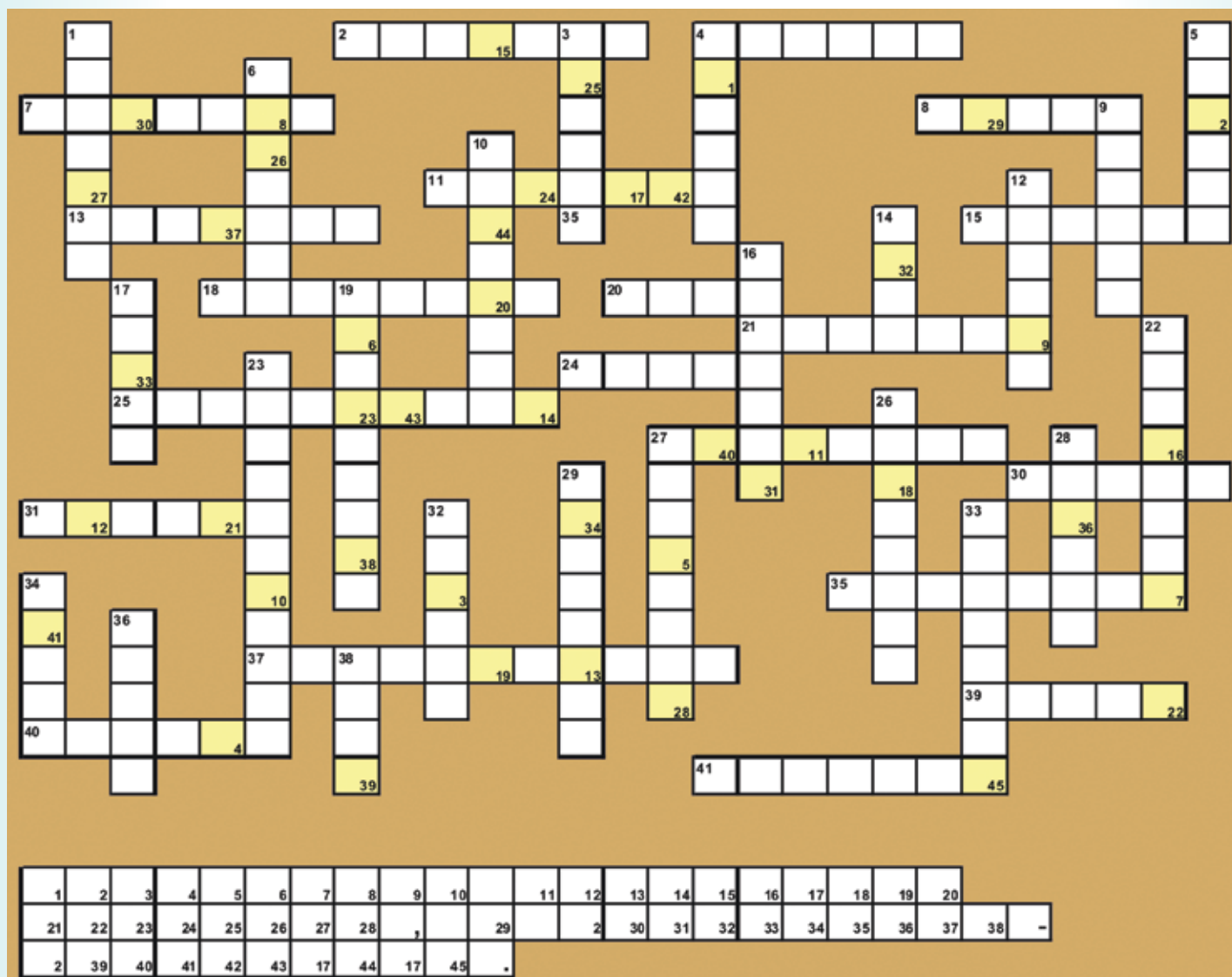
M. Pelakauskos nuotr.

K R Y Ž I A Ž O D I S

Atsakykite į klausimus ir surašykite atsakymus į lentelę. Visas sunumeruotas raides surašę į mažąją lentelę apačioje perskaitysite frazę – kryžiažodžio atsakymą. Jį siųskite *spectrum@cr.vu.lt*. Pirmieji trys teisingai išsprendę bus apdovanoti VU suvenyrais.

1. Raktažolė. 2. Išorinių sienų apdaila iš netašytų akmenų arba jų imitacija. 3. Plūgo dalis. 4 (V). Frazės „žmogus žmogui vilkas“ autorius. 4 (H). Zimbabvės sostinė. 5. Nedidelis kambarinis šuniukas, kilęs iš Azijos. 6. Poilsis arba ... 7. Gelda. 8. Ir guminis apavas, ir nedidelis laivas. 9. Kūno savybė atspindėti tam tikrą bangos ilgių šviesą. 10. Paviršinio ar požeminio vandens lygio pakilimas. 11. Raketų leidimo sistema „Stalino vargonai“ arba ... 12. 2010 m. „Omni-
tel“ 1000 km lenktynės laimėjo ... 13. Lagūnos atmaina. 14. Lietuviška socialinio tinklo programa, leidžianti rašyti ir skaityti žinutes. 15. Acte tirpstantis brangakmenis. 16. Lietuvos teniso rinktinės narys. 17. Vandenyje neskestantis akmuo. 18. Jūra be krantų. 19. Kalnas, apaugęs giria. 20. Netvarka, rietenos. 21. Žarsteklis. 22. Kaulų saugykla

- arba muziejus. 23. Genčių nesantaika, jų siekimas izoliuotis, atsiskirti nuo kitų genčių. 24. Londono tarmė. 25. Kineskopo vamzdžio kūrėjas. 26. Filosofas, gyvenęs statinėje. 27 (V). Paprasčiausias Saulės laikrodis. 27 (H). Grikių košė. 28. Pirmoji Dzeuso žmona. 29. Vitaminas H arba ... 30. Vienas Vilniaus medicinos draugijos steigėjų. 31. Įstatymas, papildantis arba pakeičiantis ankstesnį. 32. Pelynas arba ... 33. Įvairiaspalviai verpalai. 34. LR generalinis prokuroras. 35. Žieduotosios kirmėlės. 36. Žvejų laivo galas, priešakys. 37. Kilmės ir socialiniu atžvilgiu nelygi santuoka. 38. Magnetinio arba optinio disko gretimų takelių grupė. 39. Ledo varveklis. 40. Karpinių šeimos žuvis, pokaršis. 41. Sudėtinis pluoštas, gaminamas iš agavos lapų.

Kryžiažodžio, išpausdinto praėjusiam numerijje, atsakymai: 1. Kašnis. 2. Citrinas. 3. Vezalijus. 4. Kišenė. 5. Hiatas. 6. Smegeninė. 7. Pizolitas. 8. Pušūnai. 9. Beduinai. 10. Pernagis. 11. Strobilas. 12. Sibaritas. 13. Balotažas. 14. Pirometras. 15. Džigūnas. 16. Briologija. 17. Gargatūnas. 18. Boleslovas. 19. Dilimas. 20. Bardišius. 21. Amaretas. 22. Mikroglia. 23. Liuoba. 24. Kalavijas. 25. Staklės. 26. Trandis. 27. Tragedija. 28. Stompas. 29. Nemunėlis. 30. Metras. 31. Kazeinas. 32. Mantika. 33. Patua. 34. Augūnas. 35. UNICEF. 36. Neilas. 37. Ramė. 38. Piritas. 39. Štokas. 40. Firmas. 41. Kasida. 42. Ikalnė.

Pažymėtuose langeliuose: Matematikas – tai mašina, perdirbinėjanti kofeiną į teoremas.

Sudarė Vida Lapinskaitė

Pirum
TEKSTILĒS MARGINIMAS

Hanes

www.hanes-shop.lt

Stedman[®]

www.pirum.lt